

UNIVERSITETET I
NORDLAND

MASTEROPPGAVE

**VENSTRES VEKST OG FALL – FRA STATSBYGGENDE
PARTI TIL RESTPARTI – 1885 – 1973**

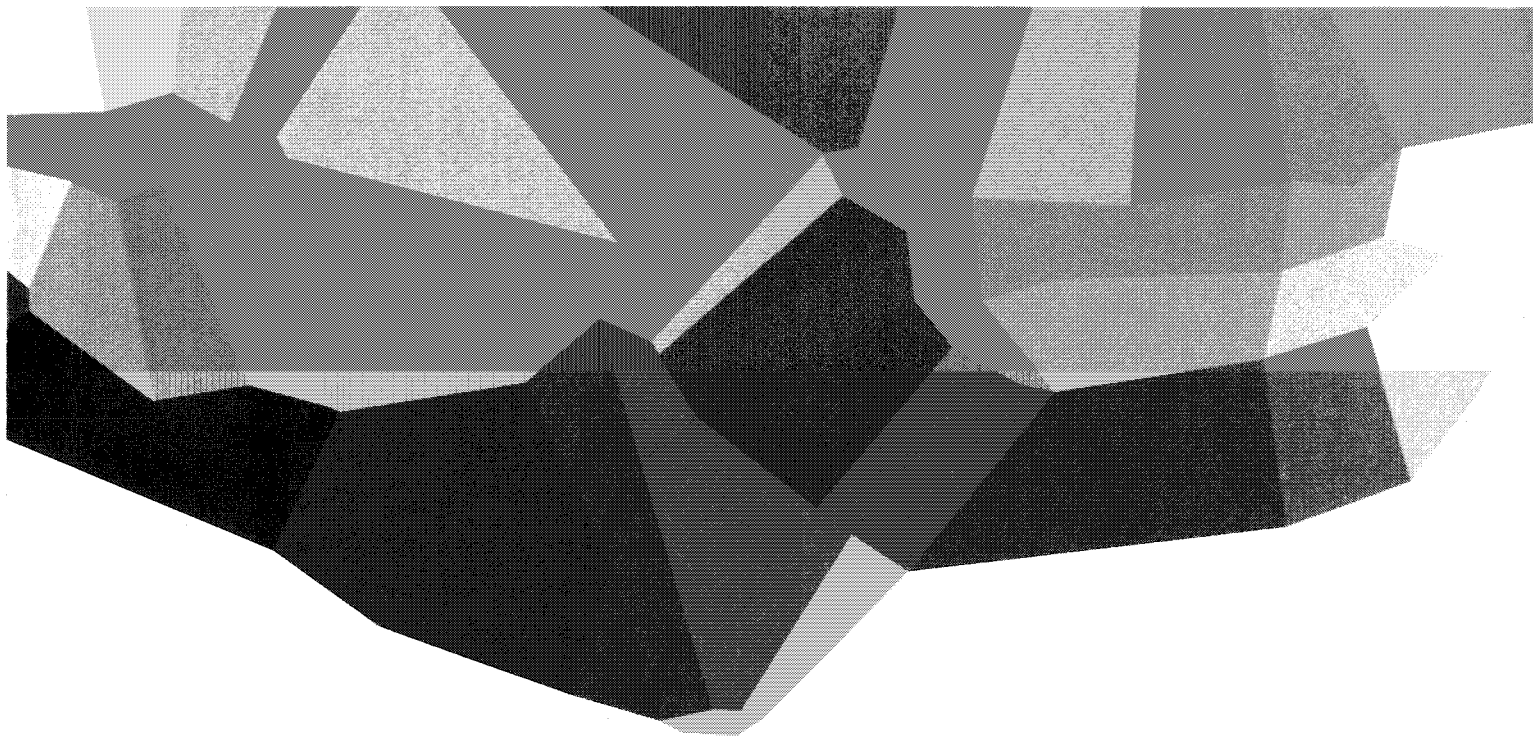
- Et bidrag til Venstres valghistorie -

PO310S 000 - Masteroppgave i politikk og samfunnsendring

Høst 2011

Universitetet i Nordland /Fakultet for samfunnsvitenskap

Torbjørn Trane Jensen

FORORD

Denne masteroppgaven har vært en lang prosess, men endelig er jeg i mål. Det er derfor på sin plass å takke de som på ulike måter har bidratt til at jeg er i mål med oppgaven.

Først og fremst vil jeg takke Anita Fresvik Jensen, og våre felles barn for deres tålmodighet med meg. Det har vært noen topper og bunner i skriveprosessen som de har måttet forholdt seg til. Uten deres forståelse og støtte gjennom den siste tiden hadde nok ikke oppgaven vært fullført denne gangen heller. Spesiell takk går også til Anita Fresvik Jensen for hjelp med korrekturlesing.

Takk til Jan-Ivar Pavestad, Stortingets administrasjon, som hjalp meg med å finne riktig år og kildehenvisning til når Stortinget opphevet edsavleggelsen i forbindelse med Stortingsvalg. Takk også til NSD for gjentakende tilgang til Kommunedatabasen, og til Universitetsbiblioteket ved Universitetet i Nordland imøtekommenhet og god sørvis. Takk også til Hallvard Søvik for bistand i forbindelse med trykkingen og til kollegaer som på ulik vis har motivert meg i prosessen.

Sist, men ikke minst, vil jeg rette en stor takk til professor Per-Arnt Pettersen for særdeles god og utviklende veiledning gjennom skriveprosessen. Jeg sier med Søren Kierkegaards ord (Halvorsen, 2000, s. 55): *”Den vise veileder fører meg ikke inn i sin egen visdoms hus, men leder meg til min egen klokskaps dørterskel”*.

I forbindelse med bruk av NDS's kommunedatabase, ønsker jeg å presisere følgende:

”En del av de data som er benyttet i denne masteroppgaven er hentet fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjenestes kommunedatabase (NSD). NSD er ikke ansvarlig for analyse av dataene eller for de tolkninger som er gjort her. Øvrige data er hentet fra Statistisk sentralbyrå (SSB). Kartdata er hentet fra Statens kartverk”.

INNHold

Forord.....	2
Innhold	3
1.0 Innledning	5
2.0 Fremgangsmåte for studien.....	8
2.1 <i>Utviklingen innen valgforskning i Norge</i>	8
2.2 <i>Metode</i>	9
3.0 Et kort historisk tilbakeblikk.....	20
3.1 <i>Veien mot partidannelser – en kort oppsummering 1814 - 1884</i>	20
3.2 <i>Mobiliseringen før 1884</i>	23
4.0 Venstre 1885 – 1973 – begivenheter og velgere	27
4.0.1 <i>Venstres ideologi</i>	27
4.1.0 <i>Begivenheter 1885 – 1905</i>	29
4.1.2 <i>Forventninger til perioden 1885 – 1905</i>	33
4.1.3 <i>Venstrevelgeren i perioden 1885 - 1905</i>	35
4.2.0 <i>Begivenheter 1906 - 1920</i>	41
4.2.1 <i>Forventninger til perioden 1906 - 1920</i>	42
4.2.2 <i>Hvor er Venstrevelgeren i perioden 1906 - 1920?</i>	46
4.3.0 <i>Begivenheter 1921 – 1940</i>	53
4.3.1 <i>Forventninger til perioden 1921 – 1940</i>	57
4.3.2 <i>Hvor er Venstrevelgeren i perioden 1921 - 1940?</i>	58
4.4.0 <i>Begivenheter 1945 – 1973</i>	61
4.4.1 <i>Forventninger til perioden 1945 – 1973</i>	65
4.4.2 <i>Hvor er Venstrevelgeren i perioden 1945 - 1973?</i>	67

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

5.0	By og land i Venstrehand.....	71
5.1	<i>Motkulturer?.....</i>	73
6.0	Venstrevelgeren og folkeavstemningene	74
6.1	<i>Folkeavstemning 1919 og 1926</i>	74
6.2	<i>Folkeavstemning 1972.....</i>	76
7.0	Venstre og målsaka	79
7.1	<i>Lærer, Venstremann og Målmann?</i>	80
8.0	Oppsummering.....	84
	Litteraturliste.....	87
	Vedlegg 1: Konvertering Valgkrets - Amt – Fylke - Kjøpsteder.....	92
	Vedlegg 2: Konvertering Valgkrets - Amt – Fylke - Landdistrikt.....	94
	Vedlegg 3: Antall Stortingsrepresentanter Venstre 1885 – 1973.....	97

1.0 INNLEDNING

”Foreningens Formaal er – på Grundlag af Forfatningen og Foreningen med Sverige – at samle Landets Venstreforeninger til Gjennemførelse av Selvstyrelse saavel i Stat som i Kommune til Virken for en folkelig og tidsmessig Udvikling” (Mjeldheim, 1994, s. 12).

Ovennevnte sitat er første formålsparagraf i vedtektene for Norges Venstreforening. Representanter fra land- og byforeningene til Venstre møtte i Kristiania Arbeidersamfunnet 28. og 29. januar 1884 for å danne Norges Venstreforening (Mjeldheim, 1994, s. 7).

Venstre fikk navnet sitt etter plasseringen på Stortinget etter mønster fra Frankrike. De ”radikale” var plassert på venstresiden i Stortinget. Venstre var etter 1884 småkårsfolkets parti i bygd og by. De var bøndenes, avholdsfolkets, målfolkets og den kristne lekmannsbevegelsens parti. Etter 1900 ble de også arbeidernes parti (Pettersen & Rose, 2004). Historisk sett kan Venstre hevdes å være det demokratiske gjennombruddets parti i Norge. I dette ligger det at Venstre i 1884 fikk innført parlamentarismen i Norge gjennom Riksrettssaken mot regjeringen Selmer.

Venstre fikk gjennom sin vekstperiode og selvdefinerte storhetstid fra 1885 til 1920 gjennomført en rekke saker som har vært viktig for oppbyggingen av nasjonen Norge. Allmenn stemmerett for menn ble innført i 1898. Partiet stod sentralt i forbindelse med Unionsoppløsningen med Sverige i 1905. I 1907 ble det innført begrenset stemmerett for kvinner ved Stortingsvalg mens allmenn stemmerett ble vedtatt i 1913.

Gunnar Knudsen var leder for venstre i perioden 1909 til 1927. Knudsen var også statsminister i perioden 1912 til 1920. Han uttalte følgende: *”Nå har vi makten og vi akter å bruke den”* (Venstre, 2006). Partiet fikk i følge Venstreskolen gjennomført følgende viktige saker som: 8-timersdagen, Barnelovene (sikre like retter for alle barn, også de født utenfor ekteskap), allmenn offentlig syketrygd, konsesjonsloven og jernbaneutbyggingen.

Jeg har fulgt med i nasjonale valg i over 30 år og før jeg begynte å studere i voksen alder var det et spørsmål jeg stilte meg selv når fjernsynskanalene hadde avsluttet sine valgsendinger langt ut på natt; ”*Hvordan er det mulig at et så sentralt parti i norsk historie som Venstre, kan ende opp med å slite for å holde seg over sperregrensen i nyere tid?*”

I løpet av studietiden har det blitt klart for meg at Rene Venstre ikke klarte å mobilisere og engasjere nye velgere etter at kjernesakene deres ble gjennomført tidlig på 1900-tallet. Til tross for at jeg har fått svar på ovennevnte spørsmål og tidligere gjennomførte studier er det fortsatt slik at utviklingen av partiet interesserer meg. Jeg ønsker, hovedsakelig på fylkesnivå, å finne ut hvor velgerne tok veien, når de sviktet Rene Venstre og hvorfor de forlot partiet.

Er det slik det er hevdet i PAX leksikon (Dahl, 1981, s. 458):

”Så snart det parlamentariske demokratiet og den nasjonale selvstendigheten var institusjonelt sikret, i kamp mot kongemakt og konservative privilegier, var partiets historiske misjon fullført og det gikk over til å bli et legeme i oppløsning, et restparti som andre forsynte seg av”.

Det har tidligere vært gjennomført studier av valgene fra 1882. I følge Rokkan og Valen (1964, ss. 162-163) var valget i 1882 det første partivalget i Norge, og viste en slående forskjell mellom valgkretsene rundt den nasjonale metropolen og provinsene i nord, vest og sør. På tross av tidligere studier ønsker jeg gjennom denne masteroppgaven å gjøre det samme. Jeg velger å gjøre det på en måte som, etter det jeg kjenner til, ikke har vært gjort tidligere, - på amts- og fylkesnivå.

Jeg vil forholde meg til 1885 som det første rene partivalget i Norge fordi jeg er av den oppfatning at et parti må være stiftet før en kan snakke om partivalg. For det andre mangler det registrerte data i NSDs kommunedatabase både med hensyn til stemmrettskvalifiserte i deler av landet og når det gjelder Venstrestemmer i Nord-Norge ved valget i 1882.

Jeg ønsker å studere nærmere hvordan ulike begivenheter påvirker Rene Venstre ved utvalgte Stortingsvalg i perioden 1885 - 1973. Begivenhetene vil bli presentert i epoker, og i innledningen til hver epoke vil der fremgå hvilke begivenheter jeg har vektlagt. Deretter fremsettes forventninger (hypoteser) for hva jeg forventer å finne av resultater før selve resultatene fremstilles ved hjelp av kart og analyse av kartene. Når det gjelder hvilke begivenheter som jeg har vektlagt kan jeg nevnte stemmerettsutvidelser, partisplittelser hvor intern uenighet splitter partiet i andre varianter av Venstre, for eksempel Moderate Venstre (1888 – 1903) og Frisinnede Venstre¹ (1909 - 1945). Deretter partidannelser hvor Rene Venstre splittes opp i de nye partiene, Bondepartiet² (BP) 1921 - og Kristelig Folkeparti (KrF) 1933 -. Videre vil jeg se på sammenhengen mellom Venstres oppslutning ved Stortingsvalg sett i forhold til et utvalg av Rokkans skillelinjer innenfor norsk politikk før jeg foretar en oppsummering av alle funn.

¹ Frisinnede folkeparti fra 1932.

² Senterpartiet fra 1959.

2.0 FREMGANGSMÅTE FOR STUDIEN

En oppgave som denne, krever et sett av relevant litteratur. Det være seg lære-/fagbøker, artikler, notater eller internettsider. I tillegg må en ha mange datasett for å kunne gjenskape valgresultater i det omfanget jeg ønsker. Videre må de resultatene som fremkommer kunne presenteres visuelt ut fra det som jeg mener er best for oppgavens helhet.

Dette kapittelet vil ta for seg hvordan jeg har valg å gå frem i mine undersøkelser og studier. Jeg vil også gjøre rede for de valg jeg har gjort, og hvorfor jeg har prioritert slik jeg har gjort. Før jeg går over på selve metoddelen vil jeg i korte trekk gjøre rede for utviklingen innen valgforskningen i Norge.

2.1 UTVIKLINGEN INNEN VALGFORSKNING I NORGE

At jeg velger å legge utviklingen av valgforskningen inn i metodekapittelet kan virke noe spesielt. Årsaken er rett og slett at det foreligger undersøkelser om temaet og det er mye litteratur å velge i. Dermed blir mye av min teori og mine forventninger til funn (hypoteser) basert på noe som andre har gjort før meg. Likevel anser jeg det slik at ved å analysere på amts-/fylkesnivå kan det fremkomme ny kunnskap. Jeg vil komme tilbake til dette i neste kapittel, 2.1 Metode.

Studiet av partier og partiutvikling har i følge Valen (1981, s. 51) fulgt to hovedlinjer, en sosiologisk og en statsvitenskapelig. Den første hovedlinjen skal forklare partiene i lys av klasser og sosiale struktur, mens den statsvitenskapelige analyse skal forsøke å forklare hvordan partisystemet i et gitt samfunn er betinget av offentlige politiske situasjoner. På tross av at det har vært akseptabelt gjennom nyere historie å se på partiutviklingen gjennom sosiale klasser, så velger jeg å nedtone dette i min studie. Dette i lys av at jeg har problemer med å se hvordan en skal kunne identifisere den tradisjonelle betydningen av sosiale klasser i et land som, i motsetning til resten av den vestlige verden, avskaffet adelen på midten av 1820-tallet.

Det første forsøket på valganalyse fokuserte på de to nasjonale motkulturer; den urbane og europeiske i sentrum og den landlige og nasjonale i distriktene. I verket Norsk folkepsykologi tegnet Anders M Hansen et valgkart basert på antropologiske karakteristikk som hodeform, hårfarge og høyde mellom de som stemte Moderate Venstre og Rene Venstre i 1898, (Rokkan & Valen, 1964, s. 163).

Videre kan nevnes Edvard Bull sr. som analyserte politiske konsekvenser av rask industrialisering i Norge. Edvard Bull jr. utviklet et arkiv med informasjon om betingelsene for arbeiderne i tidlig fase av industrialiseringen og laget en serie av lokale case-studier av arbeidernes stemmegivning før og etter utvidelsen av stemmeretten (Rokkan & Valen, 1964, s. 164).

Til slutt kan nevnes Gabriel Øidne som beskrev de kulturelle særtrekk på Vestlandet og forskjellene mellom innland og kysten (Rokkan & Valen, 1964, s. 164). Det store gjennombruddet i norsk valgforskning stod likevel Stein Rokkan og Henry Valen for.

2.2 METODE

I følge Valen (1981, s. 51) er det nødvendig å vurdere alternativene i dagens politikk i lys av en historisk utvikling. Han fortsetter: *"I sin politikk og i den profil de søker å skape av seg selv er partiene – i større eller mindre grad – bundet av fortiden, sin egen fortid og sine motstanderes fortid"*. Jeg deler denne oppfatningen, og derfor vil jeg i min oppgave vektlegge ulike historiske begivenheter som jeg mener har betydning for det jeg ønsker å studere.

Hermeneutikk er fortolkningskunst som skal forsøke å klargjøre hva forståelse og fortolkning er, hvordan forståelse er mulig, og hvilke spesielle problemer fortolkningen av meningsfulle fenomener reiser. I moderne varianter består hermeneutikken av forsøk på å lage en metodelære for fortolkning av meningsfulle fenomener, og på å beskrive vilkårene for at forståelse av mening skal være mulig (Gilje & Grimen, 2002, s. 143).

Videre er valgresultat en måling av fenomenet politiske strømminger ved et avholdt valg. Ut fra dette er valgresultatene en måling som kan genereres på ulike nivå fra valgkrets og opp på nasjonalt nivå. Tidligere undersøkelser har stort sett vært gjort på regionnivå (landsdelsnivå). Rokkan (2010, s. 171) presenterte resultater fra sine arbeider på utvalgte tabeller på fylkesnivå for å vise blant annet varige forskjeller i kulturorientering. Med bakgrunn i aktuelle teorier og tidligere resultater på et høyere nivå enn amts-/fylkesnivå, skal jeg forsøke å bygge bro over gapet mellom teori og virkelighet ved å gjøre teorier testbare i empiriske undersøkelser (Ringdal, 2001, s. 159).

Oppgavens teoretiske bidrag er hentet fra ulike dokumentkilder. Disse bidragene er forsøkt satt sammen slik at oppgaven fremstår som enhetlig. Hvert av bidragene er en bit av «den røde tråden» en oppgave må inneholde. En utfordring i det å utarbeide teoretiske betraktninger er at en ofte, og ut fra sin egen fortolkning, tar bruddstykker fra en tekst som står i en større sammenheng. Dette bruddstykket arbeider en så inn i egen tekst for å drøfte egne problemstillinger. For at jeg skal kunne argumentere, og begrunne de faglige argumentene, må jeg ha en eller flere perspektiver. Faren ved å gjøre dette, er at bruddstykket en har hentet kan miste sin faglige verdi ved å bli tatt ut av sin sammenheng. Dette gjelder også i denne oppgaven.

Når teori eller empiri skal fortolkes skjer fortolkningen i et bestemt historisk perspektiv, med andre ord preges vår fortolkning av forforståelse. I følge Gilje & Grimen (2002, s. 43) kan vi ikke forlate vår historisk bestemte horisont, men vi reflektere over den fra innsiden og kan derigjennom forandre den.

I følge Moses & Knutsen (2007, s. 197) er det samfunnsfaglige prosjektet uavhengig av dens metodiske utgangspunkt, og søker å finne og forklare mønstre.

“In practice, of course, the social analyst interacts with her data: the facts are really not all like fish on the fishmonger's slab. They are like fish swimming about in a vast and sometimes inaccessible ocean, and what the historian (or social analyst) catches will depend, partly on chance, but mainly on what part of the ocean (s)he chooses to

fish in and what tackle (s)he chooses to use - these two facts being, of course, determined by what kind of fish (s)he wants to catch. By and large, the historian (or social analyst) will get the kinds of facts (s)he wants” (Moses & Knutsen, 2007, s. 199).

Sitatet ovenfor beskriver noe viktig. Før en starter å studere og analysere har en gjort seg opp en mening om hvilke kilder en skal bruke for studien. En har gjort seg opp en mening om hvor en skal fiske og hvilke redskap en ønsker å bruke. Det som er meget viktig, og som jeg bevisst har forsøkt underveis, er å være åpen for nye innspill og nye kilder. I lys av dette er det viktig å fiske på andre steder og forsøke å fange ukjente fisker.

Når en skal i gang med en studie av valg som går tilbake i tid, må en i så stor grad som mulig sørge for å finne tilgjengelig data som både er pålitelig og gyldig. *Reliabilitet* (pålitelighet) blir bestemt av hvordan målingene er gjort, og hvor nøyaktig en så er i den videre behandlingen av dataene. *Validitet* (gyldighet) er avhengig av hva som er målt, og om dette er egenskaper man ønsker at problemstillingen skal avklare. Med andre ord dreier reliabilitet seg om tilfeldige målefeil, mens systematiske målefeil går direkte ut over datas validitet. Reliabiliteten er en nødvendig forutsetning for validitet, men er ikke tilstrekkelig (Ringdal, 2001, s. 167). Denne oppgaven bærer preg av bruk av offentlig statistikk som grunnlag for dataene. Med dette utgangspunktet bør det ikke være noen systematiske feil som påvirker resultatenes gyldighet. Tilfeldige målefeil kan forekomme og det har jeg forsøkt å rette opp ved hjelp av egne datasett.

Når det gjelder studiene av valgene og generering av data fra NSD's kommunedatabase, så har jeg valgt å gjøre dette ved hjelp av å kode kommunenumrene om til fylkesnummer. I 1952 fattet Stortinget vedtak om at fylkene skulle utgjøre valgdistriktene. Skillet mellom kjøpsteder og landdistrikter, samt bondeparagrafen ble opphevet. I lys av dette er jeg kjent med at valgdistrikter og kommunegrenser ikke er i samsvar med dagens fylkesgrenser, men jeg er av den oppfatning at analyse på amts- og fylkesnivå vil gi et nyttig geografisk bilde av Venstrevelgeren.

Nummereringen jeg har brukt på fylkene er slik de finnes i kommunedatabasen. Dette har sin bakgrunn i at det for det første i følge statistisk aarbog fra 1885/86 (Statistisk sentralbyrå, 1886, s. 8) er de daværende amtene nummerert fra 1-20. Denne nummereringen stemmer overens med dagen nummerering av fylkeskommunene. For det andre ble amtene endret til fylke fra 1. januar 1919³ (Statistisk sentralbyrå, 1920). På bakgrunn av dette ser jeg ingen problemer med å generere data til fylkesnivå.

Med hensyn til kommuneinndeling, så kan det nevnes at kommunenummer første gang ble tatt i bruk i 1946. Det finnes tabeller⁴ som viser hvilken kommune som hadde ulike nummer tilbake i tid. Jeg har imidlertid forhold meg til kommunenummer slik de er i kommunedatabasen.

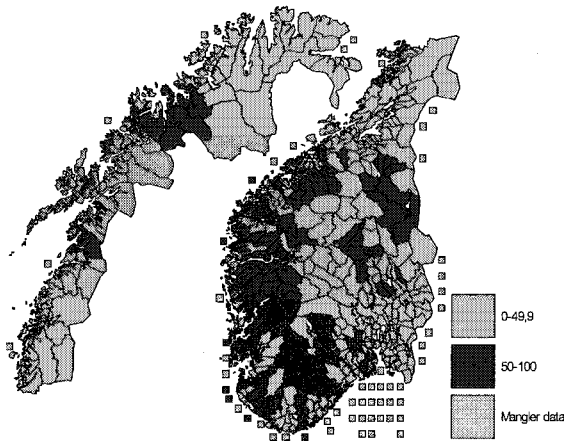
Ved uttak av data fra NSD's kommunedatabase har jeg, på grunn av ulike valgordninger og tilgjengelig data, forsøkt å få så sammenlignbare data som mulig. Dette har jeg gjort ved at jeg har forholdt meg til rene Venstreresultater ved valgene. I tillegg har jeg beregnet Venstres oppslutning ut fra godkjente stemmer. Jeg har også benyttet meg av Norges Offisielle Statistikk (NOS), valgstatistikk for å kontrollere de data som fins hos NSD. Der det er funnet store avvik, er NOS lagt til grunn for beregningene.

Hvilke intervaller en velger å kjøre ut resultatene i er avgjørende for analysene som skal gjøres. Store intervaller vil føre til at en finner flere likheter mellom de ulike fylkene, mens små intervaller fører til det motsatte. Jeg har benyttet NSD-stat til å presentere mine resultater i form av kart. I hovedsak er kart med fylkesinndeling benyttet, men jeg har også benyttet meg av kart med kommuneinndeling.

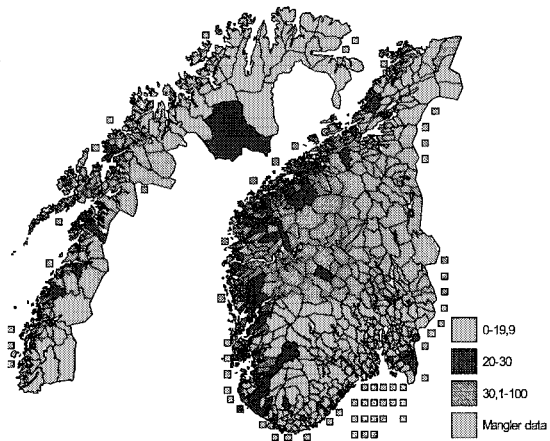
³ Endret ved lov av 14. august 1918 nr 1.

⁴ (Jukvam, 1999): Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelingen / Dag Jukvam. Oslo, Statistisk sentralbyrå.

Dialogvinduet i NSD-stat gir deg en viss mulighet til å bestemme hvordan enhetene skal grupperes før skravurkartet tegnes ut. Jeg har valgt skraveringsvalget "kontrast" i mine kart, noe som i følge NSD-stat gir maksimal kontrast mellom gruppene. Andre alternativer enn "kontrast" i NSD-stat gir etter min mening ikke tydelige nok kontraster mellom fargene i gruppene.

Figur 1: Valgmenn Moderate Venstre – antall av totalt antall per kommune 1891. Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk)

Figur 2: Oppslutning KrF i prosent av godkjente stemmer per kommune 1953. Kilde: NSD og SSB. Kartdata: Statens kartverk)

Figur 1 og figur 2 viser det som har vært fremsatt som en slående likhet i det geografiske nedslagsfeltet for Moderate Venstre i 1891 og KrF i 1953 (Valen, 1981, s. 73). Dette skulle vise det religiøse nedslagsfeltet som også dannet grunnlaget for den lavkirkelige delen av Venstre, og at sammenhengene holdt seg over tid. Jeg har forsøkt å rekonstruere de funnene som ble gjort. Med denne rekonstruksjonen som utgangspunkt vil jeg gå videre for å vise betydningen av gruppeinndelinger og ulike geografiske inndelinger. Grunnlaget for funnene ved disse to valgene er følgende (Valen, 1981, s. 73):

"1891:

- a) Alle eller flertallet av valgmennene som tilfalt Moderate Venstre.
- b) Opptil halvparten av valgmennene tilfalt Moderate Venstre.

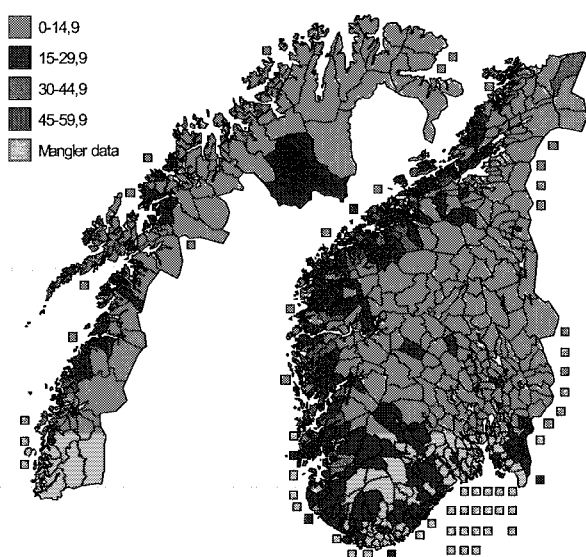
1953:

a) Over 30 % av stemmene.

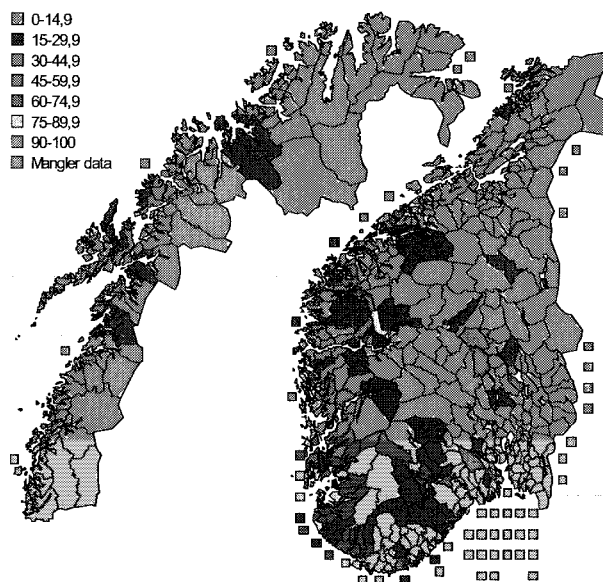
b) 20-30 % av stemmene

c) Under 20 % av stemmene”.

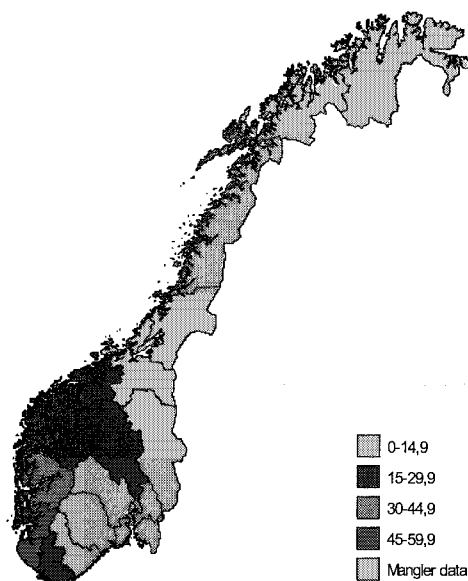
Figurene 3 og 4 viser oppslutningen om henholdsvis Moderate Venstre i 1891 og KrF i 1953 på kommunenivå. Det er viktig å få presisere at jeg har brukt Utheims estimater for oppslutning om Moderate Venstre som sammenligning, og ikke partiets andel av valgmann i 1891. Dersom jeg velger å foreta samme analyse på fylkesnivå, får jeg resultatene som de fremkommer i figurene 5 og 6.

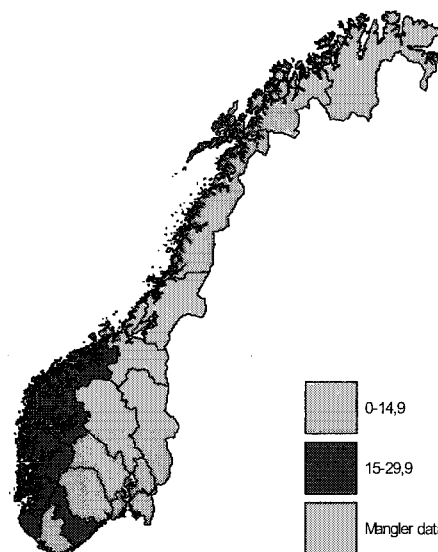
Figur 3: Oppslutning Moderate Venstre i prosent pr kommune – Valgmannvalget 1891. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 4: Oppslutning KrF i prosent pr kommune – Stortingsvalget 1953. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 5: Oppslutning Moderate Venstre i prosent pr fylke – Valgmannvalget 1891. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 6: Oppslutning KrF i prosent pr fylke – Stortingsvalget 1953. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Ovenfor har jeg vist eksempler på hvilke utslag ulike geografiske inndelinger (geografiske størrelser) kan ha på presentasjon av resultater. Jeg har benyttet estimerte data fra NSDs kommunedatabase for å se på oppslutningen om Moderate Venstre i 1891.

Det må også legges til at resultatene fremkommer i de fylkesfordelte kartene slik fylkesgrensene er, og ikke slik amtsinndelingen var, i 1891. Dette kan selvsagt påvirke resultatene slik de fremstilles i kartene. Kart fordelt på kommuner derimot er kommunegrensene oppgitt slik de var i omskrivingsåret. I min studie er omskrivingsåret lik året hendelsen fant sted.

Hva forteller figurene 3 til 6? Dersom en ser resultatene i intervallene 0-14,9 (oransje kommuner/fylker) i forhold til resten, så er det slående likhet. Ut fra mine forutsetninger med hensyn til dataintervaller fremkommer det imidlertid at det er forholdsvis store forskjeller med hensyn til oppslutning om både Moderate Venstre i 1891 og KrF i 1953. For Moderate Venstre i 1891 er spredningen fra dataintervallene 0-14,9 % til 90-100 % på kommunenivå, mens det er fra 0-14,9 % til 59,9 % på amts-/fylkesnivå. For KrF i 1953 har en tilsvarende forskjell, bare at det ikke er samme sprikene i oppslutningen som i 1891. Da vil fortolkningen

bli avgjørende for hvordan en vil presentere resultatene. For eksempel kunne forskjellene mellom Agder-fylkene være interessant å studere. Det samme gjelder blå og rød kommuner i Nord-Norge og blå kommuner i Østfold eller Oppland fylke (Kristians amt).

Eksemplet ovenfor forteller noe viktig; For det første påvirker størrelsen på det geografiske nedslagsfeltet de resultatene en kommer frem til, og for det andre påvirkes resultatene av størrelsen på gruppene. Ut fra den måten jeg foretar min studie, ville nok forskjellene antakelig blitt mindre ettersom jeg genererer data på amts- og fylkesnivå. Men, i min oppgave er ikke den primære hensikten å teste holdbarheten i andres teorier og resultater, men å identifisere Venstrevelgeren over tid.

Det ville selvsagt ikke ha vært noe problem å ha ulike antall grupper mellom de ulike epokene jeg studerer, men dette ville etter min mening ikke gitt sammenlignende resultater gjennom hele oppgaven. Dette i lys av at dersom en skal foreta en komparativ undersøkelse mellom de ulike epokene, må gruppene være identiske for å få frem sammenlignbare resultater.

Å presentere oppslutningen av Rene Venstre i form av kart er et bevisst valg fra min side. Kartene viser på en enkel og visuell måte forskjellene mellom de ulike amtene/ fylkene. Nå skal det presiseres at grensene nok er tilpasset fylkesgrensene, og ikke grensene mellom amtene slik de var. Likevel er jeg av den oppfatning at kartene gir et meningsfullt bidrag oppgaven. Videre har jeg vurdert og utprøvd å bruke et annet program for fremstilling av kartdata, PX-Map fra SSB⁵. Dette programmet har etter det jeg kjenner til ikke fargevalget kontrast på samme måte som NSD stat. Dette medfører at det blir vanskelig å se forskjellene mellom de ulike fargene når blir mange grupper.

For valgene i perioden 1906 til og med 1918, er det første valgongang som ligger til grunn for Venstres oppslutning. Etter min mening er det dette som gir det mest korrekte resultatet,

⁵ PX-Map er en applikasjon for å lage dynamiske temakart i Windows-miljø eller Web-miljø. Applikasjonen kan kjøres som et frittstående program eller implementeres i andre program (Statistisk sentralbyrå, 2011).

da det ved andre omgang ble foretatt ”hestehandel” med mindre partier for å få deres stemmer. Dette resulterer i at partiene ved andre valgomgang enkelte steder ikke har noen oppslutning i andre valgomgang.

Med hensyn til valget i 1906, så har jeg kjørt ut endelige resultater for Venstre på amts-/fylkesnivå slik de foreligger i NSD's kommunedatabase. Manglende resultater for noen av byene for Stortingsvalget i 1906 medførte stort avvik mellom NOS V. 49 (NOS 1, 1907) og aggregerte data på landsnivå i NSD. Dette har jeg forsøkt ved å korrigere tall fra NSD med de offisielle tallene i NOS V. 49 (NOS 1, 1907). Godkjente stemmer og stemmer til Venstre er fordelt etter antall stemmeberettigede i prosent av valgkretsene. Dette vil etter min mening gi sammenlignbare tall for alle fylkene. I de tilfellene hvor to eller flere kjøpsteder utgjør en valgkrets på tvers av amts-/fylkesgrensene, har jeg også her fordelt godkjente stemmer og stemmer til Venstre etter antall stemmeberettigede i prosent i valgkretsen og deretter fordelt stemmene på kjøpstedene i de ulike amtene/fylkene.

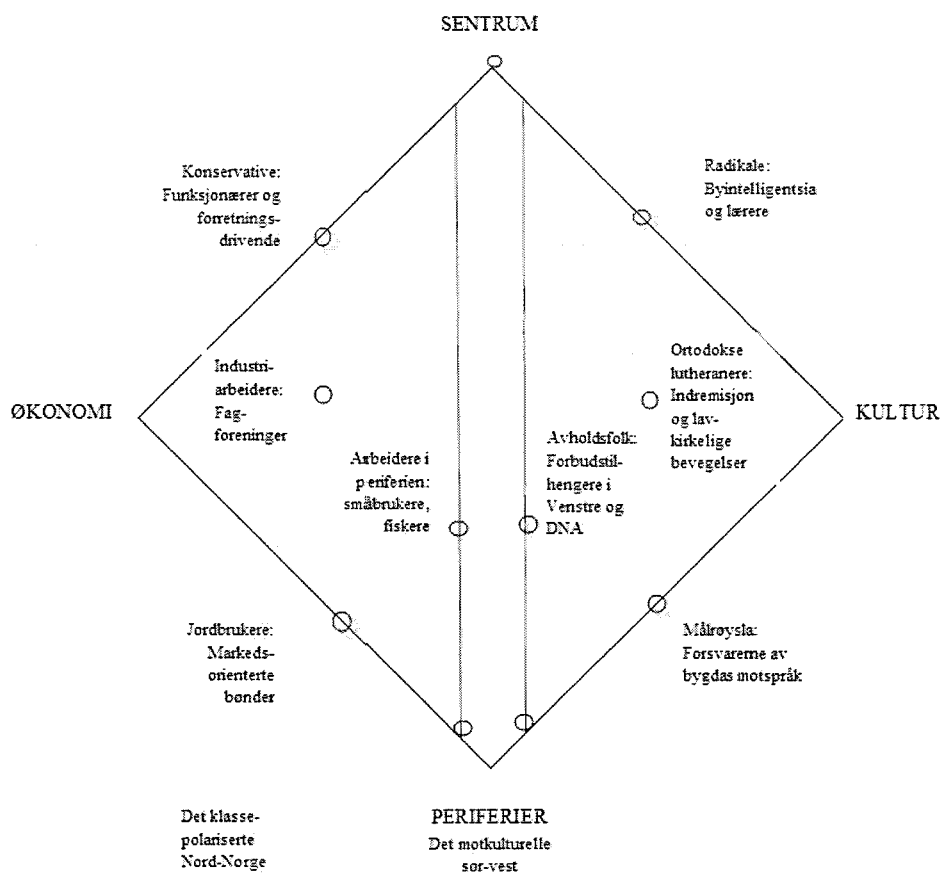
Det er kjent at en del stemmer frem til og med 1918 ble suspendert på grunn av en paragraf som sa at velgere ikke kunne ha mottatt fattigstønad en periode før valget. Hvor stor andel dette utgjorde, er meget variabelt fra fylke til fylke og fra valg til valg. På landsbasis vil nok ikke dette gjøre noe utslag, men når jeg skal studere på fylkesnivå, kan dette gi utslag på over 1 % poeng.

Studien er inndelt i fire epoker som etter min mening er fornuftig å dele utvalgte periode i. Første epoke strekker seg fra 1885 til 1905. Denne epoken beskriver Venstres vekst og utvalgte valgår er; 1885, 1888 og 1900. Andre epoke er fra 1906 til 1920, som tar for seg stemmerett for kvinner ved Stortingsvalg samt beskriver Venstres selvdefinerte storhetstid. Utvalgte valgår er her 1906, 1909, 1915 og 1918. Den tredje epoken tar for seg nedturen som starter i forbindelse med Stortingsvalget i 1921 og strekker seg frem til 1940. Her er 1921 og 1933 utvalgte valgår. Den fjerde og siste epoken som jeg tar for meg strekker seg fra 1945 til 1973. Fire utvalgte valgår skiller seg ut her; 1945, 1957, 1965, 1969 og 1973.

Med bakgrunn i Rokkans teori om at ulike konfliktlinjer ligger til grunn for dannelsen av politiske partier i Norge (Rokkan & Valen, 1964, s. 166) vil jeg følge partiet Venstre gjennom perioden 1885 til 1973. Jeg vil først og fremst studere om ulike historiske begivenheter som blant annet partidannelser og stemmerettsutvidelse påvirker Venstre. Rokkans konfliktlinjer er som følger: sentrum – periferikonflikt fra 1814 – dags dato, Den moralsk religiøse skillelinje 1884 til 1933, Språkkonflikten 1884 til 1960, Konflikten i varemarkedet og arbeidsmarkedet fra år 1900 – dags dato og Konflikten om internasjonale relasjoner fra 1948 – dags dato.

Første del av sentrum – periferikonflikten vil bli beskrevet som et historisk tilbakeblikk, og ikke ved hjelp av valg. Dette fordi jeg er av den oppfatning av at denne perioden er viktig for å få en forståelse av hva som skjedde etter 1884. Valen (Valen, 1981, s. 51) sier at partiene, i sin politikk og i den profil de ønsker å skape av seg selv, er bundet av fortiden. Med dette mener han partienes egen fortid og andre partiers fortid. Jeg vil også se om det er sammenheng mellom folkeavstemmingen i 1919, 1926, 1972 og Venstrevelgeren. Folkeavstemmingene sammenlignes med Stortingsvalgene i 1818, 1927 og 1973. Til slutt vil jeg studere venstrevelgeren i forhold til målsaken. I denne studien vil jeg benytte vedtak om målform i offentlig korrespondanse m.v. fra 1939 og 1949. Resultatene her vil sammenstilles og presenteres i forhold til Stortingsvalgene i 1936 og 1949.

Skjematisk har Rokkan (2010, s. 45) skissert følgende modell av det norske system av politiske skillelinjer:

Figur 7: Modell av det norske system av politiske skillelinjer.

Formålet med en fremgangsmåte som skissert ovenfor, er å kunne identifisere Venstrevelgeren over tid, og finne ut hvor han/hun kommer fra, og om det virkelig er slik at Venstre gikk over til å bli et restparti som andre forsynte seg av. Med hensyn til at jeg velger Stortingsvalget 1885 som mitt utgangspunkt for min studie, har dette sammenheng med at jeg anser, som nevnt i innledningen, at dette som Venstres første egentlige Stortingsvalg⁶.

⁶ Venstre stilte til valg for første gang med eget partiprogram. I tillegg mangler det valgdata for størsteparten av Nord-Norge og deler av Indre Østlandet for 1882-valget.

3.0 ET KORT HISTORISK TILBAKEBLIKK

Norge har i motsetning til de fleste andre vesteuropeiske stater ikke hatt den tradisjonelle klassekonflikten som en del av sin historie. Dette skyldes i stor grad at det ikke har vært noen adel av betydning som maktfaktor i norsk samfunn og politikk. Adelen i Norge var i stor grad av dansk, svensk eller tysk opprinnelse. Adel ble formelt avskaffet ved lov på midten av 1820-tallet. Borgerskapet var heller ikke noen maktfaktor tidlig på 1800-tallet (Skaarer, 2005)

Historisk kan det norske system rekonstrueres via tre konstitusjonelle faser; 1814 med rettsstaten (og det begynnende demokrati), 1884 med flerpartistaten, 1945 med velferdsstaten. Hver av disse ga en reformulert samfunnskontrakt med statlig pregning (Slagstad, 2007, s. 16).

Jens Astrup Seip delte norsk historie etter 1814 også inn i tre deler; 1814 – 1884 embetsmannsstaten, 1884 – 1940 flerpartistaten og etter 1945 som ettpartistaten (Seip, 1974, ss. 7-42). En naturlig ende på ettpartistaten vil etter mitt syn være 1965. Dette i lys av at Arbeidspartiets regjeringstid på 20 år ble avløst av en borgerlig koalisjon på fire partier. Etter denne tid har regjeringene vært mindretallsregjeringer eller samlingsregjeringer i den perioden jeg studerer. Den borgerlige Lyng-regjeringen etter Kings Bay saken i 1963 var en mindretallsregjering, men den hadde bare en regjeringstid på under 1 måned. Med bakgrunn i dette anser jeg ikke 1963 som en naturlig ende på Seips ettpartistat.

3.1 VEIEN MOT PARTIDANNELSER – EN KORT OPPSUMMERING 1814 - 1884

Perioden mellom 1814 og 1884 kalles, som nevnt ovenfor, for embetsmannsstaten i nyere norsk historie. I lys av unionsoppløsningen mellom Danmark og Norge fikk embetsmennene stor makt. I unionen med Sverige var det to stater med felles konge og felles utenrikspolitikk. Embetsmennene dominerte de viktige stillingene i samfunnet som regjering, Storting og de lokale styrene, og sin maktposisjon fikk de gjennom god økonomi, utdanning og tradisjoner (Engesæther).

Fra 1814 var stemmeretten forbeholdt menn som hadde bodd i landet i minst 5 år, og som enten var embetsmann, bonde med egen jord, eller som hadde leid jord i minst 5 år, byborger eller borger som eide eiendom verdt mer enn 300 riksdaler i en by eller ladested. Det er antatt at ca 45 prosent av den voksne mannlige befolkningen oppfylte vilkårene for stemmerett. Dette tilsvarte 10–11 prosent av den totale befolkningen (KRD, NOU 2001:3).

Norge var i første halvdel av 1800-tallet et bondesamfunn. Ca 80 % av befolkningen levde av jordbruk. Mange av disse var kombinasjonsbruk med tilleggsnæring innen fiske, skogbruk eller sjøfart. I lys av Napoleonskrigene var det økonomisk krise i Europa, noe som rammet norske næringer som skipsfart, trelastnæringen og jernverkene. Jernverkene hadde nytt godt av fordeler på det danske markedet før 1814, men ble nå utkonkurrert av billigere importert jern (Engesæther). Den økonomiske krisen medførte også at Norges Bank ble etablert for å få kontroll over inflasjonen.

Den første tiden etter 1814 var det ingen gruppedannelser på Stortinget. I 1815 var befolkningen i Norge på 883 000 mennesker. Av disse bodde 9,8 %, eller 86.500 mennesker i tettbygde strøk. Bøndene var lite bevisste, og valgte embetsmenn fremfor bønder til å styre landet (Engesæther).

I 1830-årene dannet det seg en bondeopposisjon, og i 1833 mistet embetsmennene flertallet på Stortinget. Bøndene ønsket større lokalt selvstyre, og muligheten til å fastsette skattene selv. Etter flere vetoer fra Kongen ble da Formannskapsloven av 1837 vedtatt, med noen endringer som Kongen kunne akseptere.

I 1848 forsøkte Søren Jaabæk å organisere de politikerne som krevde en ny regjering bygd på Stortingets tillit og som var mot det sittende Vogt/Løvenskioldske ministerium (Larsen, 1979, s. 304). I forbindelse med Thranitterbevegelsen, ga Jaabæk uttrykk for at han kunne tenke seg å melde seg inn i arbeiderforeningene. Forut for møtene i Stortinget i 1851 gjentok Jaabæk ønsket om partisamling. På tross av at han ble uenig med de andre i foreningen og meldte seg ut, fortsatte han forsøkene på samling (Larsen, 1979, s. 304).

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

Likevel var det først i 1859 at det første tilløpet til organisert gruppesamarbeid på Stortinget oppstod. Da gikk opposisjonen sammen mot embetsmennene i den såkalte Reformforeningen av 1859 (Stortinget). Jaabæk var med i 12-manns-komiteén som dannet kjernen i denne organisasjonen på Stortinget.

Heidar og Saglie (2002, s. 28) fremhever to sentrale skikkelser i 12-mannskomiteen, Johan Sverdrup og Ole Gabriel Ueland. Selv om Reformforeningen av 1859 i stor grad var Sverdrups verk, var Ueland, som bondepolitiker, sentral i "fadderskapet". Reformforeningen søkte å organisere stortingsrepresentantene, men ble primært et maktinstrument for Sverdrup for å skape kraft i kampen mot embetsmannstaten.

I 1859 ble Bondeparagrafen vedtatt. Denne fastsatte, i følge KRD (NOU 2001:3), at fordelingen på Stortinget mellom kjøpsteder og landdistrikter skulle være 1:2. Da bestemmelsen ble vedtatt var hensikten at den skulle sikre representasjon fra kjøpstedene. I den første tiden begünstiget bondeparagrafen for så vidt kjøpstedene, og særlig småbyene, men etter hvert som sentraliseringen tiltok, var det landdistriktene som hadde størst utbytte av bondeparagrafen.

På andre del av 1800-tallet skjedde det en endring i det norske landskap. Befolkningen var mer enn fordoblet siden 1815. Den norske befolkningen var i 1875 på 1 813 000 mennesker, av disse bodde 24,4 % i tettstedene. Med andre ord bodde over 440.000 av befolkningen i tettsteder. Jordbruket ble modernisert og det ble i større grad satset på husdyrhold fremfor korndyrking. Redusert satsing på korndyrking hadde sammenheng med billig import av korn fra område områdene rundt Svartehavet og USA (Engesæther).

Antallet husmenn ble redusert utover andre halvdel av 1800-tallet, og flere fikk eie sin egen jord. Industrisamfunnet vokste gradvis frem og Norge ble igjen en skipsfartsnasjon. I tillegg ble det bygget jernbane og veier, samt at telegrafene ble etablert.

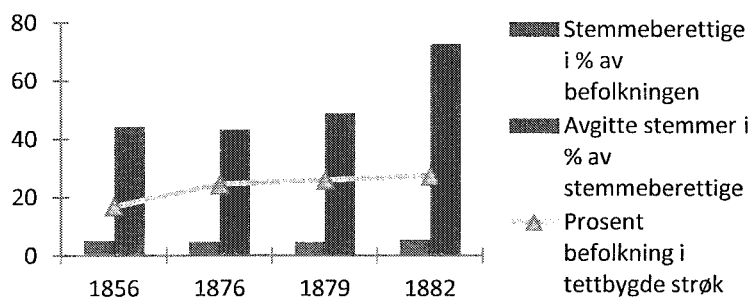
Inntil 1869 møtte Stortinget hvert tredje år. Etter dette var det årlige møter i Stortinget. Sejerstad (1984, s. 57) sier at det er en sammenheng mellom innføringen av parlamentarismen i 1884 og innføringen av årlige Storting i 1869. Det oppstod en konflikt mellom rettsstaten og demokratiet. Stortinget skulle ikke, i henhold til Grunnloven av 1814, være et permanent organ som skulle treffe beslutninger løpende. Stortingets oppgave var å fastsette normer, mens Kongen, som det permanente organ skulle treffe løpende beslutninger og gi de nødvendige befalinger (Sejerstad, 1984). Kongen skulle forholde seg innenfor de normene som Stortinget hadde vedtatt.

3.2 MOBILISERINGEN FØR 1884

"I det øieblik at al magt og kraft samles her i denne sal til avgjørelse av samfundets høieste og vigtigste anliggender, gaar det en stor vækkelse ut over landetDet vækker, det samler, det opplyser, det gir samfundet den innsigt og den kraft, som er nødvendig for i sandhet at bære den konstitutionelle forfatning mot alle dens store endemaal" (Worm-Müller, 1933, s. 36).

Ovennevnte sitat er en del av Sverdrups innlegg i Stortinget i forbindelse med statsrådsaken 8. mars 1872. Sverdrup la til: *"Der kan ikke længer regjeres uten Stortinget, der maa regjeres med Stortinget"* (Worm-Müller, 1933, s. 36).

Ved å studere folkemengden i tettbygde strøk i kombinasjon med stemmeberettigede og avgitte stemmer finner en noe interessant for tiden etter 1850. Det er ikke bare urbaniseringen som forklarer den markante økningen i avgitte stemmer. De som hadde stemmerett, gikk mann av huse, bokstavelig talt ved Valgmansvalget i 1882.

Figur 8: Stemmeberettige, avgitte stemmer og prosent av befolkningen i tettbygde strøk 1856-1882⁷ (Kilde: SSB.)

Forskjellen i valgdeltakelsen fra 1856 til 1882 er, som *Figur 8* viser, på 30 %. Dette kan tyde på svært god mobiliseringen til dette valget, samt at folket var rede til neste kamp, kampen for parlamentarisme. Dette bekrefter sammenhengen mellom 1869 og 1882 som Sejerstad beskriver. Folket ville ha demokrati fremfor rettsstat, og demokrati fremfor embetsmannsstat. Rettsstaten kan synes oppfattet synonymt med embetsmannsstat blant befolkningen.

Men det skjedde noe i 1865 som også kan forklare valgoppslutningen i 1882. Jaabæk grunnla bladet "Folketidende"⁸ og deretter "Bondevennen", en lokalforening⁹ i Mandal (Larsen, 1979, s. 304). Larsen (1979, s. 304) beskriver videre:

"Bondevennforeningene hadde skapt noe nytt i norsk politisk historie, og det organisatoriske grunnlaget så ut til å ligge vel tilrette for en langsiktig utvikling av et norsk bonde-, og kanskje også bonde- og arbeiderparti. Imidlertid gikk bondevennbevegelsen tilbake etter 1870 og gled etter hvert over i Venstres organisasjon. Dette skyldtes særlig at Jaabæk selv sto for et politisk syn som kanskje

⁷ Folkemengden er for 1855 og 1875. Valgår er 1856 og 1876. Tallene for 1879 og 1882 med hensyn til folkemengde i tettbygde strøk er omregnet til en gjennomsnittlig vekst på 0,5 % årlig.

⁸ "Folketidende" hadde i 1868 et opplag på 17 000 (Larsen, 1979, s. 304).

⁹ . Antall lokalforeninger var i 1871 250. Foreningen var representert over hele landet med unntak av Finnmark (Larsen, 1979, s. 304).

ikke kunne deles av en bevisst bondeklasse. Hans eget politiske syn forandret seg ikke nok til å innfange de interesser som den stadig voksende bevegelsen syntes å kreve”¹⁰.

Jaabæk hadde lagt et grunnlag for en organisasjon utenfor Stortinget som var landsomfattende, og som i tillegg hadde et landsomfattende folkeblad. Folketidende ble beskrevet av Høgskolen i Volda og Ivar Aasen Instituttet som

”..... ei opposisjonell provinspresse, med ei mengd lokale meldarar og lesarinnlegg. Folketidende syner dessutan godt skifteverknaden og samspelet mellom politisk bodskap, sentral leiing, lokal organisasjon og akkompagnerande medlemsavis for ein rudimentær politisk organisasjon” (Norsk Pressehistorisk Forening, 2010).

På tross av dette hadde Venstre sitt utgangspunkt i Bondevennbevegelsen var det ikke noe igjen av denne etter 1875 (Nerbøvik, 1984, s. 28). I mellomperioden 1875 til 1880 oppsto det i stedet noe som ble kalt samtalelagsbevegelsen. Samtalelagbevegelsen var en form for diskusjoner hvor det ble snakket politikk i fordekte former. Disse var opptatt av nynasjonalisme, grudtvigianisme og målsaken. Unionspolitikken ble knyttet nærmere opp til den indrepolitiske utviklingen (Nerbøvik, 1984, s. 29).

I lys av ovennevnte kan det synes som om bedre kommunikasjon og fremveksten av aviser rundt om landet la også det spede grunnlaget for et informasjonssamfunn som ikke må undervurderes med hensyn til den politiske mobiliseringen som skjedde på andre halvdel av

¹⁰ Jaabæk er blitt kjent som Søren Nei-bæk fordi han alltid var negativ til bruk av offentlige midler. Han var mot lønn til skoleinspektører, mot bevilgninger til distriktsleger, han ville stryke landbruksbudsjettet fordi bøndene kunne klare seg selv, i mot bevilgninger til jernbaneanlegg og så videre. Hans sparelinje ble i ytterste konsekvens latterlig, men også ødeleggende og kynisk. På den annen side var hans linje både liberalistisk og solidarisk på en merkelig måte. Eksempler her er at han var for økte bevilgninger til folkeskolene og til økte lærerlønninger. På den annen side var han i mot bevilgninger til høyere skoler, fordi disse var ”overklasseskole”. Bibliotekene støttet han også fordi disse kom alle til gode. Han foreslo allmenn stemmerett for menn i 1885, og han ønsket å lovfeste normalarbeidsdag (Larsen, 1979, s. 304).

1800-tallet. Dette, samt en mer bevisst bondehær, kan ha hatt større betydning for valgoppslutningen i 1882 enn selve urbaniseringen.

En skal heller ikke avskrive at velgerne opponerte mot Kong Oscar II ved dette valget. Foran valget i 1882 hadde han åpenlyst agitert for Høyre (Bomann-Larsen, 2002, s. 122). Ved å stemme på selvstendige representanter markerte de sin avstand til unionen med Sverige, samt at de var uenig med Kongens veto i statsrådssaken.

I 1882 fikk de selvstendige stortingsrepresentantene et solid flertall ved valget, hele 83 av de 114 plassene, altså mer enn 2/3 flertall. Denne muligheten benyttet de særdeles godt. Statsrådssaken, at statsrådene skulle møte i Stortinget og stå til ansvar for de folkevalgte, hadde versert i en årrekke. Kongen hadde lagt ned veto 3 ganger. Bjørnson erklærte fra Stiklestad i juli 1882 at ”..... Kongen måtte oppgi sitt veto, eller folket måtte oppgi sin Konge” (Bomann-Larsen, 2002, s. 122).

Den 27. februar 1884 falt dommen i statsrådssaken. Riksretten hadde kommet fram til følgende kjennelse: ” *Hans Majestets regjering var dømt til å nedlegge sine embeter. Sagt med andre ord: Kongens veto var nedstemt; han var fradømt retten til å regjere i Norge*” (Bomann-Larsen, 2002, s. 124). På tross av at Kong Oscar II ikke godtok Riksrettens dom, inngikk Sverdrup et forlik som gjorde Sverdrup til Norges første parlamentariske statsminister (Bomann-Larsen, 2002, s. 127). Dette reddet noe av Kongens ære, men synes ikke å være eneste årsak til kompromisset. Tyskland ville aldri godta Norge som republikk. Var faren for tysk innblanding i konflikten reell? I følge Bomann-Larsen (2002, s. 125) skrev Kong Oscar II i sine memoarer: ”*kejsaren och hans regjerings främste man gärne sett om jag anmodat dem till och med att aktivt ingripa*”.

Ved innføringen av parlamentarisme var 2 av 4 milepæler gjennomført; årlige Storting og parlamentarismen. To politiske partier var etablert, og embetsmannsstaten var historie. Var det Venstrestaten eller flerpartistaten som kom i kjølvannet av embetsmannsstaten?

4.0 VENSTRE 1885 – 1973 – BEGIVENHETER OG VELGERE

Jeg vil i dette kapitlet ta for meg utvalgte Valgmansvalg og Stortingsvalg i perioden 1885 – 1973. Formålet mitt er å identifisere Venstres velgere, og hvor de tok veien i perioden. Er det riktig slik Pax leksikon oppsummerer Venstre, eller er det andre forhold som er årsaken? Som nevnt i innledningen vil jeg foreta mine studier på fylkesnivå. Men først en kort identifisering av det partiet som ble dannet i 1884, dets ideologi og velgere.

4.0.1 VENSTRES IDEOLOGI

Hva som hendte i landene rundt Norge, kan også ha påvirket hendelsene i Norge. Tiden omkring 1870-tallet var partidannelsens tid i Europa (Worm-Müller, 1933, ss. 34-35). Valgretsreformen i England i 1868 la grunnlaget for riksorganisasjonen i 1877. I Sverige ble Landtmannapartiet dannet som opposisjon til regjeringen. I 1870 ble ”Det forende venstre” dannet i Danmark. Bøndene var kjernen i partiene, både i Danmark og i Sverige.

Den 28. og 29. januar 1884 ble det, som nevnt i innledningen avholdt stiftelsesmøte for Norges Venstreforening i Kristiania Arbeidersamfund. I følge protokollen fra møtet ble det kun laget vedtekter for partiet (Mjeldheim, 1994, s. 12). En kan hevde at første paragraf, som er sitert i innledningen, var foreningens formålsparagraf.

Noen klar ideologi for partiet er ikke lett å finne i vedtektene for partiet. Mye tyder på at koalisjonen ikke bare var løs, den var også i stor grad fornuftsbestemt. Nerbøvik (1984, s. 29) siterer en Oftedøl som skrev under valgkampen i 1882: ”*Vi var enige om, at det gjaldt å holde Venstre samlet, indtil ministeriet Selmer var ombyttet med et fult liberalt..... indtil videre er samhold inden Venstre en nødvendighet*”.

Partiet var bundet sammen av flere ulike elementer (Nerbøvik, 1984, s. 27). Den første og eldste retningen peker i følge mot den kommunalistiske og populistiske tradisjonen, med vekt på desentralisering og lokalt selvstyre. Den andre tradisjonen knytter seg til

lekmannsbevegelsen. Den tredje linjen er den nasjonalliberale tradisjonen i byene (byradikalene), med en sidegren til arbeiderbevegelsen. Den fjerde retningen var den nasjonal-demokratiske tradisjonen med fjord- og fjell-Norge som tyngdepunkt. Sist, men ikke minst har en avholdsbevegelsen (Nerbøvik, 1984, s. 28).

Alle de retningene som er beskrevet ovenfor særmerket Venstre-kulturen. Det var et parti hvor det var ”høyt under taket”. Og helt uproblematisk kunne det ikke være fordi de fleste av de konfliktlinjer som Rokkan og Valen beskriver var samlet i ett parti. I følge Nerbøvik (1984, s. 28) var de fem retningene like mye motkulturer som fungerte som kulturelle forsvarsvåpen i ei tid med omskiftninger. Mye tyder på at retningene også var redskaper for endringene. Dette stemmer godt overens med formålsparagrafen som jeg siterte til innledningsvis.

Før valget i 1906 fødtes det en ny partiideologi – den gyldne middelvegen (Mjeldheim, 2006, s. 15). Mjeldheim (2006, s. 15) fortsetter:

”Tankegodset var enkelt og lett å kommunisere med omverda: I midten låg jamvekstpunktet for dei ulike samfunnsinteressene til den optimale løysing på alle politiske problem. Der hadde Venstre plassert seg som ein stabiliserande fender mot både konservativ reaksjon og revolusjonære eksperiment”.

Om Venstres ideologi skrev Venstre-avisen Nidaros 7. mars 1918: *”Venstre er mindre et parti end en retning, som ønsker at sette sitt stempel – samfundssolidaritetens ide paa utviklingen. Indenfor denne retning samles ventrevælgere landet over uden hensyn til stand eller skat, byrd eller bostavn. Dette er venstreretningens bedste moralske aktivum”* (Mjeldheim, 1978, s. 348).

Om sin ideologi skriver Venstre (2009) på sin hjemmeside:

”Venstre er en del av en internasjonal idétradisjon som går tilbake til opplysningstidas humanisme, med krav om frihet fra tvang og vilkårlig styre. De

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

sosialliberale idéene vokste fram på 1800-tallet med krav om en aktiv stat for å skape sosial rettferdighet og reell frihet for alle. Da Venstre ble dannet i 1884, var frihet for den enkelte supplert med ansvar for hverandre blant de sosialliberale kjerneverdier. Venstre var det ledende reformpartiet i Norge for utvikling av demokratiet, den offentlige skolen og velferdsstaten”.

Venstres ideologi ikke kan sammenlignes med europeiske liberale partier, men en kan med utgangspunkt i ovennevnte hevde at partiets ideologi har fra starten av vært sosialliberal. I følge Mjeldheim (2006, s. 49) var det først etter Gunnar Knudsens tid som partileder at begrepet liberalisme ble ”... på moten som et signalord i Venstres vokabular og som ideologisk skjold for eit mellomparti i trengsel”. Partiet selv hevder selv at de setter mennesket i sentrum ved at ”borgeren er det myndige mennesket som bryr seg; mennesker som blir vist tillit tar ansvar og at systemet er til for menneska; ikke omvendt” (Venstre, 2006). Videre sier Venstreskolen: ”Frihet: til å forme sitt eget liv; fra fattigdom, nød og ulikhet”. I dette ligger at partiet ønsker stor individuell frihet og tiltro til enkeltmennesket, men også at en trenger statlig styring for å kunne fordele godene rettferdig (Rønning, 2006, s. 59). Foruten rettsstaten og markedsøkonomien bygger det sosialliberale samfunnssystemet bygger på den enkeltes frihet og ansvar, og på maktbalanse og maktspredning som sentrale prinsipper (Venstre, 2009, s. 6).

4.1.0 BEGIVENHETER 1885 – 1905

Det moderne politiske demokratis gjennombrudd kom som en konsekvens av en lang utvikling (Fuglum, 1978, s. 34). I følge Fuglum (1978, s. 30) betegnet 1880-årene seg som en sammenhengende kampepoke, i samtid og i nåtid. Veto- og riksrettsstriden medførte institusjonelle endringer, men de harmoniserte ikke motsetningene. De leget ingen sår. Nye motsetninger føyde seg til de gamle (Fuglum, 1978, s. 30).

I følge protokollen fra første ordinære representantskapsmøte 4. februar 1885 (Mjeldheim, 1994, s. 29) var Venstres valgprogram for Valgmannsvalget 1885: ”...*Hævdelsen af den parlamentariske Statsskikk (flertallsstyre) og Tilslutningen til Ministeriet Sverdrup*”.

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

Dersom ikke hærordningssaken eller juryordningssaken ble vedtatt i Stortinget før valget i 1885, skulle også disse sakene være en del av programmet. Det som er verdt å merke seg er at innkomne forslag til andre saker som ønskes satt på valgprogrammet er avholdssaken, fredssaken, målsaken, stemmerettsutvidelse og bedre kår for husmenn og arbeidere (Mjeldheim, 1994, s. 27). Med bakgrunn i protokollen ser en bredden i de saker som skulle prege Venstre på godt og vondt i denne perioden.

Til og med 1903 var det indirekte valg i en- eller flermannskretser. Dette innebar at en valgte valgmenn som skulle velge hvem som skulle representere valgkretsen på Stortinget (KRD, NOU 2001:3). Landet ble inndelt i kjøpsteder (byer) og landdistrikter. Landdistriktene hadde mellom 1 og 4 representanter mens kjøpstedene (bykretsene) hadde mellom 2 og 5 representanter. I byene skulle det være en valgmenn pr. 50 velgere, mot en valgmenn pr. 100 velgere i landdistriktene. Som tidligere nevnt var ikke valgdistriktene sammenfallende med amtene/fylkene på dette tidspunktet.

Frem til 1889 inneholdt Grunnlovens § 51 annet ledd troskapsløfte før manntallsføring. Ordlyden her var: *"Enhver skal, forinden han indføres i Mandtallet, offentligen til Thinge sværge Constitutionen Troskab"* (Stortinget 1).

Ordlyden i Grunnlovens § 51 annet ledd ble i Lov av 28. juni 1889 endret til: *"Enhver skal, forinden han indføres i Mandtallet, offentligen til Thinge sværge eller, hvis han ved Lov er fritagen for Edsaflæggelse, høitideligen tilsige Konstitutionen Troskap"* (Stortinget 2). I lov av 16. desember 1899 ble Grunnlovens § 51 igjen endret (Stortinget 2). Første ledd ble endret slik vi kjenner den i dag, mens annet ledd (troskapsløfte) ble fjernet. Det er grunn til å anta at dette var på grunnlag av innføringen av allmenn stemmerett for menn ved Stortingsvalget 1900.

Ved valget i 1885 var det to politiske partier som stilte til valg. I tillegg skjedde det to begivenheter mellom valgmannsvalgene 1885 og 1888 som det er grunn til å anta fikk større betydning for Rene Venstre enn for Høyre:

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

- For det første dannet Johan Sverdrups nevø, Jakob Sverdrup, før valgmannsvalget i 1888 partiet Moderate Venstre med utgangspunkt i den lavkirkelige delen av befolkningen. Norge ble da en treparti-stat. Lekmannsbevegelsen hadde sitt ideologiske sentrum i Stavanger, og Oftedølene, som de ble kalt, hadde sitt geografiske nedslagsfelt hovedsakelig på Sørlandet og Vestlandet.
- For det andre ble DNA stiftet i 1887 som et parti som skulle ivareta arbeidernes vilkår. Arbeiderne var på dette tidspunktet i stor grad uten stemmerett. I lys av dette fanget det nye partiet opp en stor gruppe menn som ikke hadde stemmerett.

Som en del av avtalen med Sverige skulle Norge få beholde sin grunnlov, mens utenrikssaker skulle håndteres av Sverige. Den siste begivenheten i perioden som jeg skal undersøke var også en fanesak for Venstre – unionsoppløsningen. På tross av noe utvidet stemmerett i 1884, likestilling av landsmålet (nynorsk) med riksmålet i 1885, juryloven av 1887, og folkeskoleloven av 1889, kom unionsaken til å bli den store saken i de neste 20 årene, helt til unionsoppløsningen i 1905. Unionsaken (de diplomatiske saker) var allerede oppe som sak på Norges Venstreforenings andre representantskapsmøte i september 1886 (Mjeldheim, 1994, s. 33). Her ble 1886 Hamarresolusjonen vedtatt. Denne kom opp på bakgrunn av en endring Riksdagen foretok i 1885 med hensyn til å utvide antallet svenske medlemmer i det såkalte ”ministerielle” statsråd fra 2 til 3. Hensikten med denne utvidelsen var å styrke den konstitusjonelle kontroll med utenrikspolitikken. Nordmennene fikk ikke øket sin representasjon i det ”ministerielle” statsråd, og hadde derfor fortsatt 2 medlemmer. De radikales krav var full likestilling mellom Norge og Sverige med hensyn til antall medlemmer i det ”ministerielle” statsråd og at dette skulle grunnlovsfestes (Store norske leksikon 1).

På slutten av 1880-tallet og inn i det neste tiåret skjedde det en vektforskyvning på det unionspolitiske området. I 1891 ble den nasjonale konsensusen om likestilling med Sverige i det ”ministerielle” statsråd endret til et krav om nasjonalt selvstyre (Mjeldheim, 1984, s. 474). Dette ble også det overordnede målet for partipolitikken til Rene Venstre. Radikaliseringen må ses i lys av den endrede velgermassen til Rene Venstre. Bøndene hadde frem til splittelsen i 1888 vært den dominerende velgergruppen til Rene Venstre. I 1890-årene ble arbeiderne i byene den dominerende velgergruppen til partiet (Mjeldheim, 1984, s. 474). Mjeldheim

(1984, s. 476) sier at i 1891 fikk norsk nasjonalisme en indre fiende å reise seg mot. Denne fienden, Høyre, kunne nedkjempes ved valg.

I 1892 oppstod det strid om konsulatsaken. Kong Oscar II erklærte at han kom til å nekte sanksjon med hensyn til Stortingets beslutning om eget konsulatvesen. Fra norsk side ble det gjort klart at en eventuell sanksjonsnektelse ikke ville bli kontrasignert, og dermed ikke ville bli statsrettslig gyldig (Østbø, 2001, s. 71). Den norske statsminister i Stockholm leverte inn avskjedssøknad på vegne av hele regjeringen. Under behandlingen av saken i Stortinget, var ikke regjeringen til stede. I denne omgang endte saken med utsettelse og regjeringen trakk avskjedssøknadene tilbake.

Året etter vedtok Stortinget eget norsk handelsflagg uten unionsmerke. Dette til tross for at Sverige hadde foreslått felles utenriksminister (Østbø, 2001, s. 72). I følge Østbø (2001, s. 72) avslo regjeringen det som i ettertiden har blitt kalt broderhånden. Da Kongen nektet sanksjon på det norske handelsflagget, gikk Venstre-regjeringen av.

I 1895 sa Sverige opp mellomriksloven som ga Norge store økonomiske fordeler og forlangte øyeblikkelig revisjon av unionen (Østbø, 2001, s. 72). En krig ble avverget fordi Stortinget vedtok å gå i forhandlinger med Sverige. Forhandlingene omfattet både konsulatvesenet og utenriksstyre.

Etter at Venstre vant valget i 1897 vedtok Stortinget for tredje gang å fjerne unionsmerket fra det norske handelsflagget. For å oppnå konkrete resultater i konsulatsaken før valget i 1903 ble Venstres statsminister Steen avsatt av sine egne, og Blehr overtok (Østbø, 2001, s. 72). Fra 1903 og til unionsoppløsningen i 1905 var tiden preget av forhandlinger mellom Norge og Sverige. Et brudd i forhandlingene kom i februar 1905, og det ble like etter dannet en samlingsregjering. Tilsvarende 1884 ble sanksjonnekt fra Kongen også denne gangen brukt som argument for at kongemakten ikke fungerte. I lys av dette fungerte ikke unionen heller. Etter folkeavstemning og et overveldende flertall for unionsoppløsning, ble nye forhandlinger startet opp i august 1905. På tross av vanskelige forhandlinger og kriser ble Karlstad-forliket

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti - 1885 til 1973

underskrevet i 1905 (Østbø, 2001, s. 73). Kort tid etter ble avtalen godkjent i Riksdagen, og Norge var en selvstendig nasjon.

4.1.2 FORVENTNINGER TIL PERIODEN 1885 – 1905

Ut fra Rokkans og Valens teorier om konfliktlinjene i norsk politikk vil jeg anta at Venstre ved Valgmansvalget 1885 vil være størst på Sør- og Vestlandet. Tradisjonelt er dette områder hvor konfliktlinjene avholdssak, målsak og lekmannskristendom (Pettersen & Rose, 2004, s. 5). I tillegg forventes det at Venstre har stor oppslutning på Indre Østlandet og i Trøndelag. Det er her vi finner storbøndene. Nord-Norge vil jeg også forvente som et Venstre-område i 1885. Ikke ut i fra at det tilhører noen av de ovenfor nevnte kategoriene, men fordi det kan tenkes at de er mer radikale enn landet for øvrig (Rokkan & Valen, 1964, s. 171).

Videre forventes det at oppslutningen om Venstre vil være lavere i fylker med store byer i 1885. Dette i lys av at Venstre hadde som mål å ”...begrense den makt og innflytelse i politikken som Konge, regjering og embetsstand hadde hatt gjennom maktfordelingen mellom Konge/regjering og Storting” (Pettersen & Rose, 2004, s. 5). Venstres mål stod i kontrast til embetsmenn og borgere. Det er derfor grunn til å anta at det vil være flere Høyre-velgere i byene da flestparten av borgerne bodde i byene. Siden middelalderen har Oslo¹¹, Bergen og Trondheim vært sentrale sentre i Norge, og det er i fylkene Oslo og Sør-Trøndelag det forventes å være lavere oppslutning om Venstre enn ellers i landet. Med hensyn til Bergen, så ligger byen i Venstre-beltet på Sør- og Vestlandet, og det forventes at Venstre står sterkt her.

Det er også grunn til å anta at Oslo vil ligge lavere enn andre fylker med store byer fordi en her også hadde en konflikt mellom ”Oslo-Venstre” (Dagblad-Venstre) og Venstre utenfor Oslo. I tillegg var Oslo ”maktens sentrum”. Dette også i lys av sentrum – periferikonflikten som Rokkan og Valen skisserte mellom by og land, og Oslo og resten av landet (Rokkan & Valen, 1964, s. 164)

¹¹ Kristiania frem til 1925

Likevel er det grunn til å anta at Venstre generelt hadde et ”brakvalg” i hele landet ut i fra at parlamentarismen var blitt innført i 1884 og at folket hadde fått makten gjennom dette. Et viktig krav for folket var blitt gjennomført og jeg forventer at Venstre ble kreditert for dette.

Ved valgmannsvalget 1888 hadde Venstre vært i regjering i 3 år samt at de hadde flertallet på Stortinget. I utgangspunktet skulle en anta at Venstre hadde befestet sin posisjon eller styrket denne i landet som helhet. Dette i lys av at Venstre hadde en gylden mulighet til å få gjennomført sitt program og bedre vilkårene for folk. Tilliten hadde Sverdrup fått, men levde han opp til denne tilliten fra folket?

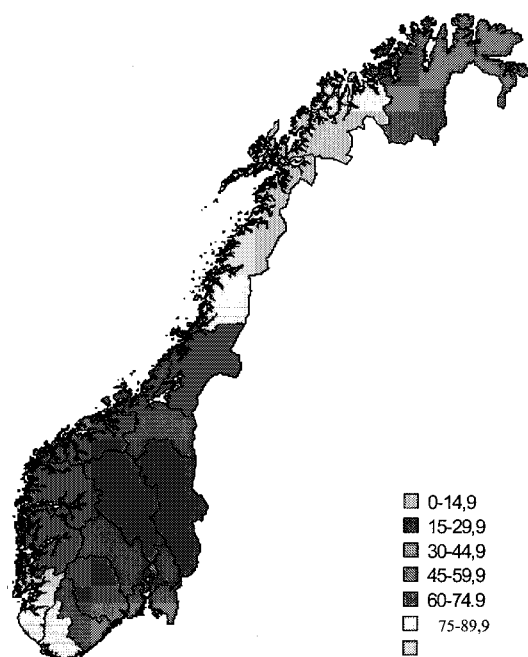
Likevel vet vi fra nyere tid at regjeringsslitasje er en kjent fenomen ved at velgerne blir skuffet fordi valgløfter ikke innfris eller ikke innfris i raskt nok tempo. I tillegg hadde vi partisplittelsen i 1888 og dannelsen av Arbeiderpartiet i 1887. I disse perspektivene er det grunn til å anta at Venstre vil ha en prosentvis nedgang på Sør- og Vestlandet og på store industristreder. Dette er også visuelt fremstilt ved hjelp av kart i figurene 1 til 4 i kapittel 2.1.

Landsorganisasjonen som skulle bli de fagorganiserte arbeidernes talerør ble stiftet i 1899. Det vil si etter allmenn stemmerett for menn ble besluttet, men før Valgmannsvalget 1900. Men det var ikke før i 1916 at Arbeiderpartiet og LO fikk sitt første felles program (Landsorganisasjonen, 2011) Med hensyn til Arbeiderpartiet, så ventes det ikke noen stor oppslutning ved Valgmannsvalget i 1900. Det forventes ikke at dannelsen av Landsorganisasjonen tilfører Arbeiderpartiet noen drahjelp så tidlig. Høyre forventes å ha en stabil oppslutning fra 1888-valget.

4.1.3 VENSTREVELGEREN I PERIODEN 1885 - 1905

Valget i 1885 ga Rene Venstre totalt 84 av 114 stortingsrepresentanter (NSD 1). Av disse var det hele 72 av 76 representanter for landdistriktene og 12 av 38 fra kjøpstedene.

Som *Figur 9* viser innfris forventningen til Valgmansvalget i 1885 i stor grad. Likevel er det noen overraskelser. Dersom en legger til grunn at alt over 60 % oppslutning (*Lilla og beige fylker*) er i henhold til forventningene ser vi for det første at det ikke er noe sammenhengende Rene Venstre-belte fra Møre og Romsdal til Aust-Agder. Rene Venstre er i større grad et Rogalandsparti (*Beige fylke*) enn et Hordalandsparti (*Lilla fylke*) ved valget i 1885. Bergen er inkludert i Hordaland fylke, og dette kan være utslagsgivende fordi det en by med borgere. For det andre er det markant forskjell mellom Aust- og Vest-Agder. I prosent av velgerne er forskjellen 17,4 %.

Figur 9: Oppslutning Rene Venstre i prosent pr fylke Valgmansvalg1885. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Oppslutningen er lavest i Oslo (*Rødt fylke*), noe som var forventet. Likevel er oppslutningen mellom Oslo (*Rødt fylke*) og Vestfold (*Grønt fylke*), hvor Venstre har lavest oppslutning blant de øvrige Oslofjord- fylkene, på 16,8 %.

Videre er oppslutningen om Rene Venstre overraskende stor i kystlinjen fra Vest-Agder til og med Troms fylke. Rene Venstre har over 70 % oppslutning i alle disse fylkene, med unntak av Sør-Trøndelag. Her er det grunn til å anta at det er Trondheim som trekker ned. Dette vil jeg komme tilbake til når jeg ser på konfliktlinjen sentrum – periferi senere i oppgaven.

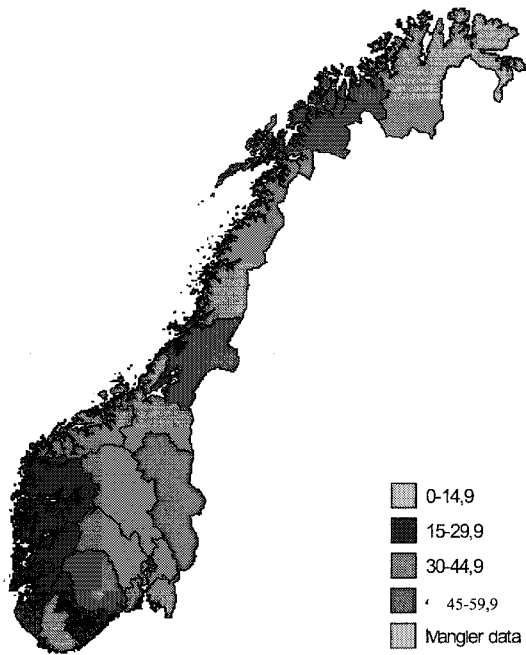
Kystlinjen under ett viser også at Telemark (*Lilla fylke*) skiller seg ut, men motsatt av Sør-Trøndelag (*Grønt fylke*).

Videre var det forventet at Telemark (*Lilla fylke*) ville være lik Oslofjord-området (*Rødt og grønne fylker*) slik at det ble en sammenhengende oppslutning på mellom 50 og 59,9 % fra Østfold til og med Telemark. Med andre ord at skillet ville gå ved Aust-Agder (*Grønt fylke*), noe det ikke gjør. I Aust-Agder er oppslutningen om Venstre på samme nivå som i Oslofjord-området, med unntak av Oslo. Årsaken til at Telemark skiller seg ut, kan ligge i at arbeidere med inntekt over en viss grense fikk stemmerett i forbindelse med innføringen av parlamentarismen.

At Finnmark (*Grønt fylke*) er det eneste fylket hvor Rene Venstre har under 50 % oppslutning blant velgerne, i tillegg til Oslo (*Rødt fylke*), kan også sies å være overraskende. Det er grunn til å anta at antallet som hadde stemmerett i kraft av bønder var mindre i Finnmark enn i landet for øvrig. På steder som Karasjok og Kautokeino fikk Venstre ingen stemmer.

Oppslutningen på Indre Østlandsområdet er som forventet, og er som kystlinjen. Her er det grunn til å anta at det er bøndene som utgjorde kjernevelgeren.

Med hensyn til stortingsrepresentanter så er gruppa til Rene Venstre mer enn halvert fra Valgmansvalget i 1885 til Valgmansvalget i 1888. Partiet har ikke bare mistet alle sine representanter i landdistriktene på Sør- og Vestlandet og i Sør-Trøndelag, men også i Østfold, Akershus, Buskerud og Telemark. Også antall representanter fra kjøpstedene er nesten halvert siden 1885. Unntaket er i Hordaland (Bergen) hvor partiet fortsatt har støtte blant velgerne i kjøpstaden.

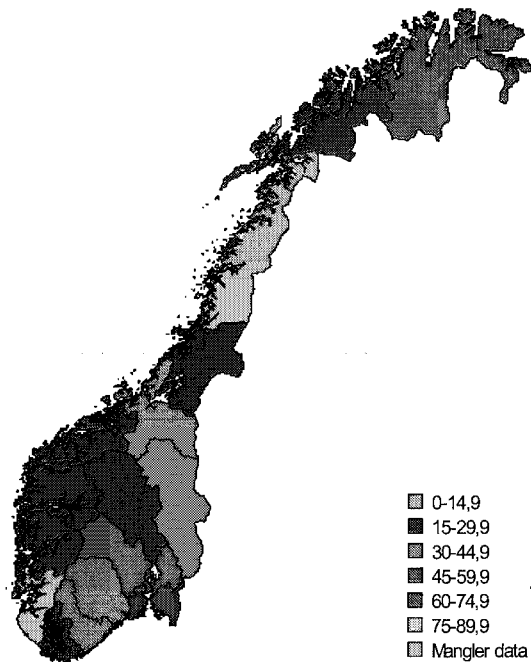

Figur 10: Oppslutning Rene Venstre i prosent per fylke Valgmansvalg 1888. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

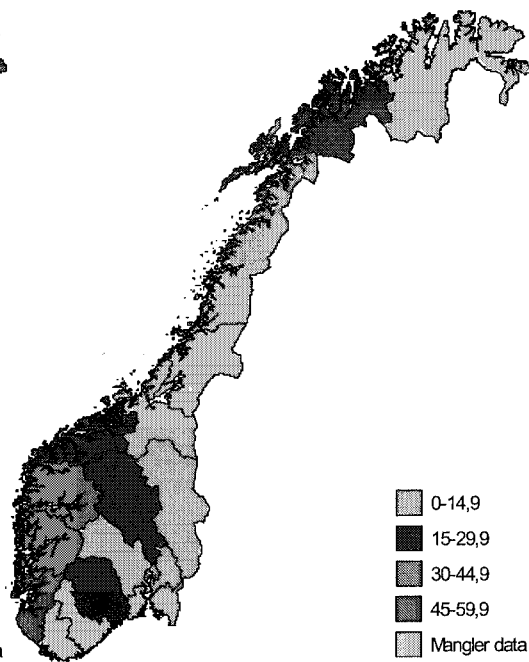
Figur 10 viser oppslutningen om Rene Venstre ved Valgmansvalget 1888, og det er store forandringer i partiets oppslutning i forhold til valget i 1885. Forskjellene er så store at det er bemerkelsesverdig. Rene Venstre har tapt betydelig antall velgere i det som har vært definert som deres kjerneområde.

Sør- og Vestlandet kan forklares med dannelsen av Moderate Venstre, og at tilhengere av de ulike motkulturene i befolkningen har stemt Moderate Venstre. At Rene Venstre i Finnmark (*Rødt fylke*) får forholdsvis lav oppslutning er ikke uventet, mens Nordland (*Rødt fylke*), hvor Rene Venstre har en oppslutning mellom 20 og 39,9, er uventet.

I Østfold har partiet beholdt sin posisjon. Påfallende er det at Indre Østlandet er delt i to med hensyn til oppslutning. I grensefylkene mot Sverige er oppslutningen større enn Indre Østlandet for øvrig. I Telemark, Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Troms har Rene Venstre tapt oppslutning, men de beholder fortsatt sin posisjon som det ledende partiet. At ikke Rene Venstre tapte mer i Møre og Romsdal er overraskende sett i forhold til det øvrige Venstrebelet. En nærmere studie av valget i 1888 bekrefter at det har skjedd endringer i det politiske landskapet siden valget i 1885.

Figur 11: Oppslutning Høyre i prosent per fylke Valgmansvalget 1888. (Kilde: NSD og SSB. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 12: Oppslutning Moderate Venstre i prosent per fylke Valgmansvalget 1888. (Kilde: NSD og SSB. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 11 viser estimerte stemmer for Høyre i 1888. Som figuren viser har partiet sin kjerne i Finnmark, Buskerud, Vest- og Østfold og Akershus (*Grønne fylker*). Videre ser vi at partiet har en estimert oppslutning på mellom 30 og 44,9 % i Aust-Agder, Telemark, Sør-Trøndelag og Hedmark (*Røde fylker*). I Oslo har Høyre en oppslutning på mellom 75 og 89,9 %.

Høyre er på ingen måte et Vestlandsparti ved valget i 1888. Hva så med Moderate Venstre?

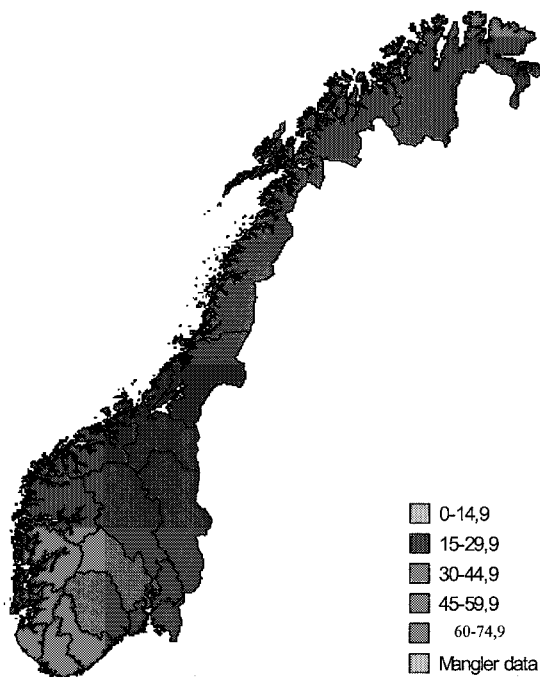
Figur 12 viser at der Rene Venstre har tapt betydelig i forhold til valget i 1885, der har Moderate Venstre gått tilsvarende kraftig frem. Dette gjelder Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. Ikke uventet er det i Rogaland (*Grønt fylke*), blant Oftefølene, at Moderate Venstre har sterkest fotfeste.

Med hensyn til stortingsrepresentanter så er gruppa til Rene Venstre mer enn halvert fra Valgmansvalget i 1885 til Valgmansvalget i 1888. Partiet har ikke bare mistet alle sine representanter i landdistriktene på Sør- og Vestlandet og i Sør-Trøndelag, men også i Østfold,

Akershus, Buskerud og Telemark. Også antall representanter fra kjøpstedene er nesten halvert siden 1885. Unntaket er i Hordaland (Bergen) hvor partiet fortsatt har støtte blant velgerne i kjøpstaden.

Figur 13 viser at Oslo er fortsatt ingen Venstre-hovedstad og er det eneste fylket hvor Venstre har under 40 % oppslutning. Forventningene om at Venstre skulle få kreditt for innføringen av allmenn stemmerett ser ut til å ha slått til. Det er også tydelig at Moderate Venstre ikke makter å rekruttere nye velgere.

Ved å studere Figur 13 nærmere er det tre fylker som, dersom en studerer valgene 1885, 1888

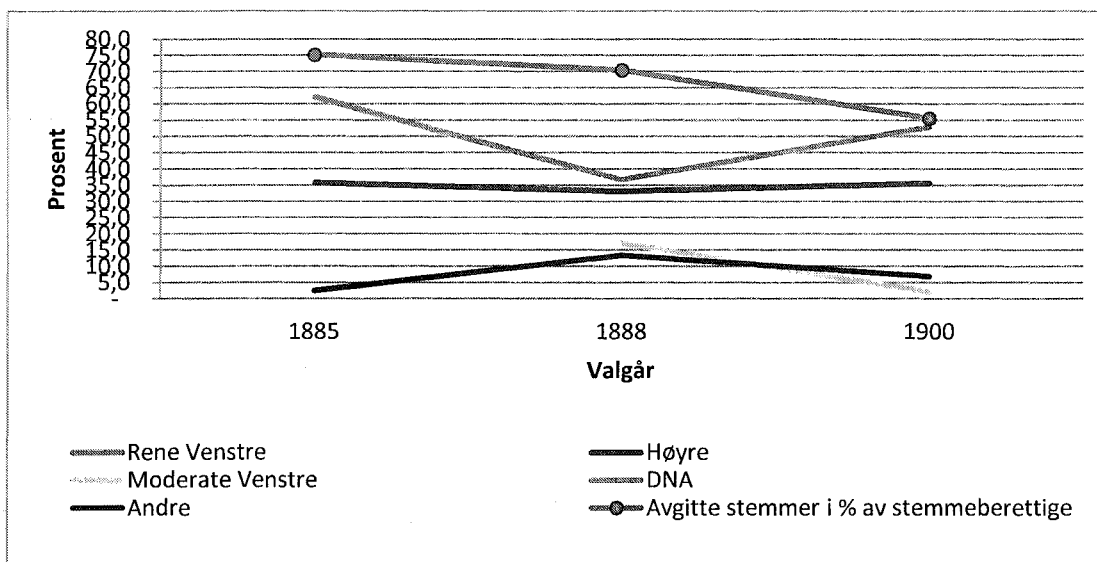

og 1900 under ett, er stabile Venstre-fylker. Dette er Telemark, Møre og Romsdal og Nord-Trøndelag. Med hensyn til Møre og Romsdal er ikke overraskende fordi det ligger i det definerte Venstre-beltet, mens Telemark og Nord-Trøndelag gir grunn til nærmere undersøkelse. Jeg vil senere i studien se på avholdsfolket. Det er mulig at dette parameteret vil gi en forklaring med hensyn til oppslutningen om Venstre i Telemark og Nord-Trøndelag. Når det gjelder Telemark kan det også være arbeiderne ved industristedene som er årsaken til Venstres oppslutning.

Figur 13: Oppslutning Rene Venstre i prosent per fylke Valgmansvalg 1900. (Kilde: NSD og SSB. Kartdata: Statens kartverk).

Ved Valgmansvalget i år 1900 får Rene Venstre 74 av 114 stortingsrepresentanter. Det spesielle her er at det er nesten like stor økning i antall stortingsrepresentanter i kjøpstedene som det er i landdistriktene i forhold til valget i 1888. Landdistriktene i Østfold og Agder-fylkene har igjen Venstre-representasjon på Stortinget.

Skal en si noe om oppslutningen om Venstre i denne første epoken, så er det at Venstre har fått forventet kredit for å ha fått gjennom sine kampsaker som parlamentarisme, juryordning og allmenn stemmerett. Indre strid og splittelser har, som ved valget i 1888 tappet partiet for velgere.

Figur 14: Avgitte stemmer i prosent pr parti, samt valgdeltakelse i Valgmansvalg 1885-1900 (Kilde: NSD og SSB).

Figur 14 forsøker å gi et bilde av oppslutningen om partiene ved mine utvalgte valgår og avgitte stemmer ved valg i prosent. Som forventet var valgdeltakelsen høy i 1885, mens den var lav ved stemmerettsutvidelsen i 1900. Det har ved stemmerettsutvidelser i nyere tid også vist seg at førstegangselgere ikke er pålitelig med hensyn til om de vil bruke stemmeretten eller ikke. For øvrig var det et betydelig antall førstegangselgere i 1900. Høyre er som forventet stabil under hele perioden.

Som Figur 14 også viser gir splittelsen i Venstre i 1888 et betydelig utslag ved 1888-valget. Som vi ser er det også en sammenheng mellom nedgangen i Moderate Venstres oppslutning og Venstres oppslutning fra 1888 til 1900. Det kan se ut som om en del gamle Venstrevelgere vender hjem i 1900. Likevel kan det se ut som om Venstre ikke makter å komme tilbake til gamle høyder når en tar hensyn til Moderate Venstres bortfall og utvidet stemmerett. Oppslutningen om Socialdemokratene er i underkant av 10 prosent.

Det som første epoke forteller, er at det ikke er mulig å sette Venstres velgere i noen bås for perioden. I et fylkesperspektiv er de veldig ustabile, med unntak av Telemark og Møre og Romsdal. Det vil heller ikke være riktig å snakke om et sammenhengende Venstre-belte på Sør- og Vestlandet. Videre kan en heller ikke snakke om Indre Østlandet og Trøndelag som et geografisk Venstre-område.

Rene Venstre kunne ikke på slutten av 1800-tallet bare ha unionspolitikken som eneste sak. På det innenrikspolitiske planet hadde Rene Venstre allmenn stemmerett og et tryggere liv til de som stemte på partiet (Mjeldheim, 1984, s. 476). Når så allmenn stemmerett for menn ble innført i 1898, var det de sosiale reformene som presset på. I lys av dette ligger det an til at det i perioden 1906 til 1918 skal komme en rekke sosiale reformer.

Om Venstres velgere blir mer stabile etter hvert vil vi se når neste epoke skal analyseres. Det vil også bli interessant å se om neste stemmerettsutvidelser vil få noen betydning for Venstre.

4.2.0 BEGIVENHETER 1906 - 1920

I perioden 1906 til og med 1918 var det direkte valg i enmannskretser. Landet ble delt inn i 41 kjøpsteder (bykretser) og 82 landdistrikter (landkretser). Det ble valgt inn en representant for hver enmannskrets. Dersom ingen fikk kvalifisert flertall, minst 50 prosent av stemmene, ble det avholdt omvalg. Den som da fikk flest stemmer i omvalget, ble valgt, selv med ukvalifisert flertall. Hensikten med denne valgordningen var større nærhet mellom velgerne og representanten, sikre representasjon fra de mindre byene og få en bedre proporsjonal representasjon mellom partiene på stortinget (KRD, NOU 2001:3). Før valget i 1918 ble antall stortingsrepresentanter utvidet fra 123 til 126 (NOS 4, 1919).

Noe av det første som den unge nasjonen måtte ta fatt på, var å ta stilling til de utfordringer som industrialiseringen medførte. Ikke minst gjaldt dette råderetten over de norske naturressursene. Våren 1906 ble "Panikkloven" vedtatt. Denne loven slo fast at utlendinger og

uansvarlige selskap ikke kunne få kjøpe fosser uten konsesjon fra kongen (Mjeldheim, 2006, s. 85).

I 1907 ble § 50 i Grunnloven endret slik at i underkant av halvparten av kvinnene over 25 år fikk stemmerett ved Stortingsvalget i 1909. Vilkåret var at de hadde betalt skatt for en inntekt på 400 kr i byene og 300 på landet, eller levde, helt eller delvis i formuesfellesskap med ektefelle som hadde betalt slik (NOS 1, 1907). I 1913 ble det vedtatt allmenn stemmerett for kvinner. Dette medførte at alle norske borgere over 25 år, kvinner og menn, hadde stemmerett ved Stortingsvalget 1915, uavhengig av inntekt. Imidlertid hadde ikke innbyggere som mottok fattighjelp (forsorgen) stemmerett før i 1919. På bakgrunn av dette kan en hevde at allmenn stemmerett ikke ble innført før i 1919 i Norge.

Første verdenskrig brøt ut i 1914 og varte til i 1918. Dette førte til 4 år med blant annet dyrtid¹². Som følge av dette steg prisene og regjeringen måtte sette i verk flere krisetiltak. Venstre satt alene i regjeringen, og avviste alle forsøk på regjeringssamarbeid (Mjeldheim, 2006, s. 135).

4.2.1 FORVENTNINGER TIL PERIODEN 1906 - 1920

Ved unionsoppløsningen i 1905 var det en norsk samlingsregjering. Det var denne som gikk til valg i 1906. Perioden etter valget i 1906 var ustabil. Samlingsregjeringen satt ikke hele perioden. Målfolket var kommet på banen, og i Oslo var Norges Mållag stiftet. I kirken var det strid om kirken skulle være liberal eller konservativ. Striden førte til en debatt om å skille Stat og kirke. Avholdsbevegelsen ønsket et tørrlagt Norge. Som ikke dette var nok, ble den nye staten Norge utfordret av kapitalkrefter utenfra som ønsket tilgang til landets naturressurser.

¹² Dyrtid -etterspørselen etter varer er større enn tilgangen. Dette fører igjen til høyere priser.

Det forventes å være store endringer i forhold til 1900-valget. For det første var Norge blitt en selvstendig nasjon nå. Styrket nasjonalfølelse og ”herrer i eget hus” burde føre til at flere stemte ved dette valget enn ved 1900-valget. Befolkningsøkningen fra 1876 til 1906 var fra 1 813 000 mennesker i 1876 til 2 324 000 mennesker i 1906. Urbaniseringen fortsatte og ved århundreskiftet bodde 35,7 % av befolkningen i tettsteder¹³ (Statistisk sentralbyrå). Av disse bodde det om lag 28 % i bykommuner. Det er også verdt å merke seg at ved århundreskiftet bodde 25,9 % av befolkningen i Oslofjord-området, det vil si, Østfold, Akershus, Oslo og Vestfold. I dette perspektiv kan en forvente at Venstre taper stemmer i lys av Rokkan og Valens sentrum – periferi – konflikt.

Befolkningsveksten i byer og tettsteder medførte at en omlegging av jordbruket til salgsjordbruk. Markedskreftene slo til for fullt. Innenfor jordbruket ble det mangelen på arbeidskraft som styrte lønnen for leid arbeidskraft. I følge Furre (1992, s. 18) spesialiserte mange bønder seg og økte produksjonen. Salgsjordbruket medførte at bøndene måtte selge mer for å betale lønninger, driftsmidler og investeringer. Som om ikke det var nok, konkurrerte norske bønder med billige importvarer. I denne perioden vokser Landmandsforbundet seg til en stadig sterkere organisasjon. Det er grunn til å tenke seg at Venstre taper terreng blant bøndene også. Dette kan sees i sammenheng med Rokkan og Valens konfliktlinjer med bakgrunn i arbeidsmarkedet og varehandelen (Rokkan & Valen, 1964, s. 166). I lys av dette kan det forventes at Venstre-velgerne på Indre Østlandet og Trøndelag stemmer Arbeiderdemokratene som var mer radikal enn Venstre.

Den industrielle revolusjonen i Norge kan tidfestes til perioden 1906 – 1914 (Furre, 1992, s. 17). Som en følge av at billig kraft trakk til seg utenlandsk kapital til landet, fikk en også tilgang til ny teknologi. Industrien overtok i større grad for landbruk og fiske som hovednæring. Dette førte til en konflikt mellom sentrum eller periferi. I tillegg var det en konflikt mellom Norge og utlandet. På den ene siden hadde en by mot land som kom til syne under behandlingen i Stortinget. På den andre siden hadde en Norske samfunnsinteresser mot utenlandsk kapital.

¹³ Tettbygde områder med minst 200 bosatte der avstanden mellom husene som regel ikke overstiger 50 meter (www.ssb.no)

Gruppen arbeidere vokste raskt frem, og som en konsekvens av dette ble fagbevegelsen en maktfaktor. På bakgrunn av dette er det sannsynlig at Venstre taper terreng i industrifylkene. Dette i lys av at arbeiderne var mer radikale enn det Venstre kunne tilby sine velgere.

I tillegg var det i 1906 flere partier som stilte til valg uten at disse partiene direkte utfordret de etablerte partiene. Foruten Høyre, Venstre og Sosialdemokratene (Ap), var også Samlingspartiet og Arbeiderdemokratene representert. I tillegg var det kandidater fra Avholdspartiet, Kirkepartiet og Landmandsforbundet (NSD; Stortingsvalget 1906). De 3 siste kan egentlig sees på som en organisering av interessegrupper/pressgrupper. Den nye valgordningen hadde til hensikt å sette fokus på personene som stilte til valg, ikke de politiske partiene. En konsekvens av valgordningen var at det ble enklere for pressgrupper å kunne påvirke valget av kandidater fra de 123 valgkretsene. Disse pressgruppene stilte gjerne en kandidat til første valgomgang for å hindre at en enkeltkandidat fikk over 50 % av stemmene. I andre valgomgang "solgte" de stemmene til den kandidaten som bød mest i andre valgomgang (Furre, 1992, s. 37). Slik sett kan en si at "hestehandling" innen for politikken kanskje ikke er så nytt som mange antar.

Ved 1906-valget forventer jeg å finne Venstre-velgerne på Sør- og Vestlandet. Dette i lys av at Moderate Venstre hadde utspilt sin rolle ved dannelsen av Samlingspartiet i 1903. Videre stod avholdsbevegelsen strekt og hadde over 300 000 medlemmer¹⁴ i 1905, og var dermed en maktfaktor i den unge nasjonen Norge. Også målfolket gjorde seg gjeldende etter 1905. Etersom unionen med Sverige var over, var det også på tide å bryte den språklige unionen med Danmark (Furre, 1992, s. 48).

Også lekmannsbevegelsen gjorde seg gjeldende. Kirkepartiet ble dannet i 1907, men likevel forventes det at de senere støttespillerne til dette partiet vil finnes på Sør- og Vestlandet. Det er her at lekmannsbevegelsen stod sterkest. Det er i første rekke på Sør- og Vestlandet jeg forventer å finne oppslutning om dette partiet.

¹⁴ Furre (1993:49)

Ved Stortingsvalget i 1909 forventer jeg tendensen fra 1906 forsterkes. Det vil si at Venstre fortsatt svekkes. Videre forventer jeg at valgdeltakelsen går noe prosentvis ned totalt sett i lys av innføringen av begrenset stemmerett for kvinner. Dog forventer jeg ikke en så stor prosentvis nedgang som i 1900. Dette med bakgrunn i at det er en helt ny gruppe som nå tar i bruk stemmeretten.

Ved valget i 1912 gikk Norge over til å bli en flerpartistat. Dette i lys av at nå er Socialistene blitt en utfordrer til Venstre og Høyre. Etter at Venstre fikk rent flertall ved valget i 1912, vil dette flertallet også være ved valget i 1915. Kvinnene har fått allmenn stemmerett for første gang. Som ved tidligere valg ved stemmerettsutvidelser, forventer jeg at det vil bli en nedgang i antall avlagte stemmer i prosent av antall stemmeberettigede. Men som ved valget i 1909 forventer jeg ikke så store utslag som ved valget i år 1900.

Mot slutten av perioden forventer jeg regjeringsslitasje. Venstre har nå regjert siden 1912, gjennom en verdenskrig, matmangel og hjemfallsrettsproblematikk. Venstre og Høyre har hatt fordel med hensyn til periodens valgordning, men Sosialdemokratene er på fremmarsj med inspirasjon fra den russiske revolusjon. På hjemmebane blir også Landmandsforbundet en reell utfordrer til Venstre.

I begynnelsen av 1917 nedstemmes et forslag fra Mowinckel om å etablere en samlingsregjering i venstregruppen (Worm-Müller, 1933, s. 326). Bakgrunnen for forslaget var den alvorlige utenrikspolitiske situasjonen i lys av første verdenskrig. På den ene siden var Norge avhengig av både mat og råvarer fra USA, men handelsavtalen med Tyskland stod i veien. Norge sto i fare for å havne i en meget uholdbar situasjon dersom ikke en avtale kom i stand. På den andre siden la regjeringen Knudsen opp til at Norge ikke skulle bindes til noe økonomisk fellesskap etter krigen (Worm-Müller, 1933, s. 325).

Som ikke dette var nok, - avholdsfolket fikk ny kampvilje til kravet om totalforbud som følge av at Venstre innførte midlertidige alkoholrestriksjoner under første verdenskrig av hensyn til matvareproduksjonen og hensynet til ro og orden (Mjeldheim, 2006, s. 152). I 1919 ble det

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

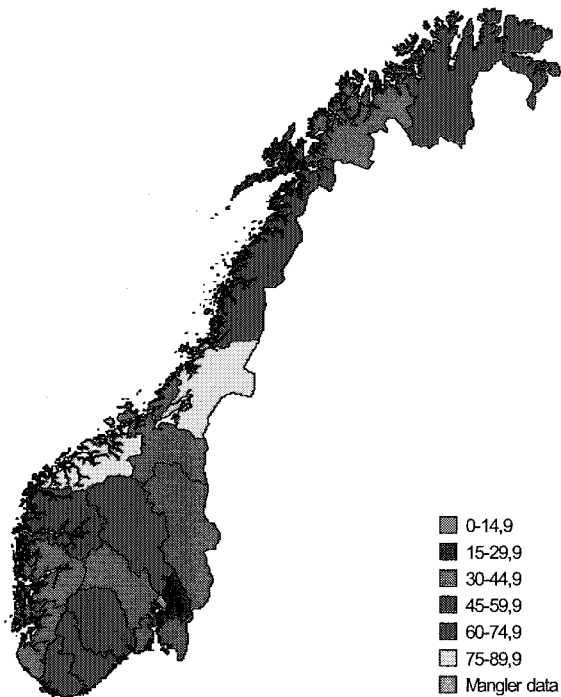
avholdt folkeavstemming om forbud mot omsetning av hetvin og brennevin (over 12 volumprosent alkohol). Venstre var delt i dette spørsmålet, og før folkeavstemmingen var det klart at avstemmingen skulle være rådgivende for regjeringen Knudsen. I tillegg måtte Venstre ta stilling til ny valgordning og oppløsningsrett for Stortinget. Med hensyn til folkeavstemmingen i 1919, så vil denne bli analysert i et eget kapittel.

Dannelsen av Bondepartiet i 1920 ventes ikke å få betydning for Venstre i denne perioden 1906 - 1920. Utgangspunktet for Bondepartiet var Landmandsforbundet som ble opprettet i 1896 som en organisasjon som skulle arbeide for å samle de norske bønder til felles arbeid for deres økonomiske og sosiale interesser (Norges Bondelag). Landmandsforbundet ble slagkraftig interesseorganisasjon som forsøkte å utnytte valgordningen med direkte valg i enmannskretser. Landmandsforbundet forsøkte å påvirke nominasjonene til partiene for å få frem sine kandidater. I 1918 fikk Landmandsforbundet inn tre representanter på Stortinget. Bondepartiet ble, i følge (NSD 3), dannet for å videreføre det politiske arbeidet som Landmandsforbundet hadde stått for. Bakgrunnen til dannelsen av Bondepartiet var økonomiske motsetninger.

4.2.2 HVOR ER VENSTREVELGEREN I PERIODEN 1906 - 1920?

Som nevnt i kapittel 2.1 er datasettene for 1906 korrigerede variabler fra NSD og tall hentet fra NOS (NOS 1, 1907). Dette medfører at jeg i mine kartdata for Stortingsvalget dette året, ikke får fylker som mangler data, slik jeg ville ha fått dersom jeg kun brukte data hentet fra NSD's kommunedatabase. På tross av dette er det vanskelig å analysere Stortingsvalget i 1906.

Som *Figur 15* viser er Nordland, Nord-Trøndelag, Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane og Telemark sterke Venstre-fylker (*Beige og lilla fylker*) med over 60 % av stemmene. I Troms, Sør-Trøndelag, Rogaland, Hordaland, Buskerud, Hedmark og Vestfold er oppslutningen om Venstre under 45 % av stemmene. Oslofjord-området er også fragmentert, men Venstre har under 45 % av stemmene i disse fylkene. I Finnmark har Venstre en oppslutning på linje med Oppland og Aust-Agder (*Grønne fylker*).

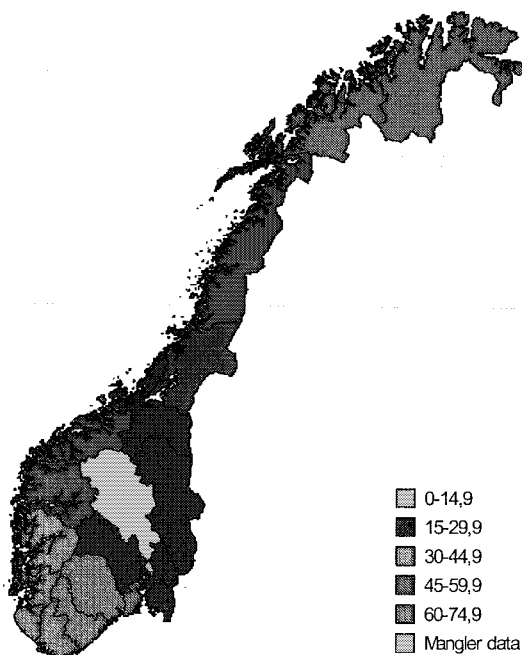
Figur 15: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1906. (Kilde: NSD, NOS og SSB. Kartdata: Statens kartverk).

Det som kanskje er mest overraskende er hvor spredt resultatene er ved valget i 1906. Dette kan på den ene siden forklares i valgordningen hvor målet var å sette partipolitikken i bakgrunnen. Det vil si at kandidatene var viktigere enn partiet de tilhørte.

Venstres styre skriver i sin protokoll 29. januar 1909 ((Mjeldheim, 1994, s. 203): ”Paa grund

af den uklare politiske stilling, som særlig fremkaldes ved regjeringens optræden lader ikke valgutfaldet sig ikke bestemme med nogen nøiaktighed, idet grænserne mellom venstre og den saakaldte liberale del af Høyre blev flytende”. Så konkluderer styret med at Venstre etter all sannsynlighet hadde en fremgang ved valget i 1906. I den opprinnelige protokollen er følgende setning overstrøket (men inntatt i (Mjeldheim, 1994, s. 204): ”Særlig bemærkelsesverdig er socialdemokraternes sterke fremgang”.

Den siste bekrefter også Mjeldheims oppsummering av perioden som er nevnt ovenfor.

Nå skal det også nevnes at det ser ut som om også Venstre som partiorganisasjon ble overrasket over utslaget den nye valgordningen ga.

Figur 16: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1909. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

I referat fra styremøte 29. januar 1909 fremgår det at ”*valgkampen artedde sig noget annerledes end før idet valgkandidaterne som regel kom til at tage ledelsen og maatte holde foredrag omkring i de forskjellige valgsogne*” (Mjeldheim, 1994, s. 203). Venstre har, i følge Mjeldheim (Mjeldheim, 1994, s. 204) en organisatorisk svakhet i den nordlige landsdel da det mangler lokalorganisasjoner i Finnmark og Nordland. Bekymringen er særlig stor på grunn av sosialistenes fotfeste i landsdelen.

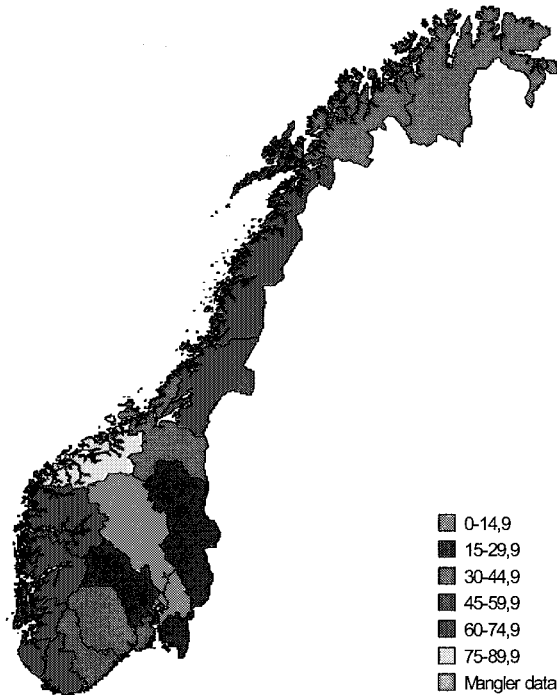
Ved valget i 1909 kan en i *Figur 16* se at det begynner å danne seg Venstre-områder. Nord-Trøndelag (*Lilla fylke*) er det fylket hvor Venstre står sterkest ved dette valget. Deretter har vi Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og Nordland (*Grønne fylker*). I alle disse fem fylkene er oppslutningen om Venstre mellom 45 % og 74,9 %.

I Finnmark, Troms, Hordaland, Rogaland, Vest- og Aust-Agder, Telemark og Vestfold (*Røde fylker*) har Rene Venstre en oppslutning på mellom 30 % og 44,9 %. Her er det grunn til å anta at velgerne har gått til Høire og Frisinnede Venstre.

Siden valget i 1906 har både målrørsla og avholdsbevegelsen blitt toneangivende organisasjoner i norsk politikk. I lys av dette, og den oppsummeringen jeg hadde for valget i 1906, så er det grunn til å anta at kandidatens syn i enkeltsaker har vært avgjørende også ved Stortingsvalget i 1909. Det er også klart at konsesjonskraftsaka har spilt inn sammen med begrenset stemmerettsutvidelse for kvinner. Ved valget i 1909 fikk Venstre 30,7 % oppslutning på landsbasis (Statistisk sentralbyrå).

I 1912¹⁵ var en stor opptur for Venstre og Arbeiderdemokratene som fikk 40,2 % oppslutning på landsbasis (Statistisk sentralbyrå).

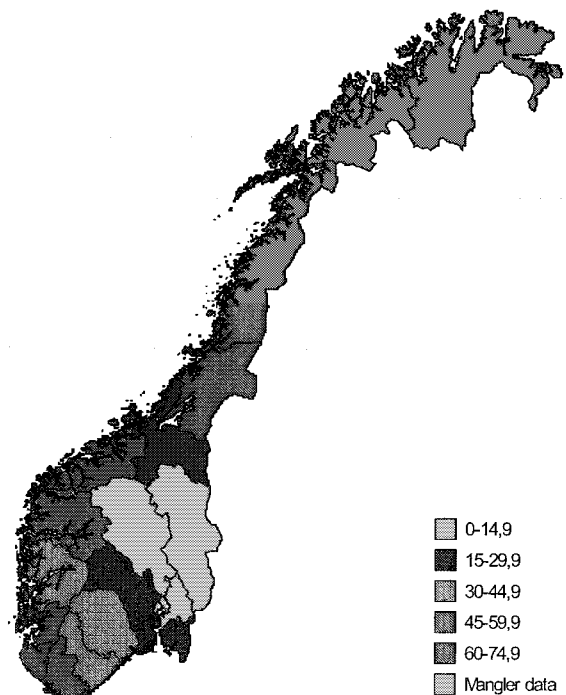
¹⁵ Ved Stortingsvalget i 1912 hadde Rene Venstre og Arbeiderdemokratene felles liste (Statistisk sentralbyrå).

I 1915 preges Norge, som ellers av Europa, av første verdenskrig. Venstre er nå et regjeringsparti som går til valg. *Figur 17* viser at det kan se ut som om velgerne synes det er å foretrekke å fortsette med samme regjering som før krigen brøt ut. Venstre har fremgang i flere fylker, og igjen er det Møre og Romsdal som er Venstrefylke nummer 1 med en oppslutning om partiet på 75 % - 89,9 % (*Beige fylke*).

Figur 17: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1915. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Videre ser en at partiet går frem både i Vest-Agder, Rogaland, Sogn og Fjordane, og overraskende nok, i Sør-Trøndelag. I Nord-Trøndelag har Venstre derimot en tilbakegang i forhold til Stortingsvalget i 1912. På landsbasis har Venstre en oppslutning på 33,3 % (Statistisk sentralbyrå). Dette er bare 2,7 % høyere oppslutning enn i 1909. Med hensyn til representanter så økte Venstre og Arbeiderdemokratene antall Stortingsrepresentanter fra 48 i 1909 til 80 i 1915 (Mjeldheim, 2006, s. 275).

Figur 18: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1918. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

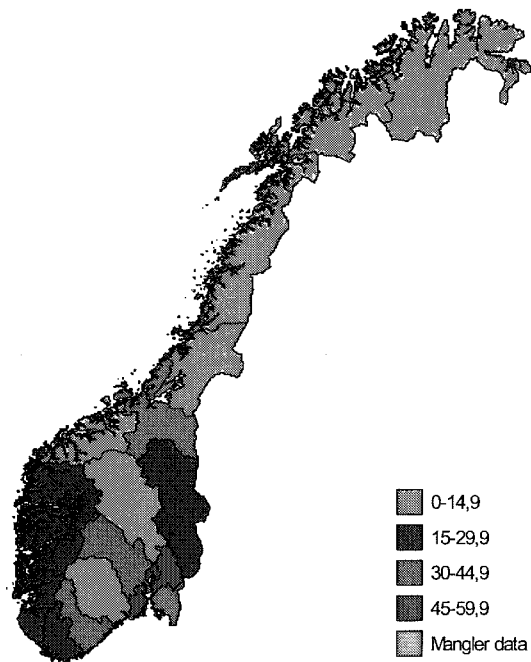
Dette til tross for at forskjellen i prosent for begge partiene bare er på 3,2 % (Statistisk sentralbyrå). I lys av dette ser en hvordan valgordningen slår urettferdig ut, men til Venstres fordel.

Ved valget i 1918 ser en klart at hele Indre Østlandet er tapt for Venstre da det er en oppslutning om partiet på intervallet 0-14,9 % i hele regionen. Dette kan forklares av Venstres holdning i kornsaken. I tillegg kan en ikke utelukke at forholdet til avholdsspørsmålet også er utslagsgivende. I dette ligger at det er grunn til å anta at bøndene er mer negativ til totalforbud for alkohol enn øvrig befolkning.

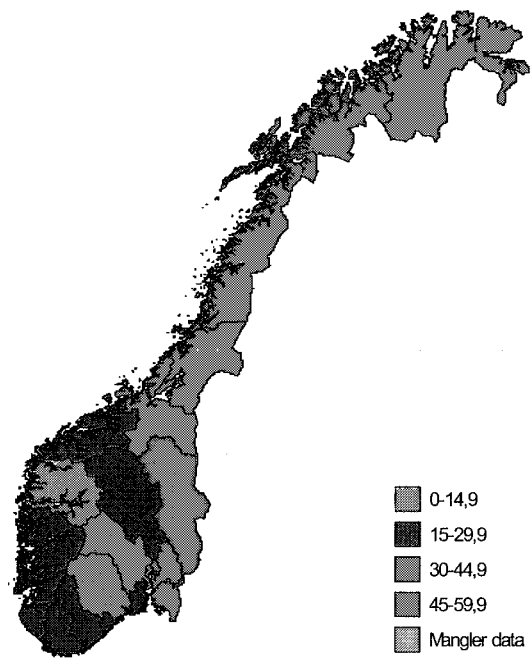
Det politiske system i perioden 1906 – 1918 er av Mjeldheim (2006, s. 274) oppsummert i tre endringsprosesser: 1) Sterk utvidelse av velgermassene, 2) Utvikling fra to-partisystem til tre-partisystem blant velgerne, 3) En allmenn forskyvning til venstre blant velgerne (dreining til DNA).

Dersom en legger en oppslutning om Venstre på over 30 % til grunn, og ser perioden 1906 til 1918 i sammenheng, kan en hevde at det fremkommer et tydelig og ensartet Venstrebelte fra Telemark og opp til og med Finnmark, også på fylkesnivå. Unntaket her er Sør-Trøndelag i 1909 og 1918.

I 1918 hadde landet tre partier med forholdsvis lik oppslutning i prosent på landsbasis. Venstrevelgeren har vi analysert i *Figur 18*. Hvor har de to andre partiene, Socialistene (DNA) og H, sine kjernevelgere?

Figur 19: Oppslutning Høire og Frisinnede Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1918. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

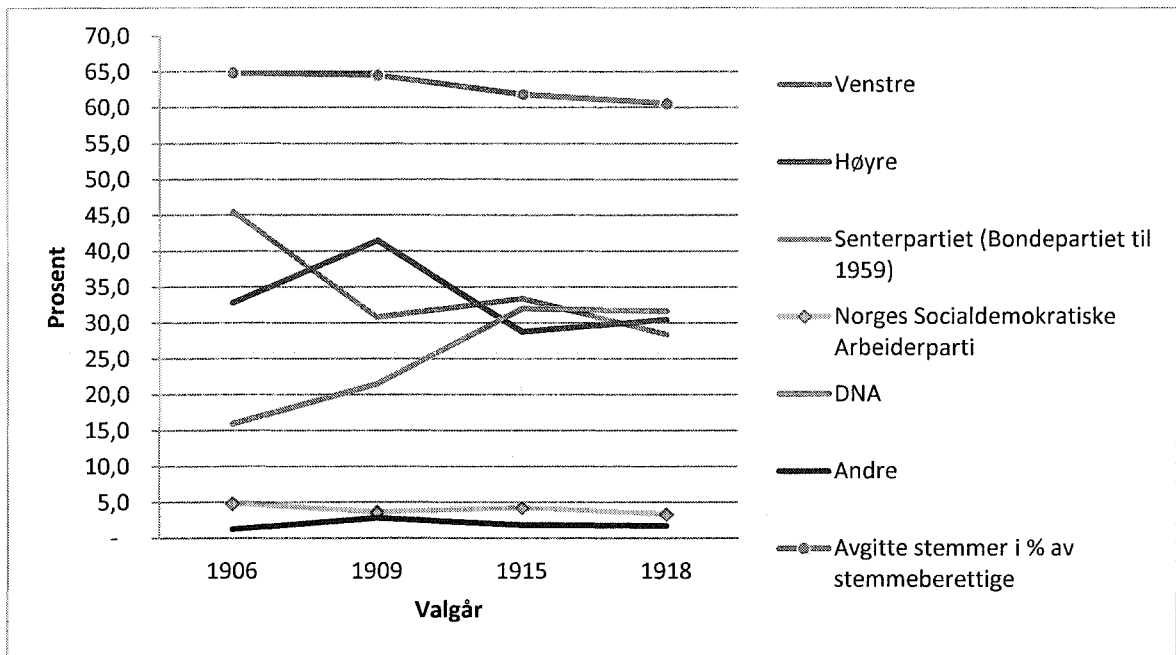

Figur 20: Oppslutning Socialistene (DNA) i prosent per fylke Stortingsvalg 1918. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Dersom en med utgangspunkt i resultatene i *Figur 18* og en oppslutning om et parti på over 30 %, ser på resultatene i *Figur 19* og *Figur 20*, ser en at det ikke er et entydig Venstrebelte fra Telemark til Finnmark, med unntak av Sør-Trøndelag. Høyre har en oppslutning over 30 % i Sør-Trøndelag, Aust-Agder, Buskerud og Oslofjordområdet (*Røde og grønne fylker*).

Socialistene (DNA) derimot har høyest oppslutning i Troms og Hedmark (*Grønne fylker*). Oppslutning i gruppen 30-44,9 % finner vi i Telemark, Buskerud, Akershus, Østfold, Sør- og Nord-Trøndelag, Nordland og Finnmark (*Røde fylker*). Det som imidlertid denne analysen bekrefter er at Venstre har overlevd som Sør- og Vestlandsparti i perioden.

Det er også verdt å legge merke til at i perioden som jeg nå har analysert, så har andelen av de stemmeberettigede som har stemt ved Stortingsvalgene gått ned med 5 %, jamfør *Figur 21*. Dette til tross for at allmenn stemmerett ble innført. Men, som beskrevet under kapittel 4.1.2 er det ikke et uvanlig fenomen at valgdeltakelsen går ned ved stemmerettsutgivelser.

Figur 21: Avgitte stemmer i prosent pr parti, samt valgdeltakelse i Stortingssvalg 1906-1918 (Kilde: SSB).

Noen sosiale reformer ble innført, men sannsynligvis gikk ikke Venstre langt nok. De hadde regjeringsansvar i store deler av perioden, og det betydde også økonomisk ansvar for en ny og selvstendig nasjon.

På tross av at det kan stilles spørsmål med fordelingen av Sttingsrepresentanter ved valget i 1906, så er det i følge *Figur 21* ikke tvil om at Venstre og Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti gjorde et godt valg med rundt 50 % av stemmene. Samme figur viser at Venstre har en tilbakegang på mer enn 15 % i denne perioden. De fordelene Venstre hadde med hensyn til valgordningen, ble deres bane mot slutten av perioden.

Det er også grunn til å hevde at konsesjonsloven av 1908 drev bøndene bort fra Venstre. Matrikonsesjonen av 1908 skulle danne grunnlaget for Venstres konsesjonspolitik (Worm-Müller, 1933, s. 269). Sett i datidens lys, var ikke konsesjonsloven gunstig for de som hadde verdifulle eiendommer med vannfall, berg og skog. I Matrikonsesjonen ble det blant annet satt vilkår om norsk styrerepresentasjon, norsk arbeidskraft og forpliktelse til å avstå kraft til stat og kommune til en fastsatt pris. Ikke minst inneholdt denne konsesjonen hjemfallsretten,

det vil si at anlegg og ledninger skulle tilsatte staten etter 80 år uten vederlag. At ettertiden har fått nye godt av konsesjonsloven tjente ikke Venstre i perioden 1906-1918. Innføringen av kommunopol like før valget i 1915 var nok strategisk riktig i en valgstrategisk sammenheng, men det kan se ut som om Venstre fikk svi for dette ved valget i 1918.

For arbeiderne ble nok innføringen av en midlertidig Voldgiftslov i 1916 oppfattet som en inngripen i arbeidernes rettigheter, og det er derfor grunn til å anta Venstre mistet stemmer til fordel for Socialistene på grunn av dette, samt dyrtid og prisstigninger som følge av krigen. Voldgiftsloven må sees i sammenheng med alle de streiker og lockouter som var både før og under første verdenskrig. I lys av dette kan det hevdes at den midlertidige Voldgiftsloven var en måte å få kontroll over konfliktene i arbeidsmarkedet.

4.3.0 BEGIVENHETER 1921 – 1940

Som nevnt innledningsvis, vil jeg i den perioden som jeg her skal analysere har jeg valgt å konsentrere meg om to Stortingsvalg, 1921 og 1933. Årsaken til dette er at jeg ønsker å studere Venstrevelgeren i Stortingsvalgene etter eller i det året det har vært en splittelse av Venstre. Men hensyn til folkeavstemningen i 1927, så vil jeg analysere dette i avsnitt 6.0 *Venstrevelgeren og folkeavstemningene*.

Første verdenskrig er over. I Russland har Lenin vunnet revolusjonen. I Norge har Venstre lidd to smertelig tap. Først ved Stortingsvalget i 1918. Deretter ved at Bondepartiet ble etablert i 1920. Konturene av det som skulle bli Bondepartiet kunne en se allerede ved Stortingsvalget i 1918. Organiseringen av det som skulle bli Bondepartiet startet opp høsten 1920 og var en foreløpig konstruksjon med tanke på Stortingsvalget i 1921 (Mjeldheim, 2006, s. 301). Perioden 1921 – 1940 skulle komme til å bli preget av kriser og vekslende tider, både for Venstre og landet.

Før Stortingsvalget i 1921 ble Grunnloven endret slik at det åpnet for proporsjonalvalg i flermannskretser, og Venstre har ved dette også mistet fordelene de hadde ved flertallsvalg i

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

enkeltmannskretser. I 1920 vedtok Stortinget lov om Stortingsvalg og lov om nominasjon ved Stortingsvalg. Antall representanter ble økt til 150, og fordelingen mellom by og land ble fordelt innen det enkelte fylke (KRD, NOU 2001:3). Stemmerettsalderen ble senket til 23 år. En valgte d'Hondts metode som fordelingsnøkkel, det vil si at en dividerte partienes stemmetall på 1 – 2 – 3 - 4 osv og mandatene ble fordelt på kvotientens størrelse. Dette vil si at det partiet som hadde det største antall stemmer når en delte på for eksempel 1, fikk førstemandatet innen fylket.

Regjeringen Knudsen gikk av i 1920 etter å ha stilt kabinettsspørsmål på den såkalte "veimillionen". For Knudsen var dette en prinsippsak. Han ønsket ikke at den gode økonomiske situasjonen skulle bli en sovepute eller at bevilgningene skulle løpe løpsk (Worm-Müller, 1933, s. 356). Årsaken til dette var tidligere erfaringer. Knudsens vurdering var at siden det hadde vært en kraftig høgkonjunktur etter første verdenskrig, ville det komme et kraftig tilbakeslag.

Knudsen fikk rett. Ett av de store problemene på begynnelsen av 1920-tallet var den økende arbeidsledigheten. Høsten 1920 ble høgkonjunktoren erstattet med prisfall og omsetningsproblemer (Furre, 1992, s. 80). Året etter ble ikke noe bedre. Heller tvert om. De innenlandske problemene ble forsterket ved at fabrikker sa opp folk eller la ned bedriften. Bøndene fikk problemer på grunn av at jordbruksprisene falt. I følge Furre (1992, s. 80) var 25 % av de fagorganiserte arbeiderne uten arbeid på det verste. Krav om lønnsreduksjoner ble møtt med streik. På denne tiden var bankene nær ved å kollapse på grunn av at både folk, næringsliv og kommuner hadde problemer med å betjene sine forpliktelser ovenfor bankene.

De første lyspunktene etter konjunkturfallet kom allerede i 1923. Men på tross av oppgangstider i produksjonen og at flere kom i arbeid igjen, ble perioden frem til 1925 preget av inflasjon, arbeidskonflikter og lockout. Likevel skulle ikke oppgangstiden vare lenge. Allerede i 1926 ble norske varer priset ut av verdensmarkedet og eksporten avtok. Dette hadde sin årsak i spekulasjon mot den norske kronen som medførte at kronekursen steg betydelig (Furre, 1992, s. 80). Arbeidsledigheten steg opp mot det nivået det var på 4 år

tidligere. Industriproduksjonen sank og krav om reduserte lønninger ble møtt med arbeidskonflikter. Slik vekslet det mellom oppgangs- og nedgangstider frem mot 1939.

Verdenskrisen på begynnelsen 1930-tallet fikk også konsekvenser her til lands. På nytt var det stor arbeidsledighet blant de fagorganiserte. Overproduksjon i husdyrholdet medførte nye problemer i jordbruket (Furre, 1992, s. 81). På tross av arbeidsfred og gradvis oppgang etter 1933, var arbeidsledigheten seiglivet. Ved utgangen av denne epoken, var arbeidsledigheten blant de fagorganiserte 18,3 % (Furre, 1992, s. 81).

Kristelig folkeparti ble dannet i 1933 som et fylkesparti i Hordaland. Bakgrunnen for dannelsen av partiet kan i følge Rokkan (2010, s. 152) sies å være todelt: *”Opphevelsen av alkoholforbudet i 1926 og Arbeiderpartiets voldsomme fremgang etter 1930 bare økte motstanden mot all sekularisering”*. For å unngå splittelse av Venstre, slik som det skjedde i 1888, tillot Venstre at ortodokse lutheranere etablerte Menighetsfakultetet i 1906, og ga deres teologiske kandidater rett til å bli presteviet i statskirken fra 1919. Først i 1945 ble partiet et landsdekkende parti (Rokkan S. , 2010, s. 149). Men selv ikke dette, strengere lover for produksjon og omsetning av alkohol og folkeavstemning i 1919 var nok til å gjøre den lavkirkelige delen av befolkningen fornøyd med Venstre.

Kristelig Folkeparti skriver selv om bakgrunnen for sin tilblivelse: *”Materielle verdier ble tillagt spesielt stor vekt av de politiske partiene som kjempet om makten i 1920-årene. Kultur- og åndsverdiene kom dermed i annen rekke. Dette bekymret mange, og tanken om et eget Kristelig Folkeparti vokste derfor fram, først i Hordaland fylke”* (Kristelig folkeparti).

Hva som var den egentlige årsaken til dannelsen av KrF kan jo diskuteres. I følge NSD (NSD 4) ble KrF stiftet på bakgrunn av en lokal strid i Hordaland Venstre om hvem som skulle stå på sikker plass på Venstres liste ved Stortingsvalget i 1933. Da venstre ikke ville nominere lederen for Indremisjonen på Vestlandet, meldte han seg ut av Venstre og tok initiativ til dannelsen av et nytt parti. Årsaken til at lederen for Indremisjonen ikke ble nominert var i følge Hompland (1979) at Lavik hadde flyttet til Bergen og var ikke valgbar i Hordaland.

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

Med andre ord ble ikke Lavik vraket. KrF ble et landsomfattende parti fra 1938, men stilte ikke til valg på landsbasis før i 1945.

I perioden 1930 til 1945 var det tillatt med listesamarbeid ved at partiene skrev en erklæring om at deres stemmer skulle telle samlet selv om de stilte lister hver for seg (KRD, NOU 2001:3).

En annen sak som er verdt å ta med seg i denne perioden er de politiske skillelinjene med hensyn til alderspensjonen eller aldersdomsforsikring. Allerede i 1851 ble det for første gang foreslått at arbeidsgiver skulle innbetale midler til et fond som skulle sikre alderspensjon for arbeidere (Pettersen, 1982, s. 28). I tiden frem mot 1919 ble det nedsatt flere kommisjoner, men det var først i 1918 at ”proposisjon til lov om ufør- og alderstrygd” ble lagt frem. Det som var et felles, grunnleggende prinsipp i de utredninger som hadde vært i årene forut, var likebehandlingsprinsippet. Så også i forslaget som regjeringen Knudsen la frem for Stortinget i 1918 (Pettersen, 1982, s. 33). Dette skulle også danne grunnlaget for den konflikt som medførte at loven ved behandlingen i 1923 forble en ”*papirlov*” inntil den ble vedtatt i 1936.

Konflikter mellom ulike partier er en del av politikkenes vesen, og er således ikke noe nytt. Det viser det som jeg har skrevet ovenfor i denne studien. På en annen side oppstår det av og til samarbeidsmønstre som ingen venter skal skje ut fra de ulike partiers ideologiske prinsipp. Det som denne situasjonen som oppstod i Stortinget under behandlingen av regjeringens proposisjon om ufør- og alderstrygd, og som gjør det viktig å nevne dette i denne studien.

Konfliktens kjerne i ovennevnte sak var hvordan den skulle finansieres. Som jeg beskrevet tidligere var denne perioden preget av perioder med lavkonjunktur og stor arbeidsledighet. Dette medførte også mindre inntekter til staten for å kunne gjennomføre store reformer. I lys av hadde partiene DNA, Norges kommunistiske parti, Sosialdemokratene, størstedelen av Høyre og Frisinnede Venstre inntatt en holding til at de ønsket en reform basert på skatteprinsippet. På den andre siden hadde en mindretallet i Høyre og Frisinnede Venstre, samt Venstre og Bondepartiet som ønsket innskuddsprinsippet, det vil si vanlig personlig

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

forsikring (Pettersen, 1982, s. 64). Det kan synes som om den Jabækske ånd fortsatt var å finne både i Venstre og Bondepartiet med hensyn til bruk av offentlige midler. På den annen side var jo tidligere statsminister Knudsen kjent som en som ikke ville bruke mer penger enn det han hadde til rådighet.

Da saken skulle til behandling i Lagtinget hadde Venstre forlatt sitt eget standpunkt om at saken skulle realitetsbehandles. Før behandlingen i Lagtinget hadde allerede Bondepartiet skiftet standpunkt. Ved votering ble forslaget vedtatt med et flertall på 58 % (Pettersen, 1982, s. 66). Mindretallet, Venstre, Bondepartiet og en fjerdedel av Høyre gikk inn for at forslaget skulle henlegges. Som Pettersen (1982, s. 66) så korrekt sier: *”Loven ble altså vedtatt, men med et knapt flertall, og ved en politisk allianse som ikke var i stand til å bidra til å sette loven ut i livet”*. Og de Venstrevelgerne som hadde et håp om å få til en løsning med hensyn til alderstrygd ble atter en gang skuffet.

4.3.1 FORVENTNINGER TIL PERIODEN 1921 – 1940

I følge Rokkan (2010, s. 152), var splittelsen av Venstre i 1920 et resultat av motsetningene mellom by- og landinteressene på det lokale varemarkedet. Dannelsen av Bondepartiet hadde stor betydning for Venstres oppslutning på innlandsbygdene på Østlandet og i Trøndelag, samt jordbruksdistriktene på Sør- og Vestlandet og i de nordligste fylkene. Det forventes derfor at Venstre taper i forhold til Bondepartiet i Trøndelagsfylkene, Rogaland, Aust- og Vest-Agder, Østfold, Nordland og Troms.

I tillegg til dette fikk en konflikten på arbeidsmarkedet, som tidligere nevnt 1920-årene konfliktfylt med arbeidskonflikter og lockout. Det er i lys av dette grunn til å anta at Venstre vil ha en tilbakegang i industrifylkene.

I lys av ovennevnte vil nok Venstre ved Stortingsvalget i 1921 igjen fremtre som et Vestlandsparti. Bondepartiet vil etter all sannsynlighet ta velgere fra Venstre i disse områdene, men et svært radikaliseret DNA forventes å ta velgere i industriområdene. Med

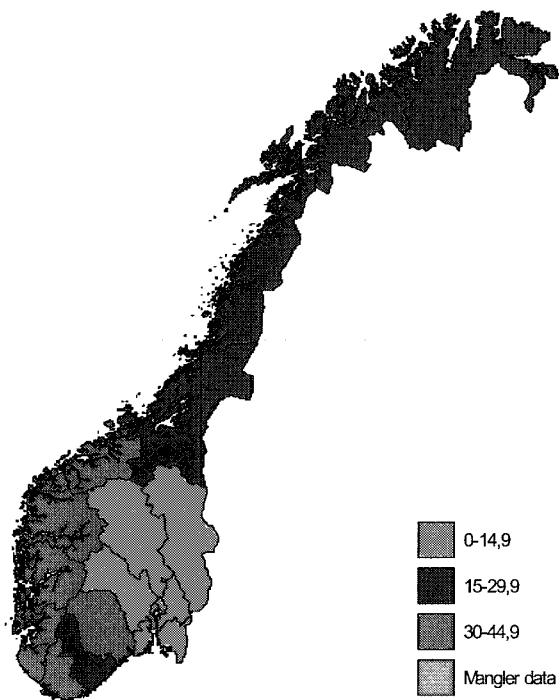
hensyn til dannelsen av KrF i 1933, så vi dette ha betydning kun for Hordaland hvor jeg forventer at Venstre får redusert sin oppslutning. Stemmerettsutvidelsen ventes ikke å få betydning for Venstre ved dette valget heller.

4.3.2 HVOR ER VENSTREVELGEREN I PERIODEN 1921 - 1940?

Venstres nedtur fra 1918 fortsatte ved Stortingsvalget i 1921. Størst prosentvis tilbakegang har partiet i Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane (*Lilla fylker*). Som det fremgår av *Figur 22*, er landet delt i 3 med hensyn til Venstres oppslutning. Venstre er nå, med et par unntak, et rent Vestlandsparti. Partiet har i tillegg en oppslutning mellom 30 % og 44,9 % i Vest-Agder og Telemark (*Røde fylker*). I Nord-Norge, Trøndelagsfylkene og i Aust-Agder har partiet en oppslutning på gruppen 15 – 29,9 % (*Blå fylker*). Dette til tross for at antall representanter på Stortinget har økt fra 126 til 150 siden valget i 1918.

Venstre har 37 av 150 stortingsrepresentanter. Av disse er 32 fra landdistriktene og 5 er fra kjøpstedene. Dette er en tilbakegang på 18 representanter i landdistriktene og en fremgang på 4 representanter i kjøpstedene (NSD 2).

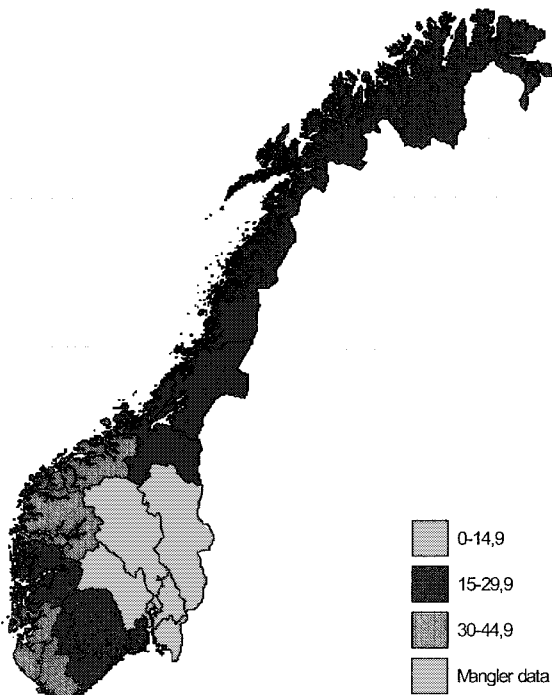
Storbøndene på Østlandet og i Trøndelags-fylkene har forlatt Venstre til fordel for Bondepartiet. Det samme har fiskere og småbrukere i Nord-Norge gjort, men disse har nok både gått til DNA og Bondepartiet.

Figur 22: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1921. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

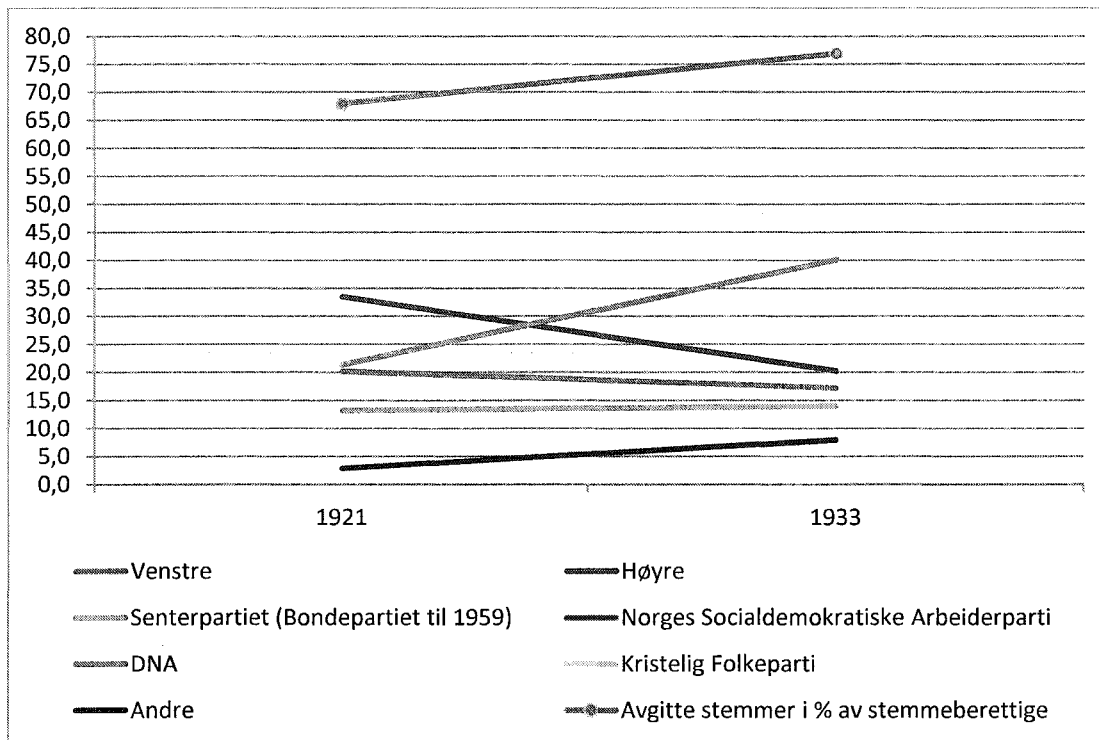
I 1933 er ikke situasjonen lysere for Venstre, jamfør *Figur 23*. Partiet har mistet 13 representanter siden valget i 1921. Mens partiet hadde en oppslutning mellom 30 og 44,9 % i 1921, har partiet i 1933 en oppslutning mellom 15 og 29,9 % i Hordaland. Dette har medført at Venstre har mistet et landdistriktsmandat i Hordaland til KrF.

Forventningene jeg hadde for denne perioden er innfridd. Det som er overraskende er at Venstre har hatt tilbakegang også i Telemark fra 1921 til 1933. Det er grunn til å anta at dette skyldes arbeidskonfliktene i industrien.

Figur 23: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1933. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti - 1885 til 1973

Figur 24: Avgitte stemmer i prosent pr parti, samt valgdeltakelse i Valgmansvalg 1921 - 1933 (Kilde: NSD og SSB).

Figur 24 viser bekrefter tilbakegangen til Venstre. Oppslutningen om partiet har i perioden mellom valgene i 1921 og 1933 falt med 3 %. Bondepartiet har en beskjeden fremgang i oppslutningen, mens Høyre har en dramatisk tilbakegang i oppslutningen på hele 13,2 % i perioden. KrF fremkommer ikke i figuren over fordi partiet hadde en oppslutning på 0,8 % på landsbasis. Hvordan kan disse endringene, samt fordoblingen av DNA i perioden, forklares?

Det er grunn til å anta at svaret er å finne i en sammenligning mellom Figur 21 og Figur 24. Dersom en studerer oppslutningen om valgene ser en noe spesielt. Ved valget i 1921 var andelen stemmeberettigede som stemte ved valget 67,9 %, det vil si 9,4 % høyere enn i 1918. Dette til tross for at stemmerettsalderen ble utvidet i 1921. I lys av Figur 24 og at perioden var en tid med arbeidskonflikter og arbeidsløshet, er det all grunn til å anta at det er DNA som har sikret seg de nye velgerne. På den annen side bekrefter dette at Venstre, i prosent oppslutning, ikke har greid å vinne nye velgergrupper.

4.4.0 BEGIVENHETER 1945 – 1973

Med freden etter andre verdenskrig 8. mai 1945, kom gjenoppbyggingen av Norge. Fem år med tysk okkupasjon hadde medført et nytt tilbakeslag etter at en på slutten av 1930 hadde arbeidet seg ut av krisen som inntrådte i begynnelsen av tiåret (Bergh, 1989, s. 19). Det norske Arbeiderpartiet fikk flertall på Stortinget. Men de gamle sosialistiske dogmer var glemt. De reformer som DNA startet på i 1930-årene ble styrket og videreutviklet, og keynesianismen og den offentlige planleggingen ble introdusert i norsk politikk (Bergh, 1989, s. 17).

Det sosialdemokratiske prosjektet som ble iverksatt etter andre verdenskrig har linjer tilbake til Gunnar Knudsen og Johan Castbergs politikk i begynnelsen av århundret. Knudsen hadde som tidligere nevnt konsesjonslover og sosiale trygder som hovedprofil (Furre, 1992, s. 251). Forskjellen mellom den sosialliberale politikken og det sosialdemokratiske prosjektet var størrelsen. DNAs prosjekt var både større og mer ambisiøst og den politiske konteksten var en annen, og i følge Furre (1992, s. 251) fikk staten en helt annen økonomisk tyngde, samt at fundamentet var arbeiderne som viktigste sosiale fundament.

I følge KrF ble valgkampen i 1945 en positiv overraskelse for partiet (Kristelig folkeparti). Oppmerksomheten om partiet ble langt større enn forventet og KrF klarte å stille liste i 11 av landets 29 valgkretser, noe som resulterte i åtte stortingsmandater. Det er derfor grunn til å anta at Venstre vil tape velgere til KrF etter hvert som KrF stiller lister i alle landets valgkretser.

De første årene etter andre verdenskrig var en viktig tid både med hensyn til innenrikspolitikk og utenrikspolitikk. Landet skulle gjenreises etter krigen. Ny økonomisk politikk måtte meisles ut for å få landet på fote igjen. Det var mangel på det meste og rasjonering og regulering grep inn i hverdagen til de fleste (Furre, 1992, s. 203). Dette var det første steget mot en ny tid hvor også internasjonale relasjoner skulle spille en viktig rolle for utformingen av norsk politikk. Og i følge Rokkans teorier om konfliktlinjer oppstod også den siste konfliktlinjen i denne epoken, Konflikten om internasjonale relasjoner. Men denne gangen var det ikke Venstre som ble rammet av splittelse, men DNA i 1961.

Allerede i 1945 ble Norge medlem av FN. I 1948 tok Norge i mot tilbudet om Marshallhjelp fra USA. Dette tilbudet forutsatte at landet ble medlem i OECD¹⁶. Dette betydde at økonomien og handelen mellom medlemslandene måtte liberaliseres (Furre, 1992, s. 216).. Året etter dannet Norge sammen med ni andre nasjoner fra Vest-Europa, USA og Canada forsvarsalliansen NATO¹⁷.

Ved valget i 1949 var stemmerettsalderen senket til 21 år. I 1952 ble det et kompromiss mellom Arbeiderpartiet og Høyre med hensyn til valgordningen. Bondeparagrafen av 1859 ble opphevet. Dette innebar at skillet mellom by og land ble opphevet (KRD, NOU 2001:3). Antall mandater fra hvert fylke ble nedfelt i Grunnloven.

Som nevnt ovenfor forsvant skille mellom by og land ved opphevelen av Bondeparagrafen. Dermed forsvinner også den siste fordelingen som Venstre historisk har hatt med hensyn til valgordningene. Venstre har, med få unntak, vært et typisk landdistriktsparti partiets 68-årige historie.

I 1953 ble den modifiserte St. Laguës metode innført. Denne innebar at første delingstall var 1,4 som tidligere, men neste delingstall ble 3 – 5 – 7 osv. (KRD, NOU 2001:3). I 1967 ble stemmerettsalderen senket til 20 år. Antallet Stortingsrepresentanter ble økt til 155 i 1973.

Alderspensjonen som ble vedtatt i 1936 var et forlik mellom DNA og Bondepartiet, men ordningen var behovsprøvd og ikke universell (Pettersen, 1987, s. 30). I etterkrigstiden ble det også pensjonene gjenstand for stortingsrepresentantenes oppmerksomhet. Krigen hadde medført en realsenkning av pensjonene på 38 % (Pettersen, 1987, s. 31). I motsetning til konfliktmønsteret i 1920-årenes diskusjoner om finansiering av uføre- og alderspensjonene hvor flertallet av Høyrerepresentantene gikk sammen med de sosialistiske partiene, stod den

¹⁶ Organization for European Economic Cooperation

¹⁷ North Atlantic Treaty Organization

borgerlige leir fra i 1948 samlet om å få fjernet behovsprøvingen av alderspensjonen (Pettersen, 1987, s. 32). Dette i lys av at de borgerlige partiene ønsket universell alderspensjon som medførte at de eldre fortsatt kunne være yrkesaktive og produktive uten at dette medførte reduserte pensjoner. Som i 1920-årene ble dette en sak som var under utredning og diskusjon i flere år, men i motsetning til i 1920-årene evnet partiene på Stortinget å komme frem til et kompromissforslag som et styringsdyktig flertall (regjeringen utgått fra DNA) kunne iverksette.

Blant de borgerlige partiene var det enighet om kobling mellom innsats og gjenytelser, og de så opphevelsen av behovsprøvingen i sammenheng med dette (Pettersen, 1987, s. 37). I 1957 så en ny reform dagens lys ved at omleggingen til universell trygdeordning fant sted. En gammel Venstresak var vedtatt, 106 år etter at den for første gang ble satt på dagsorden. Denne gangen var det ikke hos Venstre, men fra Bondepartiet, at en kunne høre stemmen fra Jaabæk med sine økonomiske formaninger i diskusjonen. Bondepartiet argumenterte i følge Pettersen (1987, s. 33) i god Jaabæksk tradisjon med at opphevingen av behovsprøvingen ville være nasjonaløkonomisk riktig fordi ordningen ikke ville by på statlige merutgifter.

Var dette en borgerlig seier eller var det kun tilfeldigheter som lå til grunn for at de borgerlige partiene kunne samstemme sine synspunkter i denne viktige reformen? I følge Pettersen (1987, s. 52) var det velgerne til de fire borgerlige partiene som lidd mest under behovsprøvingen, slik at disse partiene kunne nå henvende seg til sine velgere, og den øvrige velgermassen, å hevde at også disse partiene hadde en sosialpolitikk.

Valget i 1957 ble et spesielt valg. For det første ble dette Stortingsvalget i følge Rokkan (2010, s. 39) det siste rolige i norsk etterkrigspolitikk. Valgkampen var uvanlig stillferdig, og da Kong Haakon VII noen uker før valget, ble den mer stillferdig og dempet.

Ved Stortingsvalget i 1961 var det to hendelser som skulle bidra til å svekke det Seip (1974) kalte for "Ettpartistaten". DNA mistet flertallet på Stortinget og et nytt parti, Sosialistisk folkeparti, kom inn på Stortinget. I kjølvannet av Kings Bay-saken i 1963 ble oppstod det

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

regjeringskrise. Regjeringen Gerhards gikk av. De fire borgerlige partiene danner regjering med Lyng fra Høyre som statsminister. Regjeringen Lyng får flertallet mot seg i Trontaledebatten, og går av. DNA med Gerhardsen i spissen overtar regjeringskontorene igjen.

Men, dette korte regjeringsskiftet skulle bli viktig for det borgerlige samarbeidet frem mot 1965. For første gang skulle velgerne stå foran et rent regjeringsvalg, og de borgerlige partiene gikk til valg i 1965 som et reelt alternativ til regjeringen Gerhardsen. Ikke bare lyktes den borgerlige regjeringen med Borten som statsminister å vinne valget i 1965, de maktet også å vinne Stortingsvalget i 1969.

Om det var innføringen av en ny og viktig reform i 1967 som ga utslag for det borgerlige samarbeidet eller om det var manglende initiativ fra sosialistene som var årsaken til borgerlig seier også i 1969, skal jeg ikke drøfte her. Med en borgerlig regjering ble folketrygden innført, og nasjonen hadde tatt sine første steg inn i det som skulle danne rammen om velferdsstaten. På ny hadde de borgerlige vist sine velgere at de hadde en sosial profil i sin politikk. Venstre hadde allerede i 1961 gått inn for en universell folkepensjonsordning med graderte tilleggspensjoner etter inntekt som yrkesaktiv (Furre, 1992, s. 315).

Allerede på begynnelsen av 1960-tallet begynte en ny konflikt som både skulle splitte partier og dele partiene i to ulike leirer, spørsmålet om medlemskap i det Vesteuropiske samarbeidet EEC¹⁸. Norge besluttet å søke medlemskap da Storbritannia gikk inn for medlemskap, noe Frankrike med de Gaulle fikk stoppet i 1963 (Furre, 1992, s. 325).

I 1967 søkte Storbritannia på ny om medlemskap i EEC. I Stortinget ble det på ny avstemming med hensyn til om Norge skulle søke medlemskap. Det ble flertall for dette, men selv om bare 13 representanter stemte mot, var motstanden større. I følge Furre (1992, s. 335)

¹⁸ European Economic Community, senere EF, nå EU – Den europeiske unionen.

forventet de fleste at de Gaulles Frankrike på ny ville si nei til søknaden fra Storbritannia. Og slik ble det.

Men freden ble kortvarig da det i 1969 ble de åpnet for britisk medlemskap i EEC. Saken ble et problem for en regjering som på den ene siden slet med regjeringsslitasje, og på den andre siden med ulike syn på EEC-spørsmålet. I følge Furre (1992, s. 336) gikk regjeringen Borten av på en bagatell (lekkasje til lederen for Folkebevegelsen mot norsk medlemskap i EEC). Men det var åpenbart vanskelig for den borgelige koalisjonen å holde sammen etter tillitsbruddet. DNA overtok regjeringsansvaret, mens koalisjonen gikk hver til sitt.

Regjeringen Bratteli gikk av etter at folket hadde stemt nei til det fremforhandlede forhandlingsresultatet høsten 1972. Striden om medlemskap i EF var mer enn strid om medlemskap i en regional organisasjon, i følge Furre (1992, s. 340), som fortsetter: *"I røynda var det ei generaloppgjerd om samfunnsutvikling og sosiale verdiar"*. Og det var vel kanskje dette som var en av årsakene til at Venstre ble splittet på landsmøtet på Røros i 1973.

4.4.1 FORVENTNINGER TIL PERIODEN 1945 – 1973

I følge Furre (1992, s. 206) skal valgkampen i 1945 ha vært den sakligste valgkampen i moderne tid. Alle partier hadde egne lister og valgprogram, men likevel hadde alle partiene ved dette valget sluttet seg til Fellesprogrammet.

Ved Stortingsvalget i 1945 forventer jeg at Venstre fortsatt vil ha tilbakegang i alle fylkene hvor de ikke hadde oppslutning under 15 % ved valget i 1933. Først og fremst forventer jeg tilbakegang i de fylker hvor lekmanns- og avholdsbevegelsen står sterkt. I lys av dette forventer jeg at Venstre taper oppslutning til KrF på Sør- og Vestlandet.

Perioden fra 1953 til 1969 regnes som en tid med store omveltninger (Bjørklund, 1984, s. 189). I dette ligger det rasjoneringene opphørte, markedskreftene fikk større spillerom og

økonomien var i en betydelig vekst. Ved stortingsvalget i 1957 har KrF har fått noen valg bak seg som landsdekkende politisk parti, og det forentes derfor at partiet befester sin posisjon på Sør- og Vestlandet på bekostning av Venstre. På den ene siden er det grunn til å anta at Kong Haakon VII's død 21. september 1957¹⁹ medførte at det ikke ville være så store endringer i velgermassen. På den andre siden vil det nok i min analyse fremkomme utslag med bakgrunn i at det forrige Stortingsvalget jeg har analysert var 1945.

En annen trend som oppstod på 1950-tallet, og skulle komme til å prege landet, og særlig bygdene, de neste tiårene, var flyttetrenden fra bygdene og inn mot byene og tettstedene. Sett fra et historisk perspektiv med tanke på hvem som har vært Venstres kjernevelgere er det også av denne grunn til å anta Venstre taper velgere, også i Nord-Norge, Trøndelag og Indre Østlandet.

Jeg forventer ikke stemmerettsutvidelsene, verken i 1949 eller 1967, vil medføre at Venstre vil få større oppslutning i henholdsvis 1957 eller i 1969. Tvert i mot forventer jeg at også dette vil medføre at partiet taper terreng til andre partier. Dette i lys av at Venstre historisk ikke har hatt noen fordel av utvidelsene av stemmeretten.

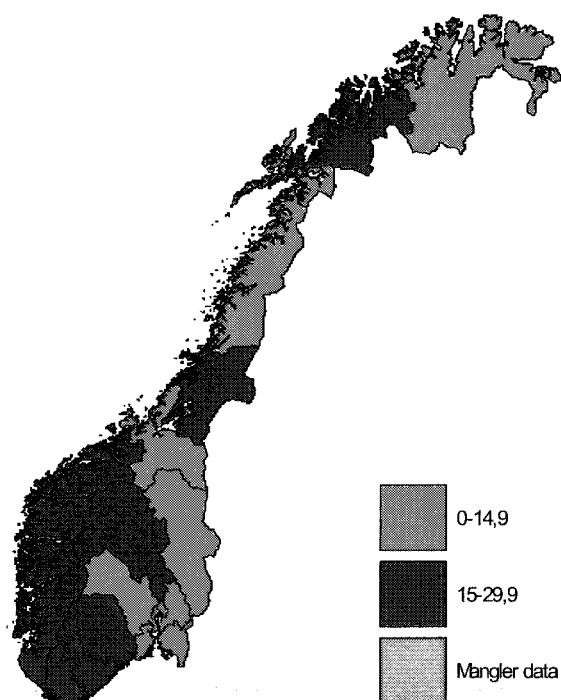
Ved valget i 1965 forventer jeg en moderat fremgang for Venstre. Først og fremst fordi partiet gikk til valg som en del av et borgerlig regjeringsparti. I lys av begivenhetene ovenfor forventer jeg det som mest sannsynlig at en eventuell fremgang vil komme på Sør- og Vestlandet.

Forventingene mine til Stortingsvalget i 1969 er at Venstre vil ha en tilbakegang. Dette i lys av regjeringsslitasje og at et eventuelt medlemskap i EEC kommer på dagsordenen. Ved Stortingsvalget i 1973, og med landsmøtet på Røros som bakteppe forventer jeg ikke at det er noen fylker som vil skille seg ut ved dette valget.

¹⁹ Stortingsvalget ble avholdt 7. oktober 1957.

4.4.2 HVOR ER VENSTREVELGEREN I PERIODEN 1945 - 1973?

Som *Figur 25* viser stemmer mine forventinger med hensyn til lavere oppslutning om Venstre i forhold til i 1933. Venstre har tapt oppslutning i Møre og Romsdal, Sogn og Fjordane, Rogaland og Vest-Agder (*Blå fylker*). Partiet har i disse fylkene gått tilbake fra en oppslutning i gruppen 30-44,9 % til en oppslutning i gruppen 15-29,9 %. I tillegg har Venstre mistet oppslutning i Finnmark, Nordland og Sør-Trøndelag (*Orange fylker*). I disse fylkene har Venstre mistet gått tilbake fra en oppslutning i gruppen 15-29,9 % til en oppslutning i gruppen 0-14,9 %.

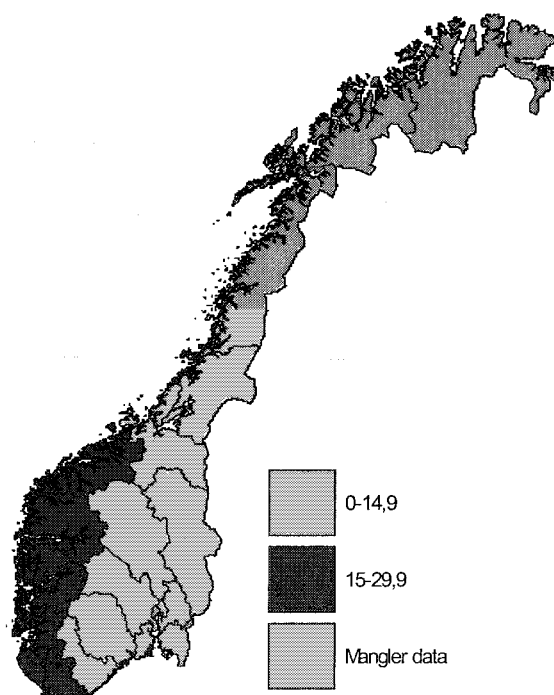

Figur 25: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1945. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

at det er overraskende at ikke oppslutning om Venstre i Troms har gått tilbake ved dette valget med tanke på at Troms var et av de

Figur 26: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1957. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk)

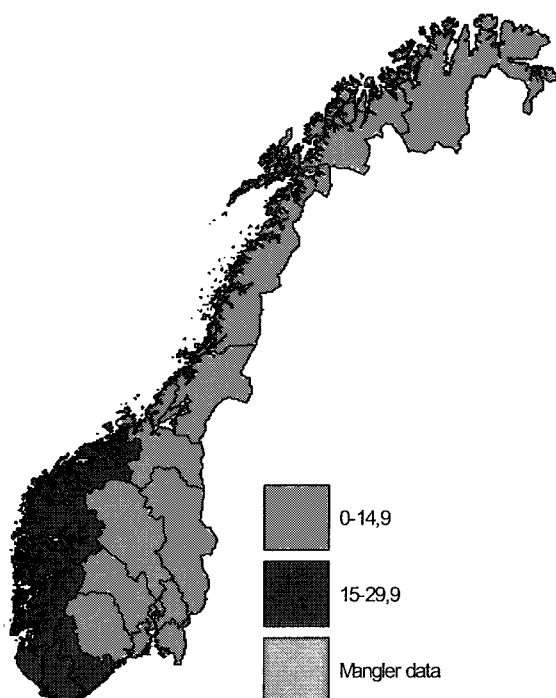
I fylkene Hordaland, Aust-Agder, Telemark, Nord-Trøndelag og Troms er oppslutningen uforandret siden Stortingsvalget i 1933 (*Blå fylker*). Det som er overraskende ved dette valget er at Venstre går frem i Oppland fra en oppslutning i gruppen 0-14,9 % i 1933 til 15-29,9 % i 1945 (*Blått fylke*). I tillegg må jeg si

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti - 1885 til 1973

fylkene hvor Venstre først hadde tilbakegang på 1900-tallet.

Som det fremgår av *Figur 26* ovenfor har Venstre blitt et rent Sør- og Vestlandsparti ved Stortingsvalget i 1957. Partiet har siden Stortingsvalget i 1945 hatt tilbakegang i velgeroppslutningen i fylkene Troms, Nord-Trøndelag, Oppland og Telemark (*Orange fylker*).

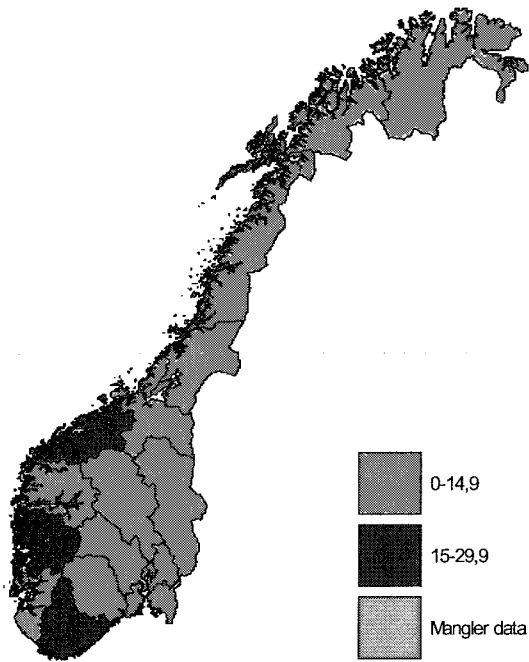

Figur 27: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1965. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk)

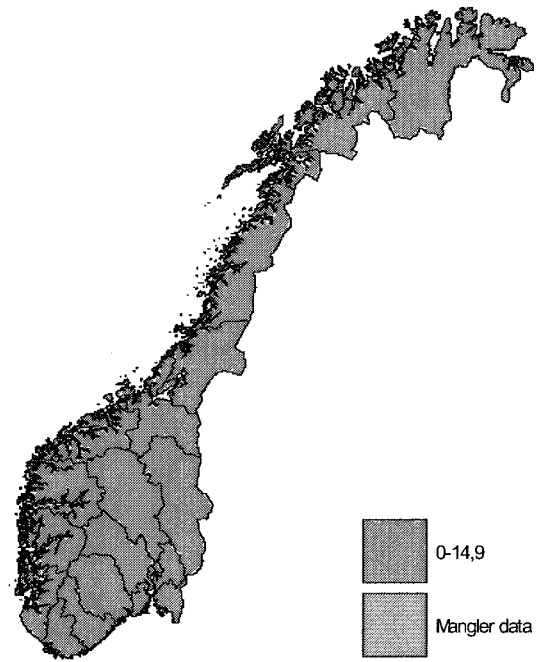
DNA som vinner mandatene fra Venstre. Partiet har nå en oppslutning i gruppen mellom 15-29,9 % i fylkene Aust- og Vest-Agder, Hordaland og Møre og Romsdal (*Blå fylker*).

Figur 27 viser Venstres oppslutning ved Stortingsvalget i 1965. Partiet har siden Stortingsvalget i 1957 også mistet oppslutning i Aust-Agder slik at partiets oppslutning i dette fylket er i gruppen 0-14,9 % (*Orange fylker*). På tross av at Venstre fikk inn flere stortingsrepresentanter enn ved valget i 1957, ble ikke mine forventninger innfridd fordi jeg hadde forventet en økning i oppslutningen i lys av at partiet gikk til valg som en del av et borgerlig regjeringsalternativ.

Ved Stortingsvalget i 1969 er det såkalte Venstrebeltet på Sør- og Vestlandet blitt historie. Som det fremgår av *Figur 28* har Venstre nå også mistet oppslutning i Rogaland og Sogn og Fjordane. I begge fylkene er det

Figur 28: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1969. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk)

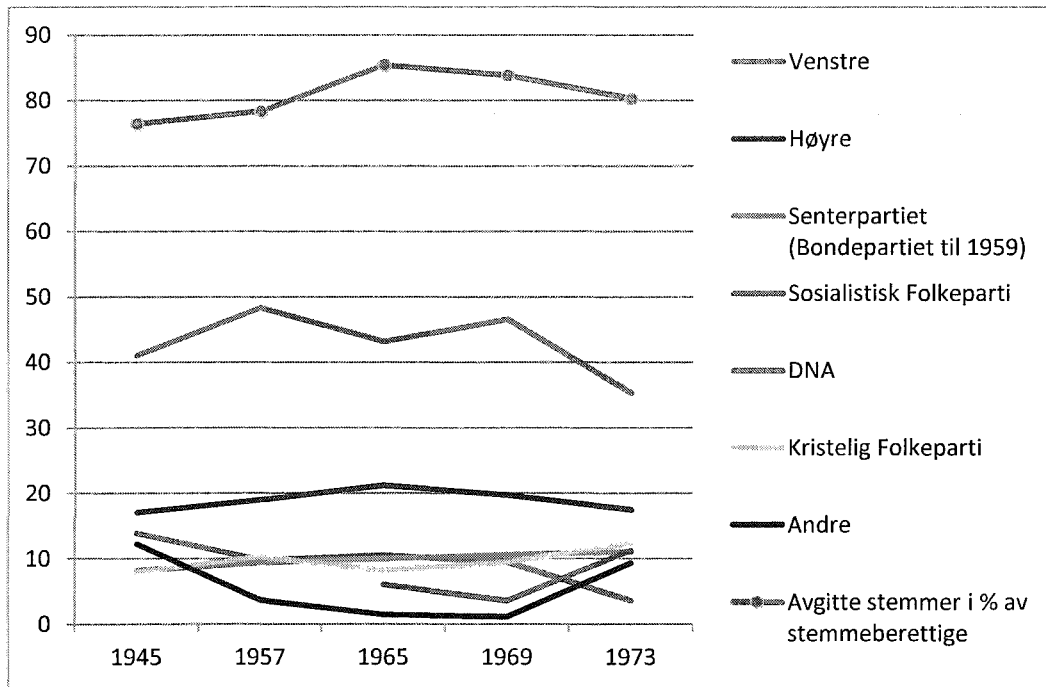
Figur 29: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1973. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Ved Stortingsvalget i 1973 var en epoke over i norsk politisk historie. Partiet som på 1800-tallet hadde kjempet mot embetsmenn og union med Sverige, knakk i to da det ble spørsmål om landet skulle si ja til forhandlingsløsningen med EF. Folket sa "Nei", i så måte vant Venstre som parti, men de tapte velgerne. Som det fremgår av *Figur 29* er oppslutning om Venstre ved stortingsvalget i 1973 i gruppen 0-14,9 % i hele landet.

En kort oppsummering av hele denne siste epoken må være at Venstre fremstod som et klart Sør- og Vestlandsparti når en måler oppslutning på fylkesnivå ved valgene i 1957 og 1965.

Som det fremgår av *Figur 30* så var valgdeltakelsen på sitt høyeste ved regjeringsvalgene i 1965 og 1969, og som forventet har ikke dette, eller stemmerettsutvidelser gitt Venstre høyere oppslutning. Figuren viser et parti i fritt fall ned fra 13 % i 1945 til i overkant av 3 % i 1973. Dersom en summerer oppslutningen til Venstre og DLF har de ved valget i 1973 på 6,9 %. Selv dette er 2,5 % lavere enn det Venstre hadde i 1969. *Figur 30* viser også, at i forhold til Stortingsvalget i 1957 vinner alle partiene oppslutning i den borgerlige koalisjonen ved valget

i 1965, med unntak av KrF. I samme periode går DNA tilbake 5,2 %. Det spesielle er at KrF og SP er de av regjeringspartiene som har fremgang ved Stortingsvalget i 1969, mens Venstre og Høyre går tilbake. DNA har også fremgang ved dette valget, og tar igjen nesten at de tapte ved 1965-valget.

Figur 30: Avgitte stemmer i prosent pr parti, samt valgdeltakelse i Valgmansvalg 1921 - 1933 (Kilde: NSD og SSB).

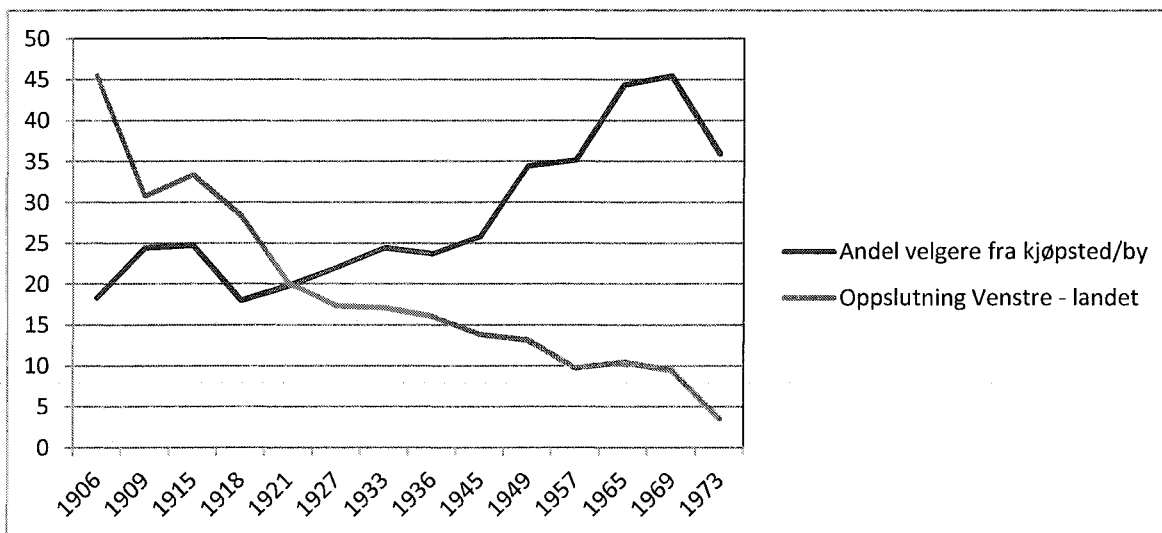
For grupperingene som 90 år tidligere ble samlet for å kjempe for parlamentarisme, for norsk selvstyre og oppløsning av unionen med Sverige, ble det altså en ny "unionssak" som til slutt skulle splitte partiet slik at det ble et restparti.

5.0 BY OG LAND I VENSTREHAND

“Any analysis of variations among political systems must start from notions of territory. We cannot study such variations without looking into the structure of the space over which they exert some control:

- *first we have to study their centres, the gathering places where the major decisions are made, where the dominant actors in the system, their families, and their friends interact most frequently;*
- *next we have to inform ourselves about the areas controlled from this centres, the peripheries, the territorial populations dependent in one way or another on the decisions made at such centres;*
- *finally, we have to chart the transactions among the centres and between centres and peripheries”.*

Ovennevnte sitat er hentet fra ”State formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe” (Flora, Kuhnle, & Urwin, 1999, s. 108) og beskriver hvorfor det er viktig med et sentrum – periferiperspektiv i studiene av politikk.

Figur 31: Andel Venstrevelgere fra kjøpsted/by versus oppslutning Venstre ved Stortingsvalg- utvalgte år 1906 – 1973 (Kilde: NOS utvalgte år).

Da jeg har et ønske om å studere alle byene/kjøpstedene i de ulike amtene/fylkene, finner jeg det naturlig å bruke valgstatistikkene for de utvalgte årene jeg har lagt til grunn for mine

analyser. Dette mener jeg vil gi et fornuftig inntrykk av venstre i et Sentrum – periferiperspektiv.

Figur 31 ovenfor viser har Venstre hatt, med unntak av 1936, en jevn fremgang fra Stortingsvalget i 1918 til og med Stortingsvalget i 1969 i mine utvalgte valgår. Nedturen fra 1915 til 1918 er det grunn til å anta skyldes tre forhold; målsaka, avholdssaka og første verdenskrig. Kirkeministeren i Knudsen andre regjering iverksetter flere endringer (fornorskninger) i skriftspråket som nok irriterte byvelgerne. Venstre tar i perioden også standpunkt til forlengelse av alkoholforbudet som midlertidig ble iverksatt under første verdenskrig. Og folkeavstemning blir det i 1919. Dyrtiden under første verdenskrig ble også en dyrtid for befolkningen i byene.

Fra 1906 til 1927 har oppslutningen om falt fra 45,4 % til 17,3 %. Parallelt med dette øker oppslutningen i byene. Det må også legges til at andelen av befolkningen som bor i byene også øker i perioden frem til 1973, - fra 35,7 % i år 1900 til 65,9 % i 1973 (Statistisk sentralbyrå). Det er også grunn til å anta at Venstre fikk en større andel av byvelgere etter hvert som partiet beveget seg bort fra bøndene, avholdsfolket og målrørsla. Venstre var et parti for byvelgerne allerede før at byråkratene inntok offentlig sektor etter andre verdenskrig. Dette kan sees i sammenheng i fremveksten av tertiærnæringene på 1900-tallet, jamfør

Tabell 1.

Tabell 1: Arbeidskraft – oversikt over personer 15 år og over, etter yrkesaktivitet og næring i prosent – utvalgte år (Aardal, 1992, s. 221).

	1875	1890	1900	1910	1920	1930	1946	1950	1960	1970
Primary sector	51.9	49.3	40.8	39.0	36.9	35.8	29.8	25.9	19.5	11.6
Secondary	18.2	22.1	26.8	25.6	29	26.5	32.6	36.4	36.6	37.3
Tertiary sector	25.3	27.3	30.3	32.2	33.7	37.4	36.7	37.1	43.6	50.9

På en annen side viser også *Figur 31* at splittelsen av Venstre i 1973 medførte at partiet fikk 10 % lavere velgeroppslutning i byene enn ved valget i 1969. Det er grunn til å anta at dette var EF-tilhengere fra byene som forlot partiet.

5.1 MOTKULTURER?

I løpet av de studier og analyser jeg har gjennomført er det ett spørsmål som har oppstått, og som ikke jeg har drøftet tidligere. Det er bruken av motkulturer i litteraturen om avholds-, mål- og lekmannsfolket.

Når det gjelder begrepet motkulturer så handler dette, etter mitt syn, om alternativer til den eksisterende eller rådende kulturen i et samfunn. Dersom en legger en slik definisjon til grunn er jeg usikker på om det er korrekt å kalle avholds-, mål- og lekmannsfolket for motkulturer så tidlig som på slutten av 1800-tallet. Spørsmålet reiser seg fordi de fleste bodde på bygdene på denne tiden. At det var en motkultur i et sentrum – periferiperspektiv, hovedstaden, eventuelt kjøpsteder/byer mot resten av landet, det kan nok være korrekt, men var hovedstadskulturen den rådende?

En annen måte å beskrive hendelsene frem mot 1884, og for så vidt også frem mot 1905, er at forankringen av skjedde gjennom en bottom-up- prosess. Dette i lys av at det som skjedde også kan sees som at et bredere lag av befolkningen med ulike interesser tok del i samfunnsutviklingen. Dette gjorde de gjennom å samle sine ressurser ved å danne et politisk parti for å oppnå sine mål, og som en motmakt til det eksisterende embetsmannveldet. Partiet Venstre skulle være et instrument for måloppnåelse.

Det som skjedde etter 1884, kan sees i tre ulike perspektiv. Den ene er at deler av partiet ikke fikk gjennomslag for sine mål, og valgte å bryte ut. I denne kategorien finner en Moderate Venstre og KrF. Det andre perspektivet er at pressgrupper har brukt Venstre, som parti og ikke minst Venstres landsomfattende organisasjon, for å fremme sine egne interesser. Når var tiden er inne, dannet disse gruppene sine egne partier/organisasjoner. Det siste synes aktuelt med hensyn til dannelsen av både DNA og Landmandsforbundet og deretter Bondepartiet. Det tredje perspektivet er at en anså Unionsoppløsningen som det store felles prosjekt og valgte å forbli lojal mot Venstre, men samtidig arbeidet for sine egne interesser inntil det store felles prosjektet var avsluttet. Dette gjelder mål- og avholdsfolket. Dette i lys av at de organiserte seg etter unionsoppløsningen.

6.0 VENSTREVELGEREN OG FOLKEAVSTEMNINGENE

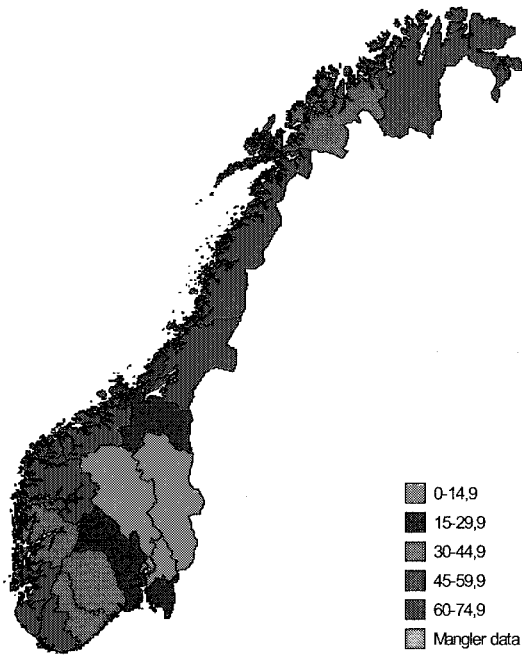
Grunnloven har ikke nedfelt egen bestemmelse om folkeavstemning. På bakgrunn av dette har Stortinget, de gangene de ønsket folkeavstemning, vedtatt dette ved lov. I dette kapittelet vil jeg se på om det er noen sammenhenger mellom oppslutningen til Venstre ved siste valg før en folkeavstemning og utfallet av folkeavstemningen. Dette gjelder folkeavstemningene i 1919, 1926 og 1972. Valgårene jeg har valgt å sammenligne med er 1918, 1927 og 1973.

6.1 FOLKEAVSTEMNING 1919 OG 1926

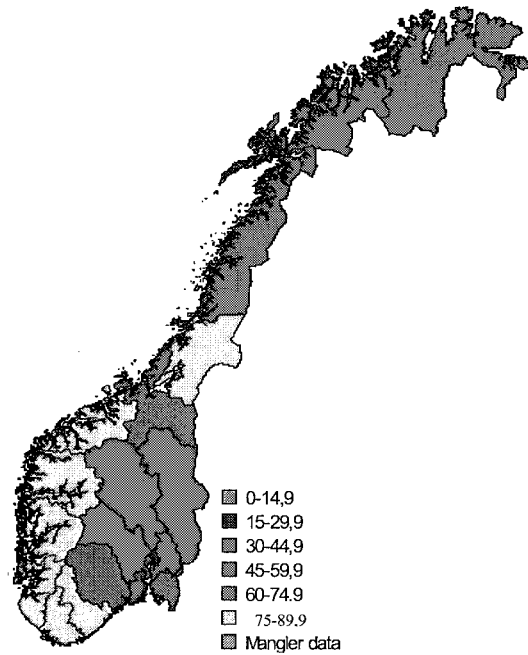
I 1919 ble den første folkeavstemningen etter unionsoppløsningen avholdt. Folket skulle ta stilling til alkoholforbud eller *"lovfestet varig forbud mot tilvirkning, innførsel og omsetning av brennevin og sterk (het) vin"* (Østbø, 2001, s. 91). Folket skulle svare ja eller nei til forbundet.

For Venstre skapte deres gode allierte gjennom partiets storhetstid i perioden 1912 – 1920, Avholdsbevegelsen, liv i forbudsbestemmelsen fra 1919. Dette må sees i lys av at alkoholproblemer (drukkenskap) i samtiden ble sett på et av de største sosiale problemene, i sær i byenes arbeidsstrøk (Nerbøvik, 1984, s. 161). Allerede etter valget i 1918, hvor Venstres store tilbakegang forklares med partiets avholdspolitik, hevdet partiets generalsekretær at *".... det var livsviktig for partiet å avvikle konkubinatet med avholdsfolket"* (Nerbøvik, 1984, s. 170).

Figurene 32 og 33 viser at det er meget stor samsvar mellom Venstres oppslutning ved Stortingsvalget i 1918 og de fylkene hvor andelen *JA-stemmer* (for innføring av forbud) i 1919 var størst (*Røde, grønne og lilla og beige fylker i figur 33*). De største avvikene finner vi i Østfold, Oppland og Hedemark. Her er andelen *JA-stemmer* henholdsvis i gruppene 60-74,9 % og 45-59,9 %, mens oppslutningen om Venstre er i gruppene 15-29,9 og 0-14,9 %. *Figur 33* viser også at det er et belte fra Telemark og nordover langs kysten til og med Finnmark (*Beige og lilla fylker*) hvor flesteparten av velgerne er FOR forbudet når en studerer folkeavstemningen i et fylkesperspektiv.

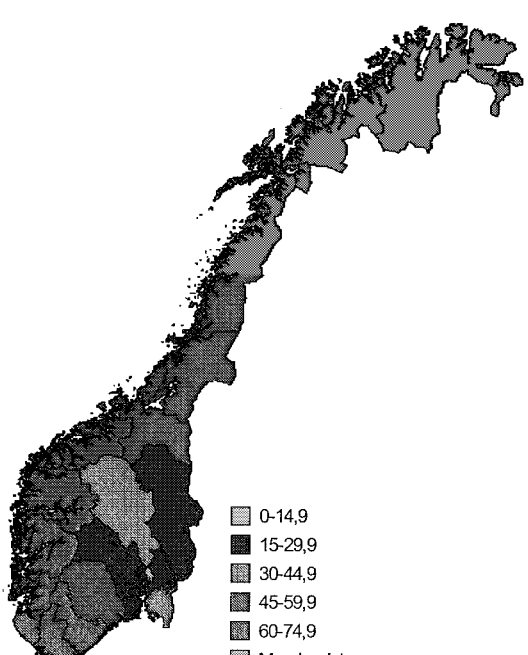
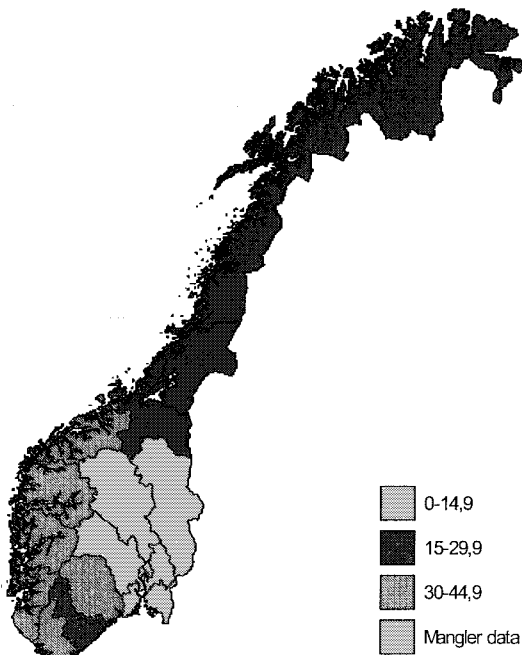
Figur 32: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1918. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 33: Antall godkjente JA-stemmer ved folkeavstemningen 1919 om varig forbud mot tilvirkning, importasjon og omsetning av brennevin og sterk (het) vin (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 34: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1927. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 35: Antall godkjente FOR-stemmer ved folkeavstemningen 1926 om varig forbud mot tilvirkning, importasjon og omsetning av brennevin og sterk (het) vin (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

Figur 34 og *Figur 35* viser henholdsvis Venstres oppslutning ved Stortingsvalget i 1927 og andelen *FOR-stemmer* ved folkeavstemningen i 1926. Vi ser at det også er samsvar mellom de fylkene i *Figur 34* hvor Venstre har oppslutning i gruppen 30-44,9 % av stemmene, og de fylkene i *figur 35* hvor motstanden for å oppheve forbudet er størst (*Lilla fylker*). Unntaket her er Aust-Agder. Ellers ser vi at det er samsvar mellom fylkene fra Sør-Trøndelag til og med Finnmark (*henholdsvis blå og grønne fylker*). Størst avvik finner vi i Oppland og Østfold (*henholdsvis oransje og røde fylker*). Det en også kan legge merke til når en studerer figurene (*figur 33* og *Figur 35*) som omhandler folkeavstemningene er at det er tydelig at motstanden mot forbudet er større i 1926 enn ved folkeavstemningen i 1919.

Hva kom så ut av forbudstiden? Vel, i god Venstretradisjon ble et forslag fra 1885 trukket frem:

”Forslaget om et statlig monopol for omsetning av all alkohol var første gang blitt fremmet i 1885, men da hadde avholdsbevegelsen gått imot det, fordi de mente at en statlig omsetning av alkohol kunne legitimere alkoholhandelen for all framtid. 35 år senere dukket altså forslaget igjen opp, og nå fant avholdsbevegelsen å måtte støtte det. Hovedkursen i norsk alkoholpolitikk ble fra nå av å regulere omsetningen av alkohol, ikke å iverksette tiltak som kunne avskaffe alkoholomsetningen” (Arbeidsdepartementet, 1995).

6.2 FOLKEAVSTEMNING 1972

Som nevnt under *avsnitt 4.4.0* fikk vi en ny nasjonal strid om medlemskap i Det Europeiske Fellesskapet fra 1969/1970 på bakgrunn av Storbritannias nye søknad om medlemskap i EEC. I følge Furre (1992, s. 336) forsøkte en fra nordisk hold og innenfor rammen av EFTA²⁰ å danne et nordisk økonomisk samarbeid, ”NORDØK”. Bygget på det nordiske arbeidsmarkedet skulle de fire landene; Norge, Finland, Danmark og Sverige stifte en tollunion basert på økt jordbruks- og fiskeripolitisk samarbeid, felles regler for bedriftsetablering, gradvis frigjøring av kapitalbevegelsene i de nordiske land og finansieringssamarbeid (Store norske leksikon 2). Det ble arbeidet raskt, og et forslag til

²⁰ European Free Trade Association

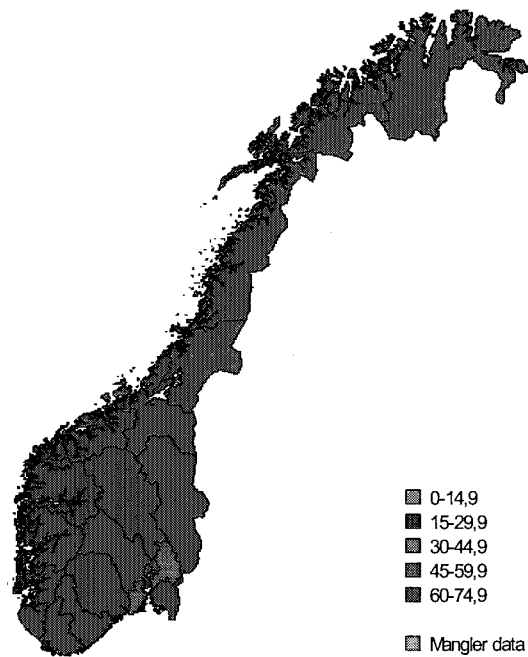
NORDØK-traktat var ferdig utarbeidet på begynnelsen av 1970. Imidlertid hadde de Gaulle gått av sommeren 1969, og det ble åpnet for britisk medlemskap på tampen av samme året.

Av hensyn til eksporten til det europeiske markedet, ble Danmark urolig med tanke på å havne bak en Europeisk tollmur (Furre, 1992, s. 336). Da det ble klart at flere av landene i NORDØK så dette som en mellomstasjon på vei til medlemskap i EEC, valgte Finland av utenrikspolitiske hensyn å trekke seg ut av samarbeidet i 1970. Finland kunne ikke være med på en slik utvikling, da dette kunne skape problemer på bakgrunn av finnenes forhold til Sovjetunionen. På bakgrunn av dette oppstod det på ny en norsk EEC-debatt. Regjeringen Borten gikk av i begynnelsen av 1971 og regjeringen Bratteli overtok forhandlingene med EEC.

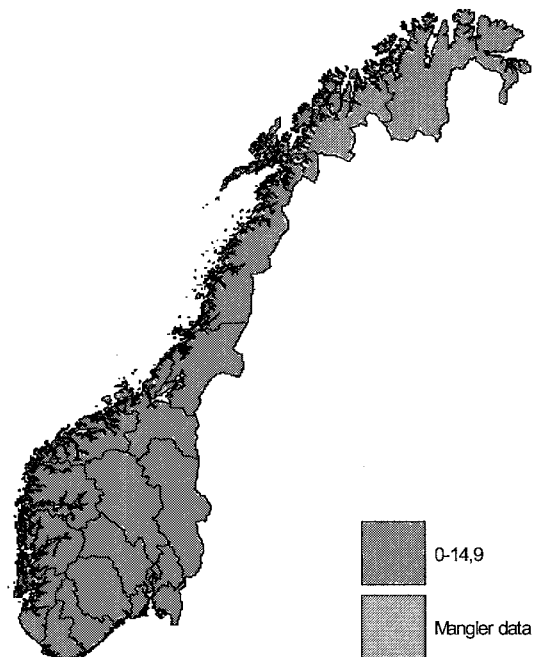
For *Nei-siden* var den nasjonale selvråderetten og suvereniteten som var viktigst. For *Ja-siden* var det ikke snakk om å gi fra seg suverenitet, men å utøve suverenitet med andre land (Furre, 1992, ss. 340-341).

Bratteli gikk av etter at folket hadde stemt nei til det fremforhandlede forhandlingsresultatet høsten 1972. Furre (1992, s. 342) skriver: "*Tingsresultatet for jordbruk og fiske vart eit nederlag for regjeringa*". Striden om medlemskap i EF var mer enn strid om medlemskap i en regional organisasjon, i følge Furre (1992, s. 340), som fortsetter: "*I røynda var det ei generaloppgjerd om samfunnsutvikling og sosiale verdier*". Og det var vel kanskje dette som var en av årsakene til at Venstre ble splittet på landsmøtet på Røros i 1973.

Hvordan så resultatet av den rådgivende folkeavstemningen ut grafisk fremstilt i form av fylkeskart versus Venstres valgresultat? *Figur 36* og *Figur 37* vil gi oss svar på det.

Figur 36: Antall godkjente Nei-stemmer ved rådende folkeavstemning om norsk medlemskap i EF i 1972 (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 37: Oppslutning Venstre i prosent per fylke Stortingsvalg 1973. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Som det fremgår av *Figur 36* ovenfor er det forholdsvis stor motstand mot medlemskap i EF over hele landet. Minst motstand finner vi ikke overraskende i Oslo, Akershus og Vestfold (*Røde fylker*), med et intervall på at 30-44,9 % av de stemmeberettigede som ikke ønsket medlemskap i EF. De fylkene hvor det er størst motstand er Telemark, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Oppland, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark (*Lilla fylker*). Det som også fremkommer er at fylkene fra og med Hordaland til og med Aust-Agder, Buskerud, Østfold, Hedmark og Sør-Trøndelag (*Grønne fylker*) er klart splittet i synet på medlemskap. Det interessante her er dersom en sammenligner *Figur 14* (side 35) og *Figur 36* vil en se at det er samsvar i følgende fylker: Østfold, Oslo, Oppland, Buskerud, Telemark, Aust-Agder, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør- og Nord-Trøndelag. Tilfeldigheter at 10 av 19 fylker følger samme mønsteret?

Det er vanskelig å si noe sikkert, men det være at grupperingene som 90 år tidligere ble samlet for å kjempe for parlamentarisme, for norsk selvstyre og oppløsning av unionen med Sverige var de grupperingene som maktet å mobilisere slik at det ble et *Nei-flertall* til medlemskap i EF.

7.0 VENSTRE OG MÅLSAKA

Venstres historie er blitt hengende med at de mer eller mindre var talerør for to organisasjoner eller folkebevegelser. Den ene folkebevegelsen er avholdssaka som jeg har beskrevet i forrige kapittel. Den andre folkebevegelsen var målrørsla. Haugland (1984, s. 90) hevder at i tida fra 1860 til århundreskiftet var praktisk talt alle målmenn som hadde tatt et politisk standpunkt, knyttet opp mot den politiske venstrebevegelsen. Dette påvirket også Venstres partiorganisasjon. Det ble hevdet at dersom målfolket trakk seg ut av partiet, ville partiet bli ”*ein hær utam offiserar og underoffiserar*” (Haugland, 1984, s. 60). Offiserene som de siktes til var i stor grad lærere i folke- og folkehøgskolen.

Innen Venstre var det delte meninger om nynorsklinjen. På den ene siden hadde en de som mente at det burde utvikles et eget norsk skriftspråk. På den andre siden hadde en de som i utgangspunktet var enig i det prisiipielle, men mente at det var bedre å bruke bokmål som et utgangspunkt for den nasjonale språkreisningen (Haugland, 1984, ss. 90-91). Venstres språkpolitikk ble utformet i en liberalistisk form, *likestilling* mellom nynorsk og riksmål. Folk skulle ha rett til å velge. Myndighetenes rolle var å være tilrettelegger for begge språkformene.

For målrørsla var ikke det godt nok, og på 1890-tallet krevde de at det skulle være en aktiv og forpliktende likestilling av språkformene. Sidemålsprinsippet ble født ved at det ble krevd at ”*likestilling var ikkje berre fridom til å nytte, men også plikt til å kunne*” (Haugland, 1984, s. 98).

Jeg vil i dette kapittelet studere to Stortingsvalg opp mot to oversikter over vedtatt målform i kommunene i Norge. Dette gjelder Stortingsvalgene 1936 og 1949. Oversikten over målbruken i kommunene er fra 1939 og 1949. Det er kun disse oversiktene som gir mening da de mangler data for 1959 og 1969 i mange kommuner.

En av de store utfordringene til Venstre var vel heller at disse to avholds- og målfolkebevegelsene og lekmannsbevegelsen hadde sine røtter i de samme geografiske områder og dermed også var en viktig del av velgermassen. Er det da slik at når Venstres storhetstid var forbi, så forsvant også velgerne som hadde sitt opphav i målrørsla?

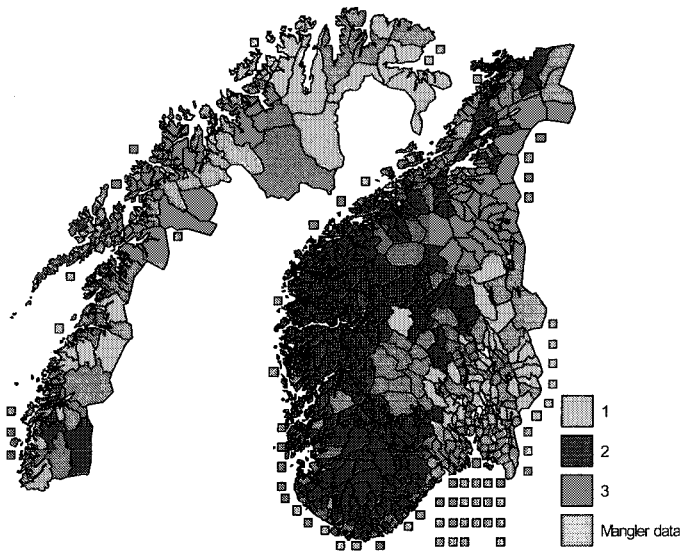
7.1 LÆRER, VENSTREMANN OG MÅLMANN?

Noregs Mållag ble stiftet i 1906. For første gang var målrørsla organisert utenfor Venstre. Et av de første kravene var at det skulle stilles krav om skriftlig prøve på nynorsk til examen artium. Stortinget imøtekom dette kravet og sidemålstil ble innført som eksamensform i 1906. Men det skulle være en lett tilleggsstil. I tillegg skulle en ha en overgangsordning på fem år hvor skolene skulle benytte gjenfortelling i stedet for stil (Mjeldheim, 2006, s. 172).

Venstre var partiet for målfolket. I perioden 1906 – 1918 var dette synlig. For Venstre var målsaken mer en symbolsak enn politikk. I følge Mjeldheim (2006, s. 183) var det få spor av de konkrete lovnader som Venstre hadde gitt i sine programmer. Venstre ble i den første del av perioden i større grad vokteren av nynorsk. Fortsatt var rollen til Venstre passiv i språksaken.

Men så, i 1915, hardnet språkstriden til. Den tidligere formannen for Noregs Mållag, Jørgen Løvland, ble kirkestatsråd i Knudsens andre regjering. I lys av dette kom en rekke språkpolitiske initiativ fra regjeringen. I tillegg vinner målrørsla frem i ulike deler av samfunnet, organisasjonen fungerer bedre og i 1918 vinner de overtaket. Mjeldheim (2006, s. 184) skriver: *”Så lenge den organiserte rørsla var relativt veik og Venstre sterkt, måtte målfolket ta til takke med det venene i Venstre kunne losa i hamn”*.

Ved valget i 1918 mistet Venstre flertallet på Stortinget, og målrørsla var sterk nok til å stå *”utanfor og over alle politiske spursmaal”* (Mjeldheim, 2006, s. 184).

Figur 38: Målvedtak i kommuner 1939. 1 er bokmål, 2 er nynorsk, 3 er nøytral. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Men forlot målrørsla Venstre for godt?

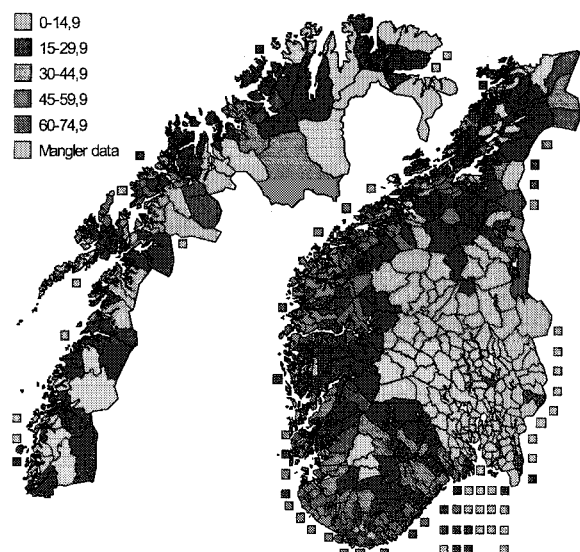
Som en ser av *Figur 38* ligger de fleste kommunene som har fattet vedtak om bruk av nynorsk, på Sør- og Vestlandet. Nesten like mange kommuner har fattet vedtak om å stille seg språknøytral.

I følge en oversikt som ble utarbeidet i 1901 viste at nynorsk ble benyttet i en eller annen form i over hundre kommuner i landet (Haugland, 1984, s. 99). Som figuren viser er det lagt flere kommuner som i 1939 har fattet et vedtak om bruk av nynorsk i offentlig korrespondanse (rundt 270 av 747 kommuner).

Figur 39 viser oppslutningen om Venstre ved Stortingsvalget i 1936. Som vi ser av er det meget stor variasjon mellom kommunene med hensyn til oppslutningen om Venstre. Dersom vi sammenligner oppslutningen om Venstre i gruppene fra 15 % til 74,9 % (*Blå, røde, grønne og lilla kommuner*) ser vi at det er stort samsvar mellom disse og kommuner som har vedtatt nynorsk som målform. Det som også er spesielt, er at det i Nord-Norge er en stor sammenheng mellom kommuner med oppslutning om Venstre over 15 % og kommuner som har fattet nøytralt språkvedtak.

Som en ser ligger de fleste kommunene som har fattet vedtak om bruk av nynorsk, på Sør-

Figur 39: Venstre Stortingsvalget 1936 fordelt på kommuner. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti – 1885 til 1973

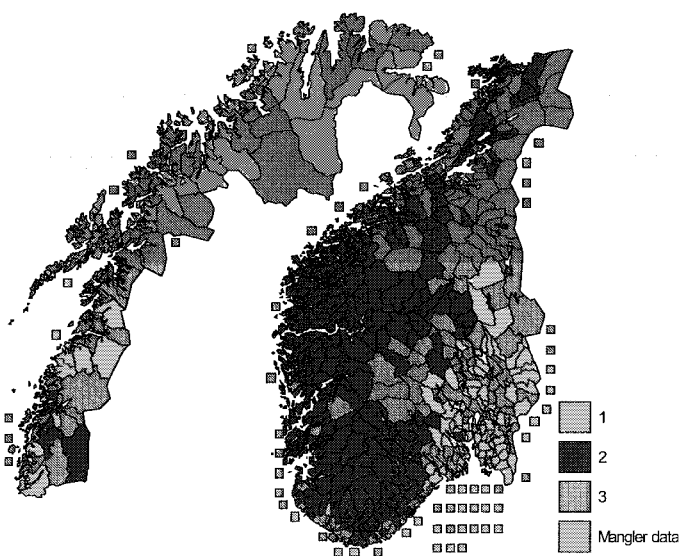
og Vestlandet. Nesten like mange kommuner har fattet vedtak om å stille seg språknøytral.

I 1939 samsvar mellom målvedtak i kommunene nynorsk og nøytral på Sør- og Vestlandet, Trøndelagsfylkene og i Nord-Norge og oppslutning om Venstre ved Stortingsvalget i 1936.

Hvordan blir resultatene dersom vi sammenligner målvedtakene i kommunene i 1949 mot valgresultatet for Venstre i 1949?

Figur 40 viser målvedtakene i kommunene fra 1949. I 1949 var det 744 kommuner i Norge. Av disse hadde 293 fattet vedtak om bruk av nynorsk i offentlig korrespondanse. Med andre ord hadde 39,4 % av norske kommuner fattet vedtak om bruk av nynorsk. I 1939 var andelen 36,1 %.

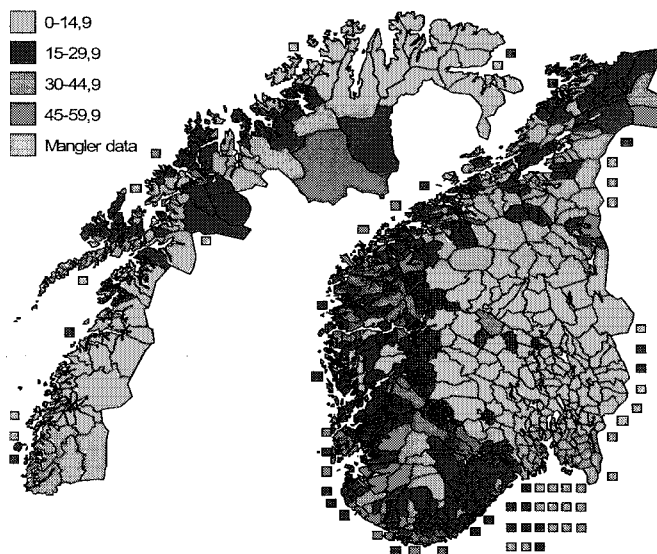
Figur 40: Venstre Stortingsvalget 1949 fordelt på kommuner. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Figur 41 viser oppslutningen om Venstre i 1949. I 1949 finner vi, med ett unntak, samme tendens som i 1939. Likhetene er ikke så framtrødende i Sør-Trøndelag som i resten av landet.

I Nordland finner en samsvar til en viss grad i Vesterålen mellom nøytral språkform i kommunen og

oppslutning om venstre i 1949. Det samme gjelder for øvrig i inder deler av Troms og Finnmark.

I følge Mjeldheim (2006, s. 371) knyttet målfolket kontakt med de andre politiske retningene, blant annet arbeiderbevegelsen. På tross av dette, som en konsekvens av Venstres dårlige valgresultat på Østlandet og i byene etter 1918, og reglene for representasjon på Venstres landsmøter, fikk målrørsla større innflytelse på Venstres partiprogram fordi representasjonen fra nynorsk-distriktene ble styrket. Utover 1920-tallet var det flere oppgjør mellom Venstre og målrørsla. Derimot kom det i 1930-årene bare til uttrykk allmenn velvilje i Venstres partiprogram (Mjeldheim, 2006, s. 371).

Figur 41: Venstre Stortingsvalget 1949 fordelt på kommuner. (Kilde: NSD. Kartdata: Statens kartverk).

Resultatene fra figurene 38 til 41 kan tyde på at målfolket var lojale til Venstre mer enn 20 år etter at alliansen mellom målrørsla og Venstre havarete i 1918.

8.0 OPPSUMMERING

”Bare det at jeg er sikker på en konklusjon, sier Aristoteles, er ikke nok til å kalle den viten. Viten er en form for dybdeforståelse av virkeligheten, der jeg ikke nøyer meg med en kjensgjerning, men kan se hvordan den følger av noe annet” (Stigen, 1981, s. 110).

Etter å ha gjennomført ovennevnte analyser og studier, kan jeg ut fra Aristoteles’ fortolkning av viten hevde at jeg har noen konklusjon eller dybdeforståelse av virkeligheten? Hvordan kan en oppsummere partiet Venstre for perioden 1885 til 1973? Hvorfor gikk Venstre fra å være et statsbærende parti til et restparti? Hvor gikk velgerne?

Det som er helt klart i et historisk perspektiv er at landets historie fra 1830-årene og frem til unionsoppløsningen i 1905, i meget stor grad ble preget av at ulike grupperinger i landet søkte mot å finne en felles plattform for å bekjempe embetsmannsstanden. Disse grupperingene la grunnlaget for dannelsen av Venstre i 1884. Venstre, med dets forskjellige grupperinger, var i sannhet et statsbyggende parti. Det er også grunn til å anta at det var ulikeheten mellom disse grupperingene som gjorde dette mulig fordi det samlet store deler av den stemmeberettigede delen av befolkningen under en felles paraply. Samtidig var det viktig å vise omverdenen at det var et folk som stod bak, ikke en elite av embetsmenn.

Tre fremtredende menn er jeg nødt til å trekke frem. Først og fremst Johan Sverdrup som var fremsynt og så de mulighetene som lå i bondebevegelsen til Ole Gabriel Ueland og bondevennbevegelsen til Søren Jaabæk. Disse tre mektige menn, med sine ulike ressurser til rådighet, kan hevdes å være motorene i den utviklingen vi fikk i Norge frem mot dannelsen av partiet Venstre. Med dagens terminologi ville jeg ha sagt at Johan Sverdrup var nettverksbyggeren som fikk med seg både menneskelige og økonomiske ressurser gjennom bondebevegelsen for å bygge en ny politisk plattform for en politikk. Uten det informasjonssamfunnet som var i emningen siste halvdel av 1800-tallet hadde det nok vært en større utfordring å få dette politiske prosjektet gjennomført.

På den ene siden kan en hevde at det var de radikale i partiet som var drivkreftene, og at velgerne falt fra underveis fordi det tradisjonelle Venstre, med bønder, kristenfolk og kranglefanter som Pettersen og Rose (Pettersen & Rose, 2004) så fortreffelig har oppsummert Venstres kjernevelgere, ikke tok nye velgergrupper på alvor. På den andre siden kan en hevde at Venstre ble brukt som et instrument, eller et midlertidig ståsted, for grupperinger som i utgangspunktet hadde andre interesser slik jeg har beskrevet i *avsnitt 5.1* om motkulturer. I lys av dette kan en ikke hevde at Venstre ble et restparti andre forsynte seg av, men et midlertidig ståsted på veien mot at disse grupperingene skulle realisere sine egne mål.

Med tanke på de grupperinger som dannet ryggraden for Venstre ved etableringen i 1884, kan en jo alltid spørre om Venstre egentlig var et politisk parti. At det måtte komme interne konflikter og kanskje også splittelser kunne ikke være en overraskelse for partistifterne. I lys av historien, og tiden frem mot parlamentarismen, informasjonssamfunnets spede begynnelse i form av aviser, telegrafer, leseferdigheter, innføring av folkeskole, juryordning, allmenn stemmerett og unionsoppløsning, og så videre, er jeg av den oppfatning at det var et politisk parti som ble dannet for å organisere en motmakt til embetsmannsveldet. Det som skjedde i nabolandene og i Europa for øvrig, bekrefter dette. For øvrig vil jeg hevde at det var naturlig at de politiske partiene kom før en fikk en oppblomstring av nye organisasjoner.

Etter andre verdenskrig fikk en samme nasjonalistiske vekkelse over landet som den som hadde vært i tiden mot unionsoppløsningen i 1905. Men fremst blant de lykkelige seierherrene var ikke Venstre, men DNA. Partiet, som var tuftet på Venstres kampvilje for allmenn stemmerett, og som liketil hadde hatt innsyn i Venstres indre liv på slutten av 1800-tallet, var blitt storebror på Stortinget, med arbeiderbevegelsen som sin mektige vokter.

I lys av den økonomiske veksten fra 1950-tallet og til slutten av 1960-tallet er det grunn til å hevde at en voksende vekst i offentlig sektor medførte en at Venstres nedadgående oppslutning, bremsset opp. Partiet gikk fra å være et parti for bønder og bygdefolk til å bli et parti for funksjonærer i byene (Bjørklund, 1984, s. 189). Samtidig begynner vi å se konturene av Venstrebeltet. Før andre verdenskrig er det vanskelig å hevde at Venstre var kun et Sør- og

Vestlandsparti. Her er det imidlertid avgjørende for analysene hvordan en velger å gruppere intervallene i dataene.

Jeg har studert og analysert først og fremst de årene jeg har nevnt i innledningen. Dette i lys av at det er spesielle hendinger som gjorde at jeg forventet å finne svar på hvem velgerne til Venstre var og hvor de gikk når Venstre tapte oppslutning. Likevel, når en leser litteratur, så blir det ofte til at en får dypere innsikt i ulike tema enn det en først hadde planlagt. En av grunnene til dette er, som jeg nevnte under metodekapittelet, at en fisker et annet sted enn det en har gjort før. Det som har slått meg gjennom denne studien er at Venstre har hatt den største oppslutningen ved de valgene partiet har hatt klare standpunkt i viktige saker for land og folk, og partiet i tillegg har maktet å få dette budskapet ut til velgerne. Valgene i 1882, 1885, 1894, 1912 og 1915 er eksempler på dette.

Det kan synes som om partiet ble jevnt over for traust og viljen til å fornye seg var ikke til stede i stor nok grad når det trengtes som mest. Interne stridigheter og et Jaabækst syn på offentlig forbruk gjorde at partiet, om det gjennomførte noen reformer, bruke meget lang tid på dette.

Ideene hadde Venstre, men når partiet var rede for å gjennomføre sine reformer, hadde andre gjort saken til sin og tok æren. Dette gjelder både for perioden før unionsoppløsningen og i stor grad for perioden etter 1918. For de fleste av oss er Unionsoppløsningen knyttet opp mot regjeringen Michelsen. Få kjenner til den årelange kampen som lå forut for dette, og hvem som stod bak. Det samme kan sies om mange av de sosiale reformene som ble innført før 1918. Et utbredt syn er at sosiale reformer, likestilling og velferdsstat var en del av det sosialdemokratiske eksperimentet. Med bakgrunn i den studien jeg har gjennomført, og med den litteratur jeg har valgt å bruke, mener jeg å kunne hevde at Venstre som parti har spilt en avgjørende rolle i oppbyggingen av det som etter hvert skulle bli en velferdsstat. Gjennom å bearbeide valgdata og presentere disse i sammenlignbare grafiske fremstillinger og drøfte teori har jeg for hvert av de utvalgte valgårene fått en kjensgjerning, og jeg kan se hvordan den følger av noe annet. For min egen del har jeg i alle fall fått ny kunnskap ved å skrive denne oppgaven.

LITTERATURLISTE

Aardal, B. (1992). Electoral Systems in Norway. I B. Grofman, & A. Lijphart, *The evolution of electoral and party systems in the Nordic countries*. New York: Agathon Press.

Arbeidsdepartementet. (1995). *NOU 1995: 24 - Alkoholpolitikken i endring?* Hentet november 10, 2011 fra NOU 1995: 24 - Alkoholpolitikken i endring?: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/ad/dok/nouer/1995/nou-1995-24/4/8.html?id=427601>

Bergh, T. (1989). Norsk økonomisk politikk 1945-65. In T. Bergh, & H. Ø. Pharo, *Vekst og velstand*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bjørklund, T. (1984). Den krympende velgerflokk. I O. Grepstad, & J. Nærbøvik, *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Bomann-Larsen, T. (2002). *Kongstanken*. Oslo: J. W. Cappelens Forlag AS.

Dahl, H. F. (1981). Venstre. I H. F. Dahl, *Pax leksikon, bind 6*. Oslo: PAX Forlag.

Engesæther, O. (u.d.). *Norsk historie på 1800-tallet*. Hentet 2007 fra Digitalskolen, Historisk institutt, Universitetet i Bergen: <http://web.hist.uib.no/digitalskolen/oc/nohist.htm>

Flora, P., Kuhnle, S., & Urwin, D. (1999). *State Formation, Nation-Building, and Mass Politics in Europe*. Oxford: Oxford University Press.

Fuglum, P. (1978). Norge i støpeskjeen 1884-1920. In K. Mykland, *Norges historie*. Oslo: J. W. Cappelens forlag A/S.

Furre, B. (1992). *Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Gilje, N., & Grimen, H. (2002). *Repetisjonshefte til samfunnsvitenskapens forutsetninger*. Oslo: Universitetsforlaget.

Gilje, N., & Grimen, H. (2002). *Samfunnsvitenskapelige forutsetninger*. Oslo: Universitetsforlaget.

Halvorsen, K. (2000). *Å forske på samfunnet Oslo*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag.

Haugland, K. (1984). Mål og makt i Venstre. In O. Grepstad, & J. Nærbøvik, *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Heidar, K., & Saglie, J. (2002). *Hva skjer med partiene?* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Hompland, A. (1979). Kristelig Folkeparti. In H. F. Dahl, *PAX Leksikon*. Oslo: Pax Forlag.

Jukvam, D. (1999). *Historisk oversikt over endringer i kommune- og fylkesinndelingen*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.

KRD. (NOU 2001:3). *NOU 2001:3, Velgere, valgordning, valgte*. Hentet 2007 fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/nouer/2001/nou-2001-03.html?id=143453>

Kristelig folkeparti. (u.d.). *KrFs historie*. Hentet oktober 25, 2011 fra KrF - organisasjon - historie: <http://www.krf.no/ikbViewer/page/krf/organisasjon/historie>

- Landsorganisasjonen. (2011). *LOs historie*. Hentet September 11, 2011 fra LOs historie: <http://www.lo.no/u/Om-LO/Organisasjonen-LO1/LOs-historie/>
- Larsen, S. U. (1979). Søren Jaabæk. In H. F. Dahl, *Pax leksikon, bind 3*. Oslo: PAX Forlag.
- Mjeldheim, L. (2006). *Den gyldne mellomvegen - Tema frå Venstres historie 1905-1940*. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- Mjeldheim, L. (1984). *Folkerørsla som blei parti*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Mjeldheim, L. (1994). Forhandlingsprotokoll for Norges venstreforening 1884-1909. Oslo, Riksarkivet, Norge. Hentet oktober 3, 2011 fra <http://ask.bibsys.no/ask/action/show?pid=941181693&kid=biblio>
- Mjeldheim, L. (1978). *Parti og rørsle: ein studie av Venstre i landkrinsane 1906-1918*. Bergen: Universitetsforlaget.
- Moses, J. W., & Knutsen, T. L. (2007). *Ways of knowing : competing methodologies in social and political research*. Basingstoke: Palgrav Macmillan.
- Nerbøvik, J. (1984). På leit etter vinstrelina (1884-1935). In O. Grepstad, & J. Nerbøvik, *Venstres hundre år*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag A/S.
- Norges Bondelag. (u.d.). *Norges Bondelag - Om Bondelaget - Historikk*. Hentet oktober 25, 2011 fra Norges Bondelag - Om Bondelaget - Historikk: <http://www.bondelaget.no/historikk/category300.html>
- Norsk Pressehistorisk Forening. (2010, juni 2). *Innspel frå Ivar Aasen-instituttet og Høgskulen i Volda til prosjektet Norsk Presses Historie*. Hentet november 11, 2011 fra <http://www.pressehistorisk.no/index.asp?id=98726>
- NOS 1. (1907). Norges Offisielle Statistik V. 49 - Stortingsvalget 1906. Kristiania. Hentet 2011 fra http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_v_049.pdf
- NOS 2. (1910). NOS V. 128 - Stortingsvalget 1909. Kristiania.
- NOS 3. (1916). NOS VI 65 - Stortingsvalget 1915. Kristiania.
- NOS 4. (1919). NOS VI 150 - Stortingsvalget 1918. Kristiania.
- NOS 5. (1922). NOS VII 66 - Stortingsvalget 1921. Kristiania.
- NOS 6. (1928). NOS VIII 69 - Stortingsvalget 1927. Oslo.
- NOS 7. (1934). NOS IX 26 - Stortingsvalget 1933. Oslo.
- NSD 1. (u.d.). *Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste: politikerarkiv 1814 - 1905*. Hentet november 2, 2011 fra Politikerarkivet 1814-1905 ved NSD: http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&UttakNr=102&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse
- NSD 2. (u.d.). *Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste AS - Politikerarkivet 1905 - 1940 ved NSD*. Hentet oktober 25, 2011 fra Politikerarkivet 1905 - 1940 ved NSD:

http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&institusjonsnr=1&arkivnr=18&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse

NSD 3. (u.d.). *Arkiv over partipolitiske hendinger ved NSD - Senterpartiet*. Hentet oktober 25, 2011 fra Arkiv over partipolitiske hendinger ved NSD - Senterpartiet:
http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=parti&lan=&MenuItem=N1_3&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=96

NSD 4. (u.d.). *Arkiv over partihistoriske hendinger ved NSD - KrF*. Hentet oktober 25, 2011 fra Arkiv over partihistoriske hendinger ved NSD:
http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=parti&lan=&MenuItem=N1_3&ChildItem=&State=collapse&UttakNr=96

NSD 5. (n.d.). *Norsk samfunnsvitenskapelige datatjeneste: politikerarkiv 1945 - dd*. Retrieved november 2, 2011, from
http://www.nsd.uib.no/polsys/index.cfm?urlname=storting&lan=&UttakNr=108&MenuItem=N1_1&ChildItem=&State=collapse

Pettersen, P.-A. (1982). *Linjer i norsk sosialpolitikk*. Universitetsforlaget.

Pettersen, P.-A. (1987). *Pensjoner, penger, politikk*. Universitetsforlaget AS.

Pettersen, P.-A., & Rose, L. (2004). *Bønder, kristenfolk og kranglefanter*. Bodø/Oslo: Upublisert.

Ringdal, K. (2001). *Enhet og mangfold*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Rokkan, S. (2010). *Stat, nasjon, klasse*. Oslo: Universitetsforlaget.

Rokkan, S., & Valen, H. (1964). Regional Contrasts in Norwegian Politics. I E. Allardt, & Y. Littunen, *Cleavages, Ideologies and Party Systems. Contribution to Comparative Political Sociology*. Helsinki: Westermarck Society.

Rønning, R. (2006). *Vårt politiske Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.

Seip, J. A. (1974). *Fra embedsmannsstat til ettpartistat og andre essays*. Oslo: Nikolai Olsens trykkeri a.s.

Sejerstad, F. (1984). *Demokrati og rettsstat*. Oslo: Universitetsforlaget AS.

Skaarer, Å. C. (2005). *Norge på 1800-tallet*. Hentet 2007 fra
http://www.kvinnerifagbevegelsen.no/temasider/lonnsarbeid/norge_1800.html

Slagstad, R. (2007). *Høgskolen som kunnskapens hus, Arbeidsnotat nr 01/2007*. Hentet fra
www.hio.no/.../0107,+Slagstad,+Høgskolen+som+kunnskapens+hus.pdf

Statistisk sentralbyrå 1. (1965). NOS A 134 - Stortingsvalget 1965 Vol I. Oslo.

Statistisk sentralbyrå 2. (1969). NOS A 308 - Stortingsvalget 1969 Vol I. Oslo.

Statistisk sentralbyrå 3. (1973). NOS A 606 - Stortingsvalget 1973 - Hefte 1. Oslo.

Statistisk sentralbyrå. (u.d.). *Historisk befolkningsstatistikk 1664 - 2001 - tabell 3.1*. Hentet Juni 2011 fra <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/3-1.html>

Statistisk sentralbyrå. (2011). *PX-map*. Hentet september 24, 2011 fra PX-map: <http://www.ssb.no/pxmap/>

Statistisk sentralbyrå. (1920). *Statistisk aabok for Kongeriget Norge 1919*. Hentet 2011 fra <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/1919.pdf>

Statistisk sentralbyrå. (1886). *Statistisk aarvog for Kongeriket Norge 1885-1886*. Hentet april 19, 2011 fra Statistisk aarvog for Kongeriket Norge 1885-1886: <http://www.ssb.no/histstat/aarbok/1885-1886.pdf>

Statistisk sentralbyrå. (u.d.). *Tabell 25.3 - Stortingsvalg. Godkjente stemmer etter parti/valgliste. Prosent*. Hentet juli 02, 2008 fra Historiske tabeller: <http://www.ssb.no/histstat/tabeller/25-3.html>

Stigen, A. (1981). *Aristoteles - en innføring*. Oslo: Dreyers Forlag.

Store norske leksikon 1. (u.d.). *Johan Sverdrup*. Hentet 10 04, 2011 fra Johan Sverdrup: http://snl.no/nbl_biografi/Johan_Sverdrup/utdypning

Store norske leksikon 2. (u.d.). *Store norske leksikon - NORDØK*. Hentet november 13, 2011 fra NORDØK: Hentet fra <http://snl.no/Nordøk>

Stortinget. (u.d.). Hentet 2007 fra Stortinget: www.Stortinget.no

Stortinget 1. (u.d.). *Attenfjorten: Kongeriget Norges Grundlov*. Hentet 2007 fra Attenfjorten: Kongeriget Norges Grundlov: <http://www.nb.no/baser/1814/4nov2.html>

Stortinget 2. (Database sist oppdatert 11. 11. 2011). *Lovdata: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814*. Hentet 2011 fra Lovdata: Kongeriget Norges Grundlov, given i Rigsforsamlingen paa Eidsvold den 17de Mai 1814,: <http://www.lovdata.no/all/tl-18140517-000-004.html#50>

Stortingets kontor. (1947). NOS X. 132. - Stortingsvalget 1945. Oslo.

Stortingets kontor. (1958). NOS XI 299 - Stortingsvalget 1957. Oslo.

Valen, H. (1981). *Valg og politikk - et samfunn i endring*. Oslo: NKS-Forlaget.

Venstre. (2009, juni 6). *Venstres ideologi*. Hentet september 26, 2011 fra Webområde for Venstres hovedorganisasjon: <http://www.venstre.no/artikkel/39432/>

Venstre. (2009, juni). *Venstres stortingsvalgprogram 2009-2013*. Hentet september 26, 2011 fra Webområde for Venstres hovedorganisasjon: http://www.venstre.no/files/sentralt/lm2009/stortingsvalsprogram_vedtatt_260409.pdf

Venstre. (2006). *Venstreskolen*. Bodø.

Worm-Müller, J. S. (1933). *Venstre i Norge*. I J. S. Worm-Müller, A. Bergsgård, & B. A. Nisses. Oslo: Olaf Nordlis Forlag.

Østbø, I. B. (2001). *Storting og regjering*. Oslo: >Chr. Schibsteds Forlag AS.

Vedlegg 1: Konvertering Valgkrets - Amt – Fylke - Kjøpsteder

Konvertering Valgkrets - Amt - Fylke				
Kjøpsteder 1918				
Valgkrets	Kjøpsted	Amt	Fylke	Fylke nr
Fredrikshand	Fredrikshald	Smaalenenes amt	Østfold	1
Sarpsborg	Sarpsborg	Smaalenenes amt	Østfold	1
Fredrikstad	Fredrikstad	Smaalenenes amt	Østfold	1
Moss og Drøbak	Moss	Smaalenenes amt	Østfold	1
	Drøbak	Akershus amt	Akershus	2
Kristiania 5 kretser	Kristiania	Kristiania amt	Oslo	3
Hamar og Kongsvinger	Hamar	Hedemarken amt	Hedmark	4
	Kongsvinger	Hedemarken amt	Hedmark	4
Gjøvik og Lillehammer	Gjøvik	Kristians amt	Oppland	5
	Lillehammer	Kristians amt	Oppland	5
Kongsberg, Hønefoss og Notodden	Kongsberg	Buskerud amt	Buskerud	6
	Hønefoss	Buskerud amt	Buskerud	6
	Notodden	Bratsberg amt	Telemark	8
Drammen 2 kretser	Drammen	Buskerud amt	Buskerud	6
Horten	Horten	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Tønsberg	Tønsberg	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Larvik og Sandefjord	Larvik	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
	Sandefjord	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Skien	Skien	Bratsberg amt	Telemark	8
Porsgrund	Porsgrund	Bratsberg amt	Telemark	8
Brevik og Holmestrand	Breveik	Bratsberg amt	Telemark	8
	Holmestrand	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Kragerø	Kragerø	Bratsberg amt	Telemark	8
Risør	Risør	Nedenes amt	Aust-Agder	9
Arendal og Grimstad	Arendal	Nedenes amt	Aust-Agder	9
	Grimstad	Nedenes amt	Aust-Agder	9
Kristiansand 2 kretser	Kristiansand	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Flekkefjord	Flekkefjord	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Stavanger 2 kretser	Stavanger	Stavanger amt	Rogaland	11
Haugesund	Haugesund	Stavanger amt	Rogaland	11
Bergen 4 kretser	Bergen	Søndre Bergenhus amt	Hordaland	12

Ålesund og Molde	Ålesund	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
	Molde	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Kristiansund	Kristiansund	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Trondhjem og Levanger 4 kretser	Trondhjem	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
	Levanger	Nordre Trondhjems amt	Nord-Trøndelag	17
Bodø og Narvik	Bodø	Nordlands amt	Nordland	18
	Narvik	Nordlands amt	Nordland	18
Tromsø	Tromsø	Tromsøs amt	Troms	19
Hammerfest, Vardø og Vadsø	Hammerfest	Finmarkens amt	Finnmark	20
	Vardø	Finmarkens amt	Finnmark	20
	Vadsø	Finmarkens amt	Finnmark	20
42 Valgkretser i Kjøpstedene				

Vedlegg 2: Konvertering Valgkrets - Amt – Fylke - Landdistrikt

**Konvertering Valgkrets - Amt - Fylke
Landdistriktene 1918**

Valgkrets	Amt	Fylke	Fylke nr
Eidsberg	Smaalenenes amt	Østfold	1
Ide og Marker	Smaalenenes amt	Østfold	1
Tune	Smaalenenes amt	Østfold	1
Glemminge	Smaalenenes amt	Østfold	1
Rygge	Smaalenenes amt	Østfold	1
Bærum og Follo	Akershus amt	Akershus	2
Aker	Akershus amt	Akershus	2
Nedre Romerike	Akershus amt	Akershus	2
Mellem Romerike	Akershus amt	Akershus	2
Øvre Romerike	Akershus amt	Akershus	2
Nordre Hedemarken	Hedemarken amt	Hedemark	4
Søndre Hedemarken	Hedemarken amt	Hedemark	4
Vinger og Odalen	Hedemarken amt	Hedemark	4
Solør	Hedemarken amt	Hedemark	4
Søndre Østerdalen	Hedemarken amt	Hedemark	4
Nordre Østerdalen	Hedemarken amt	Hedemark	4
Nordre Gudbrandsdalen	Kristians amt	Oppland	5
Søndre Gudbrandsdalen	Kristians amt	Oppland	5
Toten	Kristians amt	Oppland	5
Hadeland og Land	Kristians amt	Oppland	5
Valdres	Kristians amt	Oppland	5
Ringerike	Buskerud amt	Buskerud	6
Hallingdal	Buskerud amt	Buskerud	6
Buskerud	Buskerud amt	Buskerud	6
Numedal	Buskerud amt	Buskerud	6
Skoger	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Jarlsberg	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Sandherred	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Brunla	Jarlsberg og Larviks amt	Vestfold	7
Bamle	Bratsberg amt	Telemark	8
Gjerpen	Bratsberg amt	Telemark	8
Øst-Telemarken	Bratsberg amt	Telemark	8
Vest-Telemarken	Bratsberg amt	Telemark	8
Holt	Nedenes amt	Aust-Agder	9
Nedenes	Nedenes amt	Aust-Agder	9
Sandherred	Nedenes amt	Aust-Agder	9
Sætersdalen	Nedenes amt	Aust-Agder	9

Venstres vekst og fall - fra statsbyggende parti til restparti - 1885 til 1973

Oddernes	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Mandalen	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Lyndal	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Lister	Lister og Mandals amt	Vest-Agder	10
Dalene	Stavanger amt	Rogaland	11
Jæderen	Stavanger amt	Rogaland	11
Hesbø og Hafrsfjord	Stavanger amt	Rogaland	11
Karmsund	Stavanger amt	Rogaland	11
Ryfylke	Stavanger amt	Rogaland	11
Ytre Søndhordland	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Indre Søndhordland	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Midthordland	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Nordhordland	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Voss	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Hardanger	Søndre Bergenhus amt	Hordland	12
Indre Sogn	Nordre Bergenhus amt	Sogn og Fjordane	14
Ytre Sogn	Nordre Bergenhus amt	Sogn og Fjordane	14
Søndfjord	Nordre Bergenhus amt	Sogn og Fjordane	14
Kinn	Nordre Bergenhus amt	Sogn og Fjordane	14
Nordfjord	Nordre Bergenhus amt	Sogn og Fjordane	14
Søndre Søndmør	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Nordre Søndmør	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Romsdal	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Søndre Nordmør	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Nordre Nordmør	Romsdals amt	Møre og Romsdal	15
Ytre Fosen	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
Indre Fosen	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
Orkedalen	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
Guldalen	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
Strinden	Søndre Trondhjems amt	Sør-Trøndelag	16
Stjørdalen	Nordre Trondhjems amt	Nord-Trøndelag	17
Værdalen	Nordre Trondhjems amt	Nord-Trøndelag	17
Snaasen	Nordre Trondhjems amt	Nord-Trøndelag	17
Namdalen	Nordre Trondhjems amt	Nord-Trøndelag	17
Søndre Helgeland	Nordlands amt	Nordland	18
Nordre Helgeland	Nordlands amt	Nordland	18
Søndre Salten	Nordlands amt	Nordland	18
Nordre Salten	Nordlands amt	Nordland	18
Lofoten	Nordlands amt	Nordland	18
Vesteraalen	Nordlands amt	Nordland	18
Trondenes	Tromsø amt	Troms	19
Senjen	Tromsø amt	Troms	19

Malangen	Tromsø amt	Troms	19
Lyngen	Tromsø amt	Troms	19
Vestfinmarken	Finmarkens amt	Finnmark	20
Østfinmarken	Finmarkens amt	Finnmark	20

84 valgkretser i landdistriktene

Vedlegg 3: Antall Stortingsrepresentanter Venstre 1885 – 1973

Stortingsrepresentanter Venstre fordelt på fylke 1885 - 1973*

Fylke nr	Fylke	1885 Kolonne3		1888		1900	
		Land	Kj.st.	Land	Kj.st.	Land	Kj.st.
1	Østfold	4				4	2
2	Akershus	5					
3	Oslo						
4	Hedmark	5		5		4	1
5	Oppland	5		5		4	
6	Buskerud	4	1		1		1
7	Vestfold	2					1
8	Telemark	4	1	4	1	4	3
9	Aust-Agder	4				4	
10	Vest-Agder	4	2			4	3
11	Rogaland	5	2				2
12	Hordaland	5	4		3		4
14	Sogn og Fjordane	5				5	
15	Møre og Romsdal	5	1	5	1	5	2
16	Sør-Trøndelag	4				4	4
17	Nord-Trøndelag	4		4		4	
18	Nordland	5		5		5	
19	Troms	2	1	2	1	2	1
20	Finnmark						1
	SUM	72	12	30	7	49	25
			84		37		74

*Der hvor valgkretsen er i mer enn ett fylke, er representantet plassert i sitt hjemfylke

** Mangler partitilhørighet for Søndre Trondhjems amt 1888.

Kilder: *Politikerarkivetene 1814 - 1905, 1905-1940 og 1945-d.d. ved NSD*
Norges Offisielle Statistikk VI. 150 Stortingsvalget 1918

Fylke	Fylke	1906		1909		1915		1918	
		Land	Kj.st.	Land	Kj.st.	Land	Kj.st.	Land	Kj.st.
1	Østfold	4	3	1		2	2	2	
2	Akershus					1			
3	Oslo								
4	Hedmark	4		3		2		1	
5	Oppland	2						1	
6	Buskerud	2	1	1	1	2	1		
7	Vestfold	3	2	1	1	2	3	1	
8	Telemark	4	4	4		4	2	4	
9	Aust-Agder	2	1	2		4	1	3	
10	Vest-Agder	4	2	3	2	4	3	3	
11	Rogaland	2		2	2	5	2	5	
12	Hordaland	3	1	2		6	3	3	
14	Sogn og Fjordane	3		3		5		4	
15	Møre og Romsdal	5	2	4	1	5	2	6	
16	Sør-Trøndelag	4	1	2		3		4	
17	Nord-Trøndelag	4		4		4		4	
18	Nordland	6	1	4		5	1	6	
19	Troms		1	1			1	1	
20	Finnmark	1		1		1		2	1
	SUM	53	19	38	7	55	21	50	1
		72		45		76		51	

*Der hvor valgkretsen er i mer enn ett fylke, er representantet plassert i sitt hjemfylke

Kilder: *Politikerarkivetene 1814 - 1905, 1905-1940 og 1945-d.d. ved NSD*
Norges Offisielle Statistikk VI. 150 Stortingsvalget 1918

Fylke nr	Fylke	1921		1933	
		Land	Kj.st.	Land	Kj.st.
1	Østfold	1			
2	Akershus				
3	Oslo				
4	Hedmark	1			
5	Oppland				
6	Buskerud				
7	Vestfold	1		1	
8	Telemark	2	1	1	
9	Aust-Agder	2		1	1
10	Vest-Agder	2	1	1	1
11	Rogaland	3	1	2	1
12	Hordaland	4	1	3	1
14	Sogn og Fjordane	3		2	
15	Møre og Romsdal	5		3	1
16	Sør-Trøndelag	2		1	
17	Nord-Trøndelag	2		1	
18	Nordland	2		1	
19	Troms	1	1	1	1
20	Finnmark	1			
	SUM	32	5	18	6
		37		24	

*Der hvor valgkretsen er i mer enn ett fylke, er representantet plassert i sitt hjemfylke

*Kilder: Politikerarkivetene 1814 - 1905, 1905-1940 og 1945-d.d. ved NSD
Norges Offisielle Statistikk VI. 150 Stortingsvalget 1918*

Fylke nr	Fylke	1945		1957	1965	1969	1973
		Land	Kj.st.				
1	Østfold				1	1	
2	Akershus			1	1	1	
3	Oslo						
4	Hedmark						
5	Oppland	1					
6	Buskerud				1		
7	Vestfold			1	1	1	1
8	Telemark	1			1	1	
9	Aust-Agder	1	1	1	1	1	
10	Vest-Agder	2	1	2	2	1	
11	Rogaland	1	1	3	3	2	
12	Hordaland	2	1	1	1		
14	Sogn og Fjordane	2		2	2	2	1
15	Møre og Romsdal	2		1	1		
16	Sør-Trøndelag	1		1	1	1	
17	Nord-Trøndelag	1		1	1	1	
18	Nordland	1		1	1	1	
19	Troms	1					
20	Finnmark						
	SUM	16	4				
			20	15	18	13	2